

Л. М. Алексєнко, К. Л. Багрій, Н. С. Барабаш, І. В. Барішевська, О. А. Боднар, А. В. Бурковська, М. Р. Верескля, М. В. Вінічук, Н. П. Дребот, Є. В. Дуліба, І. В. Заїчко, К. С. Калинець, А. В. Кириченко, В. В. Коваленко, Н. Е. Ковшун, І. С. Крамаренко, А. О. Крисак, Г. М. Кулина, І. М. Лобанова, Т. І. Лункіна, О. О. Мезенцева, О. І. Мельник, Н. Я. Михаліцька, К. А. Мікуляк, В. Ю. Онісіфорова, Н. С. П'ятка, М. П. Панковець, А. С. Полтораєк, Т. В. Ріпа, З. М. Руденко, О. С. Сергєєва, О. П. Сідельник, Н. М. Сіренко, Т. Д. Сігаш, Г. Я. Стеблій, М. В. Стецько, Г. В. Східницька, О. М. Фещенко

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ФІНАНСОВО-КРЕДИТНОЇ СИСТЕМИ: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА

Колективна монографія

Полтава
2019

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ФІНАНСОВО-КРЕДИТНОЇ СИСТЕМИ: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА

Коллективна монографія

**Полтава
2019**

УДК 336:336:77

Рекомендовано до друку вченою радою
Центру фінансово-економічних наукових досліджень
(Протокол № 19 від 10.12.2019 р.)

Рецензенти:

І. В. Охріменко – доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування, проректор з навчальної та наукової роботи Київського кооперативного інституту бізнесу і права.

Л. І. Михайлова – доктор економічних наук, професор, професор кафедри менеджменту Сумського національного аграрного університету.

В. Ю. Медвідь – доктор економічних наук, доцент, професор кафедри економіки і підприємництва Сумського національного аграрного університету.

Сучасні тенденції розвитку фінансово-кредитної системи: теорія та практика : колективна монографія / Кол. авторів. Полтава: ПП «Астрая», 2019. 115 с.

У колективній монографії викладено теоретико-методологічні концепції формування фінансово-кредитної системи. Здійснено оцінку сучасного стану банківської системи України. Досліджено особливості трансформації фіскальної політики в Україні. Проаналізовано функціонування страхового ринку в Україні. Викладено сучасні аспекти фінансової безпеки підприємств і банківських установ України.

Jel G00, G1, G2, G3, G4, H2, H6

Current trends of financial and credit system development: theory and practice : a collective monograph / Collective of authors. Poltava: PC «Astraya», 2019. 115 p.

The collective monograph outlines the theoretical and methodological concepts of the financial and credit system. It evaluates the current state of the banking system of Ukraine. It investigates the features of fiscal policy transformation in Ukraine. It analyzes the functioning of the insurance market in Ukraine. It outlines the modern aspects of financial security of enterprises and banking institutions of Ukraine.

ISBN 978-617-7669-58-5

© Колектив авторів, 2019

© Центр фінансово-економічних наукових досліджень, 2019

Офіційний сайт: <http://www.economics.in.ua>

ЗМІСТ

УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ	4
--------------------------------	----------

ПЕРЕДМОВА	5
------------------------	----------

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ФІНАНСІВ, ГРОШЕЙ ТА КРЕДИТУ

1.1. Методика оцінки інвестиційної привабливості: мега-, макро-, мезо-, мікрокрівні (Крамаренко І. С.)	6
1.2. Кейнсіанство і монетаризм як теоретико-методологічні концепції у формуванні фінансово-кредитної системи (Стеблій Г. Я., Панковець М. П., Калинець К. С.)	10
1.3. Цифрова економіка: синергетичний підхід та ключові детермінанти (Сіташ Т. Д., Крисак А. О.)	14
1.4. Оптимізація фінансування розвитку аграрного сектора у ринковому середовищі (Сіренко Н. М., Лункіна Т. І., Бурковська А. В., Мікуляк К. А.)	19
1.5. Іноземні інвестиції як фактор розвитку економіки малих та середніх підприємств України (Фещенко О. М., Лобанова І. М.)	24

РОЗДІЛ 2. БАНКІВСЬКА, ПОДАТКОВА ТА ФІСКАЛЬНА ПОЛІТИКА

2.1. Трансформаційні зміни у банківській системі 2014 – 2020 рр. (Сідельник О. П., Руденко З. М., Дребот Н. П.)	29
2.2. Екологічне оподаткування як інструмент фінансування природоохоронних заходів (Ковшун Н. Е., П'ятка Н. С.)	36
2.3. Загальна та спрощена системи оподаткування підприємства: сутність, аналіз, алгоритм вибору (Онісіфорова В. Ю.)	43
2.4. Особливості державної фіскальної політики України та шляхи підвищення її ефективності (Дуліба Є. В.)	48
2.5. Фінансова спроможність територіальних громад в контексті реформи децентралізації (Східницька Г. В.)	54

РОЗДІЛ 3. ФІНАНСОВИЙ МЕНЕДЖМЕНТ ТА СТРАХОВИЙ РИНОК

3.1. Автоматизація факторингових послуг та її вплив на фінансовий менеджмент вітчизняних підприємств (Мезенцева О. О.)	58
3.2. Ринок добровільного особистого страхування: теорія та практика (Кириченко А. В.)	62
3.3. Підвищення конкурентоспроможності страхових послуг у контексті стійкого розвитку фінансового ринку (Алексєнко Л. М., Кулина Г. М., Стецько М. В.)	66

РОЗДІЛ 4. ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА

4.1. Теоретико-методичні засади формування філософії фінансової безпеки банків у трансформаційних умовах розвитку економіки України (Коваленко В. В., Сергєєва О. С.)	73
4.2. Кібернетична безпека банківського сектора в системі фінансової безпеки держави (Полторак А. С., Баришевська І. В., Мельник О. І., Боднар О. А.)	79
4.3. Бюджетна складова забезпечення фінансової безпеки держави (Заїчко І. В.)	83
4.4. Боргова безпека в системі зміцнення фінансової безпеки України (Вінічук М. В., Верескля М. Р., Михаліцька Н. Я.)	90
4.5. Оцінка ділової активності в системі фінансової безпеки суб'єктів господарювання (Барабаш Н. С., Ріпа Т. В.)	98
4.6. Оцінка фінансової безпеки підприємства в сучасних умовах (Багрій К. Л.)	103

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	108
---	------------

УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ

ВВП – валовий внутрішній продукт

ЕЦП – електронний цифровий підпис

ЄП – єдиний податок

ЄС – Європейський Союз

ІП – індекс потенціалу по ввезенню інвестицій

ІФС – індекс фактичного становища по ввезенню інвестицій

МСП – малі та середні підприємства

НБП – Національний банк Польщі

НБУ – Національний банк України

НТП – науково-технічний прогрес

ОЕСР (ОЕСД) – Організація економічного співробітництва та розвитку

ПП – податок на прибуток

ФРС – Федеральна резервна система

DDL – індекс цифрового розвитку

NCSI – національний індекс кібербезпеки

ПЕРЕДМОВА

Циклічність розвитку національних економік ринкового типу, глобалізація фінансових процесів зумовлюють необхідність перманентного регулювання фінансової політики держави з метою приведення її інструментів у відповідність з об'єктивними змінами зовнішнього та внутрішнього економічного середовища. Адекватність інструментів фінансової політики є передумовою розвитку національної економіки, забезпечує тим самим зміцнення позицій економічних суб'єктів на міжнародних фінансових ринках.

Для національної економіки України, що активно інтегрується в світогосподарські процеси, наслідки впливу фінансово-економічної кризи 2008 р. виявилися гостро вразливими. Особливості сучасних кризових явищ призводять до необхідності переосмислення існуючих та пошуку нових концептуальних підходів до розробки ефективної системи попередження виникнення фінансових криз та визначення пріоритетних напрямів антикризової політики на довгострокову перспективу.

У колективній монографії «Сучасні тенденції розвитку фінансово-кредитної системи: теорія та практика» розкрито теоретико-методологічні концепції формування фінансово-кредитної системи. Здійснено оцінку сучасного стану банківської системи України. Досліджено особливості трансформації фіскальної політики в Україні. Проаналізовано функціонування страхового ринку в Україні. Викладено сучасні аспекти фінансової безпеки підприємств і банківських установ України.

У першому розділі «Теоретико-методологічні та практичні аспекти фінансів, грошей та кредиту» розглядаються теоретико-методологічні та практичні концепції розвитку фінансового сектора та регулювання відтворювальних процесів на макрорівні.

У другому розділі «Банківська, податкова та фіскальна політика» розглянуті трансформаційні зміни у банківській системі та державній фіскальній політиці України.

У третьому розділі «Фінансовий менеджмент та страховий ринок» розкрито теоретичні та практичні аспекти розвитку ринку страхових послуг.

У четвертому розділі «Фінансова безпека» висвітлені теоретико-методичні аспекти формування фінансової безпеки банків та підприємств в системі фінансової безпеки України.

При підготовці колективної монографії використані статистичні дані, аналітичні матеріали, а також розробки авторів.

Структура монографії складається з чотирьох розділів, у написанні яких брали участь: **Крамаренко І. С.** (підрозділи 1.1); **Стеблій Г. Я., Панковець М. П., Калинець К. С.** (підрозділи 1.2); **Сігаш Т. Д., Крисак А. О.** (підрозділи 1.3); **Сіренко Н. М., Лункіна Т. І., Бурковська А. В., Мікуляк К. А.** (підрозділи 1.4); **Фещенко О. М., Лобанова І. М.** (підрозділи 1.5); **Сідельник О. П., Руденко З. М., Дребот Н. П.** (підрозділи 2.1); **Ковшун Н. Е., П'ятка Н. С.** (підрозділи 2.2); **Онісіфорова В. Ю.** (підрозділи 2.3); **Дуліба Є. В.** (підрозділи 2.4); **Східницька Г. В.** (підрозділи 2.5); **Мезенцева О. О.** (підрозділи 3.1); **Кириченко А. В.** (підрозділи 3.2); **Алексеєнко Л. М., Кулина Г. М., Стецько М. В.** (підрозділи 3.3); **Коваленко В. В., Сергєєва О. С.** (підрозділи 4.1); **Полторак А. С., Баришевська І. В., Мельник О. І., Боднар О. А.** (підрозділи 4.2); **Заїчко І. В.** (підрозділи 4.3); **Вінічук М. В., Верескля М. Р., Михаліцька Н. Я.** (підрозділи 4.4); **Барабаш Н. С., Ріпа Т. В.** (підрозділи 4.5); **Багрій К. Л.** (підрозділи 4.6).

Дана колективна монографія може використовуватись здобувачами вищої освіти при виконанні курсових, дипломних робіт, а також аспірантами, спеціалістами, науковцями та викладачами вищих навчальних закладів.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ФІНАНСІВ, ГРОШЕЙ ТА КРЕДИТУ

1.1. Методика оцінки інвестиційної привабливості: мега-, макро-, мезо-, мікрокрівні

© Крамаренко І. С.

канд. екон. наук, доц.,

Миколаївський міжрегіональний інститут розвитку людини Університету «Україна», м. Миколаїв, Україна

Інвестиції та їх динаміка служать своєрідним барометром стану національної економіки. Від них залежить економічне зростання та макроекономічна стабільність. Вони дають можливість формувати структуру національної економіки, що відповідає вимогам ринкової кон'юнктури. Інвестиції служать засобом для вирівнювання рівнів соціально-економічного розвитку, допомагають забезпечити зростання рівня і якості життя членів суспільства. Саме цим і підтверджується значущість інвестицій у здійсненні процесів суспільного відтворення.

Приймаючи рішення про вкладання капіталу у той чи інший інвестиційний об'єкт, інвестор розглядає інвестиційну привабливість комплексно. Інвестору необхідно враховувати забезпечення високої привабливості на всіх етапах інвестиційних рішень, від вибору країни-реципієнта – до визначення конкретного інвестиційного проекту. Звідси очевидно, що інвестиційна привабливість має агрегований характер: нижчий рівень привабливості є складовою вищого рівня. А, відтак, усі рівні інвестиційної привабливості взаємопов'язані (рис. 1).

Рис. 1. Багаторівнева модель інвестиційної привабливості національної економіки

Джерело: удосконалено автором за даними [12, с. 54]

Методичні дослідження інвестиційної привабливості мають ґрунтуватись на логіці інвестиційних рішень, яка передбачає вкладення коштів там, де сприятливіші умови інвестування. Оскільки ідеальних умов у реальній практиці не буває, такі рішення приймаються, як правило, шляхом вибору більш прийнятних варіантів серед сукупності можливих. З урахуванням цього розроблено логічну схему процедури пошуку, вибору та прийняття інвестиційних рішень на основі порівняння, що має вид алгоритму вибору – спочатку інвестор вибирає країну інвестування на основі міждержавної оцінки інвестиційної привабливості, потім галузь – на основі міжгалузевої оцінки, далі регіон – й так до рівня окремого проекту.

Таку модель пошуку рішень для групи інвесторів, з невизначеними наперед цілями, можна вважати найбільш оптимальною, оскільки вона дозволяє інвестору з різноплановими інтересами та можливостями оцінити інвестиційну привабливість на кожному рівні: країни, галузі, регіону, підприємства, проекту тощо.

В умовах поширеної економічної кризи проблема вирівнювання економічних характеристик для різних галузей економіки стає особливо гострою. В Україні проблеми економічного розвитку, більшою частиною, виникають у формі питань, які торкаються нерівномірного розподілу доходів між регіонами та галузями; різниць в темпах росту і рівня безробіття, оплати праці, а також впливу цих відмінностей на поширення бідності і соціальної напруги.

В Україні основна частка національного продукту створюється в окремих галузях та регіонах, і актуальними за сучасних умов є завдання зниження територіальних диспропорцій, розширення міжрегіональної взаємодії на ринках товарів, послуг, капіталів і праці. Ефективне регулювання розвитку забезпечує функціонування національної економіки як цілісної системи на базі оптимального розміщення продуктивних сил з урахуванням місцевих ресурсів, існуючих систем розселення, особливостей історичного розвитку. Основою для здійснення такого регулювання повинна стати реальна оцінка надходження інвестицій по регіонам України [3].

Дослідженню методики оцінки інвестиційної привабливості підприємств, регіонів та країни в цілому, присвячено багато наукових праць. Однак, в умовах глобалізації національної економіки посилюється необхідність щодо удосконалення методики оцінки інвестиційної привабливості підприємств.

Для оцінки інвестиційної привабливості країни (мегарівень) ЮНКТАД (організація з досліджень зарубіжного інвестування) пропонує використати два показники, які характеризують позиції різних країн на світовому ринку інвестицій. Перший показник називається «індекс фактичного становища по ввезенню інвестицій» (ІФС), який розраховується як співвідношення частки країни-рецепієнта в обсягах світових іноземних інвестицій до її частки у світовому ВВП. Другий показник називається «індекс потенціалу по ввезенню інвестицій» (ІП), який розраховується на основі середнього арифметичного значення восьми показників для даної країни: 1) темпу росту ВВП; 2) ВВП на душу населення; 3) частки експорту у ВВП; 4) кількості телефонних ліній на 1000 жителів; 5) комерційне енерговикористання на душу населення; 6) частки витрат на науково-дослідні та експериментально-конструкторські розробки у ВВП; 7) частки студентів вузів у загальній чисельності вузів; 8) політичного і комерційного ризику країни [7, с. 22 – 26]. Heritage Foundation/Wall Street Journal пропонує оцінювати інвестиційну привабливість країни на основі глобальних індексів економічної свободи у процесі виробництва, розподілу, споживання товарів і послуг на базі 50 показників [13, с. 9]. Economic Intelligence Union пропонує оцінювати інвестиційну привабливість країни на основі 10 груп показників: політичного середовища, макроекономічного середовища, ринкових можливостей, політики вільної конкуренції, політики відносно іноземних інвестицій, міжнародної торгівлі і валютного контролю, податків, фінансів, ринку праці та інфраструктури [14, с. 48].

Для оцінки інвестиційної привабливості галузей (макрорівень), І. Бланк запропонував інтегральний показник, розрахований шляхом підсумовування добутків рангового значення кожного синтетичного показника на його значимість (у відсотках) при прийнятті інвестиційних рішень [1, с. 86]. Центральний економіко-математичний інститут (ЦЕМІ) розробив методику оцінки інвестиційної привабливості галузі, яка ґрунтується на показниках прибутковості активів, що використовуються, розвитку галузі, її важливості для потреб економіки країни [9, с. 128 – 129].

Відповідно до методики, яку запроваджує Державна служба статистики України, інвестиційну привабливість на регіональному рівні (мезорівень) пропонується оцінювати за такими показниками:

1) інвестиції в основний капітал, у розрахунку на 1 людину середньорічної чисельності наявного населення (грн);

2) інвестиції в житлове будівництво, у розрахунку на 1 людину середньорічної чисельності наявного населення (грн);

3) обсяг ВВП, у розрахунку на 1 людину середньорічної чисельності наявного населення (дол. США);

4) зміна обсягу ВВП, у розрахунку на 1 людину середньорічної чисельності наявного населення (дол. США);

5) густина автомобільних шляхів загального користування з твердим покриттям (км на 1000 км² території);

6) обсяг експорту товарів, у розрахунку на 1 людину середньорічної чисельності наявного населення (дол. США) [11].

Інститут реформ та інновацій виділяє наступні складові рейтингу інвестиційної привабливості регіонів України: економічний розвиток (25 %); розвиток і інфраструктури (22 %); фінансова інфраструктура (25 %); людські ресурси (13 %); підприємництво і місцева влада (15 %). На основі цих показників та їх вагових коефіцієнтів підсумовується рейтинговий бал та на його підставі порівнюється інвестиційна привабливість всіх регіонів України [2].

О. В. Ольшанський [10] підходить до визначення інвестиційної привабливості території як інтегрального показника, що описується двома групами показників. Ці два блоки показників характеризують інвестиційний потенціал (виробничий потенціал, трудові ресурси, рівень розвинутої ринкових відносин, рівень розвинутої комерційної інфраструктури, соціальна забезпеченість населення, рівень інвестиційної активності регіону, рівень розвитку інфраструктури, інноваційний потенціал) та інвестиційні ризики (фінансові, економічні, соціальні, кримінальні та екологічні) даних адміністративно-господарчих одиниць). Розрахунки інвестиційної привабливості регіону за цією методикою починаються зі стандартизації неоднорідних показників.

Далі знаходиться середньоарифметичне значення та середньоквадратичне відхилення факторіального показника для всіх досліджуваних об'єктів. На підставі отриманих числових значень характеризується ступінь привабливості того чи іншого регіону для вкладення інвестицій.

Методика інтегральної оцінки інвестиційної привабливості підприємств і організацій (мікрорівень) затверджена за Наказом голови Агентства запобігання банкрутства від 23.02.98 № 22 відповідно до Закону України від 18 вересня 1991 р. № 1560 «Про інвестиційну діяльність», Положенням про Агентство з питань запобігання банкрутства підприємств і організацій, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 22 серпня 1996 р. № 990, і у виконання Постанови Кабінету Міністрів України від 25 листопада 1996 р. № 1403 «Про положення про реєстр неплатоспроможних підприємств і організацій» для забезпечення організаційної роботи, зв'язаної з залученням вітчизняних і закордонних інвесторів до фінансування заходів, спрямованих на оздоровлення підприємств і організацій [8]. Ця методика була розроблена з метою прискорення реалізації інвестиційних проектів, заохочення до інвестицій вітчизняних і іноземних підприємств, надання методичної допомоги фахівцям, що займаються розробкою заходів щодо проведення оздоровлення виробничої сфери.

Інтегральна оцінка – це показник, у якому відтворюються значення інших показників, скоректовані відповідно до їх вагомості та інших чинників. Залежно від отриманого співвідношення інвестиційний потенціал підприємства може бути охарактеризований як зростаючий, ризиковий, малоперспективний стабільний та незадовільний.

Дослідження різних методик інвестиційної привабливості, показує на недосконалість комплексності та необхідності розглядати її у вигляді системного підходу як багаторівневої системи: на національному, галузевому, регіональному, підприємницькому та проектному рівнях.

Для оцінки інвестиційної привабливості існують різні підходи та методи, але всі їх можна поділити на три основні групи:

1. Статистичний підхід. Ґрунтується на аналізі статистичних даних щодо надходження інвестицій в економіку країни. Цей підхід ґрунтується на припущенні, що високі статистичні показники є підґрунтям для високої інвестиційної привабливості економіки. Недоліками цього підходу є неможливість урахування всіх факторів, на котрі звертають увагу інвестори. Водночас цей підхід має формалізований характер і ґрунтується на конкретних соціально-економічних показниках.

2. Метод експертних оцінок. За використання цього методу експерт надає власну оцінку значущості показників, тобто обирає найбільш важливі, після чого проводиться аналітика цих показників у динаміці та формується висновок щодо інвестиційної привабливості регіону. Саме такий підхід дуже часто знаходить відображення в іноземній практиці інвестування та оцінки інвестиційної привабливості. Основною перевагою експертного підходу є можливість адаптації під потреби конкретних інвесторів показників і факторів, які досліджуються, а також можливість здійснення поглибленого аналізу привабливості певних галузей економіки. Водночас до суттєвих недоліків застосування методу експертних оцінок потрібно віднести суб'єктивність оцінки та залежність висновків від позицій експерта.

3. Рейтинговий підхід. Під час оцінки інвестиційної привабливості національної економіки можна виокремити два різновиди цього підходу – рейтингово-аналітичний та рейтинговий підходи на основі опитувань. Найбільш широкого використання набув саме рейтингово-аналітичний підхід, який полягає в аналізі наявних показників інвестиційної привабливості, їх групуванні й формуванні інтегрального показника. Цей підхід легкий у використанні та зручний в інтерпретації результатів дослідження і є ефективним для аналізу інвестиційної привабливості на макrorівні. Значний недолік – важкий вибір правильної методики розрахунку показників, які враховуватимуться під час аналізу. Рейтинговий підхід на основі опитувань ґрунтується на опитуванні експертів регіону, у результаті якого формується загальний рейтинг. Цей підхід часто використовують провідні консалтингові та аналітичні агенції світу [4, с. 59 – 60].

Проведений аналіз теоретико-методичних підходів до оцінки інвестиційної привабливості дає можливість зробити висновки, що існуючі методики визначення рівня інвестиційної привабливості не у всіх випадках задовольняють потреби інвестора у об'єктивній, неупередженій, доцільній та достатній для прийняття рішення інформації. В сучасній науці немає єдиного підходу до методики оцінки інвестиційної привабливості на мікро, мезо, макро та мегарівні. Кожна з представлених методик має свої переваги і недоліки.

Отже, методики аналізу інвестиційної привабливості підприємств, регіонів, галузей та країни в цілому потребують внесення коректив та нових підходів.

Перспективи подальших досліджень полягають в удосконаленні методик оцінки інвестиційної привабливості на мікро, мезо, макро та мегарівнях з урахуванням сучасного стану соціально-економічного розвитку країн та системного підходу.

Сьогодні все ще не існує єдиної методики щодо оцінки інвестиційної привабливості економіки країни, яка б ґрунтувалася на оцінці економічних, соціальних, політичних, нормативно-правових та інших факторів впливу. В методиці аналізу інвестиційної привабливості країни відіграють важливу роль такі показники, як дефіцит державного бюджету, обслуговування й погашення державного боргу, обсяг валового внутрішнього продукту, обсяг експорту та імпорту товарів і послуг. Тому для оцінки інвестиційної привабливості потрібно використовувати декілька методик у комплексі. Подальші дослідження щодо інвестиційної привабливості національної економіки доцільно спрямувати на розробку методики визначення показників створення сприятливого інвестиційного клімату держави. Дана методика уможливить ефективну оцінку інвестиційної привабливості, враховуючи широке коло показників впливу.

Методика оцінки інвестиційної привабливості регіону повинна відповідати таким вимогам: давати характеристику регіону з точки зору сприятливості інвестиційного клімату; показувати результат щодо пріоритетних напрямів вкладання ресурсів; містити всі групи показників, які відображають потенціал регіону: соціально-економічний стан (соціально-демографічну та економічну складову), інфраструктурне забезпечення (виробничу та соціальну інфраструктуру), розвиток ринкових відносин, інноваційну активність, якість людських ресурсів, інформаційне забезпечення, ступінь безпеки інвестиційної діяльності (екологічну та криміногенну складову). Регіональній структурі розподілу інвестицій не повинно бути притаманним значний відсоток приватних підприємств, наявність промислово розвинутих підприємств металургійного, машинобудівного комплексів, хімічної промисловості та добре розвинута транспортна інфраструктура.

Головним недоліком багатьох методик оцінювання інвестиційної привабливості галузей є: різна сукупність показників; епізодичність проведення оцінювання; недостатня обґрунтованість принципів агрегування відібраних показників; недостатнє врахування переходу світової економіки до постіндустріального суспільства. З погляду відмінностей специфіки галузей, виробничої та невиробничої діяльності, підсумкові інтегральні індекси інвестиційної привабливості вираховують окремо для кожної галузі регіону. Потрібно виконувати порівняння певної галузі між регіонами, виробничої або невиробничої (послуг) діяльності між регіонами. Для кожної галузі потрібно враховувати відповідні індекси інфляції. На нашу думку, доцільно удосконалити Методику інтегральної оцінки інвестиційної

привабливості підприємств та організацій, затверджену наказом Агентства з питань запобігання банкрутству № 22 від 23.11.1998 р, з урахуванням пояснень щодо визначення моделі розрахунку інтегрального показника, виходячи з належності підприємства відповідно до законодавства України до великого, середнього або малого та виду його економічної діяльності. Удосконалена методика повинна мати комплексний підхід підприємство-галузь.

Підсумовуючи вище викладене, доцільно використати системний підхід до методик інтегральної оцінки інвестиційної привабливості системи, що ґрунтується на узагальненні методів, що найбільш поширені, піддаються інтеграції по вертикалі і горизонталі та сприймаються суб'єктами інвестиційного процесу.

1.2. Кейнсiанство і монетаризм як теоретико-методологічні концепції у формуванні фінансово-кредитної системи

© Стеблій Г. Я.

канд. екон. наук, проф.,

Львівський інститут ДВНЗ «Університет банківської справи», м. Львів, Україна

© Панковець М. П.

канд. екон. наук, доц.,

Львівський інститут ДВНЗ «Університет банківської справи», м. Львів, Україна

© Калинець К. С.

канд. екон. наук, доц.,

Львівський інститут ДВНЗ «Університет банківської справи», м. Львів, Україна

Фінансово-кредитна система, актуальні проблеми якої – економіка грошей, банківництва і фінансових ринків, є важливим елементом сучасної економічної науки. Це пояснюється тим, що фінансові ринки швидко змінюються, а нові фінансові інструменти з'являються заледве не щодня. Фінансово-кредитна система – динамічна структура, яка сприяє ефективному використанню виробничих ресурсів, забезпечує функціонування каналів залучення депозитів і надання позичок, формує кількість грошей в економіці, є важливим джерелом швидких фінансових інновацій. Недоліки в її функціонуванні можуть призвести до значних коливань рівнів національного виробництва, зайнятості і цін.

Із цих позицій дослідження теоретико-методологічної платформи фінансово-кредитної системи, яку формують дві наукові концепції – кейнсiанство і монетаризм, є особливо актуальним, оскільки дозволяє визначити новий тип макрорегулятора, де поєднувалися б стабільність грошового обігу, економічне зростання та соціальна справедливість.

Розуміння теоретико-методологічної основи фінансово-кредитної системи забезпечує її ефективне функціонування та сприяє здоровому стану економіки і підвищенню життєвого рівня населення. Ця проблематика розглядається у працях таких учених, як О. Василик, О. Вовчак, В. Геєць, Т. Єфименко, В. Міщенко, Ф. Мишкін, С. Панчишин, О. Пивоварський, Дж. Сакс, П. Семюелсон, Г. Стеблій, О. Терещенко, А. Чухно та ін. Однак ряд питань і надалі залишаються дискусійними і перебувають в центрі загальної наукової полеміки, що сприяє формуванню нового підходу до аналізу та поглибленого дослідження фінансово-кредитної системи.

Саме слово «система» має грецьке походження і означає поєднання, устрій, утворення, що є сукупністю якісно визначених елементів, між якими існує закономірний взаємозв'язок, чи взаємодія. Специфічна ознака системи – це системні, інтегровані чинники, які забезпечують її цінність. Із позиції сучасної економічної теорії економічна система розглядається як сукупність механізмів організації національної економіки, що включає: 1) ринковий механізм; 2) об'єднання ділових одиниць і власників різних ресурсів; 3) державу [1, с. 79].

Отже, економічну систему творить велика кількість різноманітних механізмів та інструментів, які організують національну економіку та впорядковують економічне життя суспільства. Серед них особливе місце займає грошовий механізм, який поєднує всі елементи національної економіки в єдине ціле, забезпечує рух виробничих ресурсів і виготовлених продуктів між економічними суб'єктами. Разом із грошовим механізмом важливими елементами економічної системи є механізм оподаткування і державних видатків, механізм кредитування, заощадження та інвестування [1, с. 80]. В сукупності ці механізми і формують фінансово-кредитну систему.

Поняття фінансово-кредитної системи набуло поширення в економічній літературі у 70-ті роки ХХ ст. З цього часу розпочалася гостра наукова дискусія, яка триває і нині, щодо взаємозв'язку фінансів і кредиту, оскільки розмежувати фінансову і кредитну системи країни дуже складно. На підставі даної дискусії було визначено три основні концепції щодо з'ясування дефініцій фінансів і кредиту: 1) кредит є економічною категорією, а фінанси – ні; 2) фінанси охоплюють кредит і тому, кредит є елементом фінансів; 3) фінанси і кредит самостійні, але тісно пов'язані між собою економічні категорії [2, с. 12]. На наш погляд, саме третя концепція дозволяє подолати асиметричність у розумінні фінансів і кредиту та формує наукову основу для застосування таких понять, як фінансово-кредитна система (переважно в Україні) та фінансова система (переважно в країнах Заходу). Оскільки фінансові ресурси переходять у кредитні, а кредитні – у фінансові, то з цих позицій долається невідповідність понять «фінансова система» та «фінансово-кредитна система». Адже будь-яке з них відображає взаємодію фінансів і кредиту в їх загальному впливові на процеси національної економіки.

Ми погоджуємося з думкою М. Крупки, що фінансова система – це сукупність різних фінансових інституцій, які здійснюють фінансові операції і одночасно є суб'єктами і об'єктами управління фінансами. Однак дане твердження реалізується повною мірою лише з урахуванням обов'язкового його елемента – кредиту. Тому нині, як у вітчизняній, так і в західній економічній науці, поняття «фінансова система» об'єднує в єдине ціле два основні інструменти – фінанси і кредит і не протистоїть поняттю «фінансово-кредитна система». Підтвердженням цього може слугувати найбільш популярний у світі підручник з макроекономіки П. Семюелсона і В. Нордгауза, або підручник з макроекономіки К. Макконнелла і С. Брю, де модель фінансової системи США включає: Федеральну резервну систему (ФРС), яка є центральним банком країни, і до якої належать 12 федеральних резервних банків (вони є водночас центральними банками); комерційні банки; ощадні установи. В той же час Ф. Мишкін, автор не менш популярного американського підручника з теорії фінансів «The economics of Money, Banking and Financial Markets», вважає, що головним елементом фінансової системи США є кредитори (ті, що заощаджують), позичальники (ті, що витрачають), фінансові посередники і фінансові ринки. Нині фінансову регулятивну структуру США характеризує рис. 1.

Варто зазначити, що одна з найбільших і найсучасніших фінансових систем у світі – це фінансова система Японії. Обсяг її фінансових активів у фінансовому секторі досяг приблизно 620 % її ВВП у 2016 р., порівняно із приблизно 1000 % у Сполученому Королівстві Великобританії та Північній Ірландії, 675 % у зоні Євросоюзу та 462 % у США. Фінансові активи конгломератів складають близько 170 % ВВП. Більше половини загальних фінансових активів утримуються комерційними банками. Решта переважно розподіляються між страховими компаніями (14 % загальних активів), пенсійними фондами (8 %), фірмами (5 %) та інвестиційними компаніями (6 %) [4].

Якщо розглянути фінансові системи окремих країн Європи, то в більшості вони надають перевагу на фінансовій арені банкам, а небанківські фінансові посередники займають другорядну роль. До прикладу, фінансова система Польщі працює нині досить стабільно. Згідно даних Національного банку Польщі (НБП), якість кредитів нефінансового сектора у 2017 р. значно покращилася, що справило позитивний вплив на фінансове становище суб'єктів ринкового механізму, зокрема, підвищило ліквідність та прибутковість фірм і сприяло поліпшенню ситуації на ринку праці (знизився рівень безробіття і зросли доходи населення). У результаті відбулося прискорення економічного зростання (2,9 %) на противагу його уповільненню наприкінці 2016 р. (2,2 %) [5].

Щодо України, то ми поділяємо думку відомих економістів Дж. Сакса і О. Пивоварського, що вітчизняна фінансово-кредитна система включає такі основні базові складові, як Національний банк України (НБУ), державний бюджет та мережу комерційних банків. У той же час, незалежно від моделі фінансово-кредитної системи (нині в світі їх нараховується більше 20), формою її прояву є проведення фіскальної та монетарної політики, теоретико-методологічну основу яких формують, як вже зазначалося, в основному, дві потужні наукові конструкції – кейнсіанство і монетаризм.

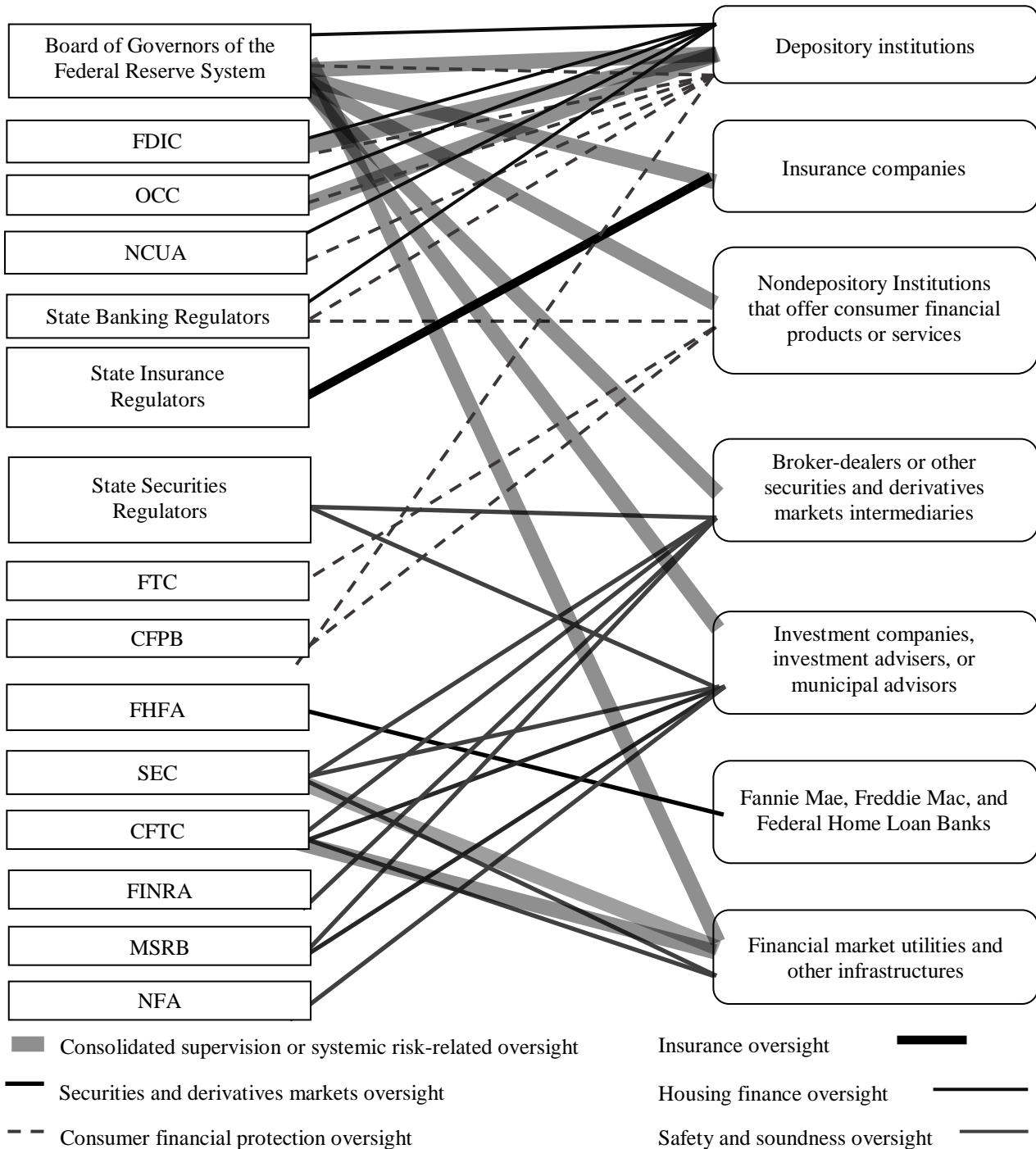

Рис. 1. Фінансова регулятивна структура США

Джерело: [3]

Основні положення фіскальної політики були запропоновані англійським економістом Дж. М. Кейнсом, праця якого «Загальна теорія зайнятості, процента і грошей» (1936 р.) прирівнюється за впливом на економічну політику з «Капіталом» К. Маркса і «Багатством народів» А. Сміта. Зокрема, П. Семюелсон і В. Нордгауз в підручнику «Економікс» зазначають, що А. Сміт, К. Маркс і Дж. Кейнс – це три з багатьох мислителів, які сформували економічну теорію і зробили її життєздатною. Саме Дж. М. Кейнса прийнято вважати основоположником макроекономіки, ідеї якого справили глибокий вплив на подальший розвиток економічної теорії і на економічну політику. Він вперше висунув тезу про те, що ринкова рівновага в національній економіці може досягатися і за неповної зайнятості. А для усунення останньої необхідне втручання держави шляхом стимулювання сукупного попиту.

Теорія Дж. М. Кейнса спиралась на два основні підходи до регулювання національної економіки. Перший зводився до того, що вільне ринкове «плавання» підприємців у масштабах цілої державно-оформленої економіки спричиняло серйозні кризові потрясіння і тривалу стагнацію, тому держава мала втручатися в економіку за допомогою непрямих методів регулювання кредитно-грошового та бюджетно-податкового механізмів. Другий підхід передбачав, що держава має впливати на платоспроможний попит, який забезпечує зростання пропозиції, і, відповідно, виробництва за умови неповної зайнятості. «Попит створює пропозицію», – стверджують кейнсіанці на відміну від відомого Закону Сея – «Пропозиція творить попит». Згідно теорії Дж. М. Кейнса основними чинниками регулювання економіки є антикризова державна політика і фінансовий контроль.

У 70-х роках ХХ ст. в неокласичному напрямі економічної науки виникла школа неоконсерватизму, яка передбачала відродження ринкового саморегулювання і стимулювання приватного підприємництва. Вона була представлена трьома науковими теоріями: 1) монетаризмом (Чиказька школа на чолі з Мілтоном Фрідменом); 2) теорією раціональних сподівань (наукова школа, яка сформувалась у 1970–1980-х рр., а найвідомішим її представником є Роберт Лукас); 3) теорією «економіки пропозиції».

Особливе місце серед цих трьох теорій посідає монетаризм, який став реакцією на тривале ігнорування економічною наукою грошових факторів і їхнього впливу на розвиток інфляційних процесів. Зокрема, М. Фрідмен доводить, що циклічність економічного розвитку має грошову природу, а саме зростання грошової маси в обігу провокує інфляцію. Тому грошова сфера і пропозиція грошей повинні бути основними об'єктами державного контролю. На його думку інфляція – це грошовий феномен, а її основною причиною є форсована емісія грошей. Усі решта причини інфляції, як наприклад, політика дефіцитного фінансування, контроль за ставкою процента, кредитна експансія та заходи держави щодо соціального забезпечення за рахунок прогресивного оподаткування, на його думку, є похідними від емісії грошей, або такими, що потребують додаткової емісії.

Конкретною формою реалізації монетаризму нині можемо вважати проведення монетарної, або грошово-кредитної політики чи політики управління пропозицією грошей. Остання є сукупністю заходів, за допомогою яких здійснюється вплив на стан грошового обігу і кредитної сфери з метою контролю і регулювання пропозиції грошей, процентних ставок, ринків капіталу тощо. Грошова маса змінюється в результаті операцій центрального банку, комерційних банків і рішень суб'єктів фізичного (виробничого) сектора економіки.

Враховуючи, що погляди кейнсіанців і монетаристів формувалися за різних історичних умов, то суперечності між ними виникли не стільки за суттю, оскільки цілі в обох сторін досить схожі, як за формою, так як відрізняються здебільшого засобами досягнення цих цілей.

Отже, основним предметом дискусії стало питання: хто і як має керувати економікою? У найзагальнішому вигляді розбіжність у поглядах монетаристів і кейнсіанців можна сформулювати так: монетаристи переконані, що «великого брата» (так вони називають уряд) треба боятися, тому краще звести його вплив до мінімуму, керуючи національною економікою за допомогою монетарних інструментів; кейнсіанці ж кажуть, що «великого брата» треба вміло використовувати, впливаючи на стабілізаційні цілі через фіскальні важелі, а саме податки та урядові видатки. Докладніше, кейнсіанці, критикуючи монетаристів, вважають, що зміна грошової пропозиції обумовлює зміну норми позичкового відсотка, а останній впливає на граничну ефективність капіталовкладень і на обсяг інвестицій. Зміна ж інвестиційних видатків призводить до зміни сукупного попиту, а це впливає на обсяг національного виробництва. В той же час, відповідно до теорії монетаризму, пропозиція грошей впливає на всі складові сукупного попиту, а не лише на інвестиційні видатки. Для того, щоб підтримати макроекономічну рівновагу і запобігти інфляції, регулювання грошової пропозиції має забезпечити таке зростання сукупного попиту, яке відповідає темпам зростання ВВП. Оскільки середні темпи економічного зростання в розвинутих країнах складають в середньому 3 – 4 % на рік, то такими ж щорічними темпами повинна зростати і грошова емісія.

Отже, жодна з теорій – кейнсіанство, чи монетаризм – не можуть довести свою безумовну перевагу у формуванні фінансово-кредитної системи та форм державного впливу на національну економіку. Тому, закономірним стало виникнення школи «великого неокласичного синтезу», яка узагальнила теоретичні і практичні досягнення різних наукових

концепцій та усунула протистояння між кейнсіанством і монетаризмом, і запропонувала третій тип макрорегулятора, який характеризується: 1) поєднанням стабільності державного управління (що є необхідним для задоволення суспільних потреб) і гнучкістю ринкового саморегулювання (що є потрібним для задоволення індивідуальних потреб); 2) змішаним управлінням економікою, що дозволяє оптимально поєднувати вищі макроекономічні цілі: ефективність господарювання, стабільність економічного зростання, соціальну справедливість; 3) взаємодією регулятивних сил ринку і держави, які забезпечують рівновагу сукупного попиту і сукупної пропозиції та дозволяють подолати асиметричність концепцій кейнсіанської бюджетної стратегії і грошового феномену інфляції монетаристів. Засновником школи «великого неокласичного синтезу» вважають Дж. Гікса, Ф. Модільяні, П. Семюелсона. Зокрема П. Семюелсон визнається основоположником змішаної економіки. Саме йому належить видання найбільш популярного в світі підручника з економічної теорії «Економікс». Варто зазначити, що чотирнадцяте перевидання цього підручника, яке вийшло вперше двома окремими книгами – «Макроекономіка» і «Мікроекономіка», було перекладено з англійської на українську мову на початку 90-х років ХХ ст. вченими-економістами Львівського національного університету імені Івана Франка. Авторське право цього видання на українській мові було подароване П. Семюелсоном вітчизняним науковцям з метою формування в Україні нової генерації фахівців-економістів для розбудови української держави.

Наведені міркування дають можливість зробити наступні висновки:

1. Єдність фінансів і кредиту дозволяє подолати асиметричність у розумінні таких понять, як «фінансово-кредитна система» та «фінансова система». Підтвердженням цього слугують різні моделі фінансових систем США, Японії та європейських країн, а також України.

2. Незалежно від моделі, формою прояву фінансово-кредитної системи є фіскальна та монетарна політики, теоретико-методологічну основу яких формують дві потужні наукові конструкції: кейнсіанство і монетаризм.

3. Теорія Дж. М. Кейнса передбачала найбільш дієвим інструментом державного регулювання економіки монетарні і фіскальні механізми з переважанням інструментів бюджетної політики. Передовсім йдеться про прямі державні видатки на стимулювання ефективного попиту, а також вилучення заощаджень за допомогою системи податків і позик.

4. Позиція ж монетаристів стверджувала, що грошова сфера і пропозиція грошей є основними об'єктами державного регулювання, відтак інфляція трактується, як грошовий феномен, основною причиною якого є форсована емісія грошей. Через це грошові інструменти вважаються головними у своєму впливові на національну економіку.

5. Теоретичні і практичні досягнення наукових концепцій кейнсіанства і монетаризму щодо форм впливу фінансово-кредитної системи на національну економіку узагальнила та усунула протистояння між ними школа «великого неокласичного синтезу», засновником якої вважається американський економіст П. Семюельсон.

6. Перспективи подальших досліджень у даному напрямку передбачають, що головне завдання фінансово-кредитної системи полягає в поєднанні як суспільних, так і особистих інтересів та досягненні вищих макроекономічних цілей: ефективного господарювання, стабільності грошового обігу та економічного зростання, соціальної справедливості. Справжня соціальна держава – не та, яка допомагає слабким верствам населення і підтримує їх, а та, де такої підтримки потребують якнайменше.

1.3. Цифрова економіка: синергетичний підхід та ключові детермінанти

© Сігаш Т. Д.

канд. екон. наук,

Вінницький технічний коледж, м. Вінниця, Україна

© Крисак А. О.

канд. екон. наук,

Вінницький технічний коледж, м. Вінниця, Україна

В умовах активізації процесів глобалізації, формування інформаційного суспільства ключову роль у розвитку країн відведено цифровій економіці, яка є підґрунтям на платформі новітніх інформаційно-комунікативних технологій. Глобальний цифровий простір динамічно

посилує тенденції зростання під впливом інвестиційної діяльності провідних держав світу та агресивної політики найбільших ІТ-компаній. Ринок капіталів демонструє структурні зрушення: спостерігаються глобальні проекти та інтеграційні угруповання, інвестиційні потоки в технології «масового попиту» (Інтернет-ігри, електронну комерцію) та технології зберігання масивів баз даних. Локальні цифрові ринки створюють сприятливі умови для інформатизації національних економік, відкривають значні можливості для бізнесу, що заснований на технологічних рішеннях або бізнес-моделях. Сучасні економічні умови стимулюють інвестиції в цифрові перетворення, а ринки, що розвиваються нарощують попит на технології, шукають нові способи скорочення витрат і впровадження інновацій, у такому контексті помічаємо, що цифрові технології виступають драйвером споживчого попиту і доходів, ефективного використання ресурсів та призводять до економічного зростання. Однак необхідно відмітити, що цифрова економіка є не досить розкритим потенціалом для України.

Соціально-економічні трансформації у світі не виникають самі собою, а є наслідком змін у суспільстві, економіці, політиці. Основою вивчення цих закономірностей, процесів та явищ є класична економіка, яка змінюється у точній відповідності з етапами, що відбуваються відповідно до технологічних укладів. Згідно теорії «довгих хвиль» М. Д. Кондратьєва, сучасний світ знаходиться у п'ятому технологічному укладі (1980 – 2040 рр.), ядром якого є електронна промисловість, оптико-волоконна, обчислювальна техніка, програмне забезпечення, робота будівництва та інформаційні послуги. Виходячи з розрахунків періодичностей циклів, розпочинаючи з точки на якій зупинився М. Д. Кондратьєв, вчені визначають знаходження світу сьогодні. Це період знижувальної хвилі (2000 – 2007 рр. до 2015 – 2025 рр.) та (2015 – 2025 рр. до 2035 – 2045 рр.) підвищення (прогноз) [1].

Нинішній напрям – це неоекономіка, що трактується як постіндустріальна стадія розвитку економічної системи, фундаментальні конструкції якої – інноваційна, інформаційна, мережева, цифрова економіка.

Першим терміном, що окреслював зрушення в світовій економіці, був «електронна економіка» (у 1995 р. його вжив Ніколас Негропonte), а згодом він здобув назву «цифрова економіка», її сформована концепція у стислому вигляді це «перехід від обробки атомів до обробки бітів».

Цифрова економіка (англ. digitaleconomy) – економіка базою якої виступають цифрові комп'ютерні технології. Інколи цифрову економіку називають інтернет-економікою чи веб-економікою.

У вітчизняній науковій літературі немає консенсусу, що слід розуміти під цим явищем. Вчений, С. Коляденко розглядає цифрову економіку як таку, що базується на виробництві електронних товарів та сервісів високо технологічними бізнес-структурами та дистрибуції цієї продукції за допомогою електронної комерції [7]. Науковці С. Веретюк та Л. Кіт вважають, що цифрова економіка – це трансформація всіх сфер економіки завдяки перенесенню інформаційних ресурсів та знань на комп'ютерну платформу з метою їх подальшого використання [3]. Дослідники М. П. Войнаренко та Л. В. Скоробогата наголошують, що цифрова економіка заснована на електронних товарах і послугах, вироблених на основі електронного бізнесу і торгівля якими ведеться за допомогою електронних засобів [5; 7].

У Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018 – 2020 рр., схваленої Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 січня 2018 р. № 67-р, під цифровою економікою розуміють «діяльність, в якій ключовими факторами виробництва є цифрові (електронні, віртуальні) дані – як числові, так і текстові».

Міжнародна організація OECD (Organisation for Economic Cooperation and Development) виділяє три ключові компоненти цифрової економіки [2]:

- 1) підтримуюча інфраструктура (апаратне та програмне забезпечення, телекомунікації, мережі тощо);
- 2) електронний бізнес (ведення господарської діяльності та будь-яких інших бізнес-процесів через комп'ютерні мережі);
- 3) електронна комерція (дистрибуція товарів через мережу Інтернет).

На нашу думку, цифрова економіка базується на інформаційно-комунікаційних та цифрових технологіях, швидкий розвиток та поширення яких здійснює вплив на традиційну економіку, трансформуючи її від економіки, що споживає ресурси, до економіки, що їх створює.

Синергетичний підхід до цифрової економіки за допомогою універсальних законів самоорганізації, самодезорганізації та самоврядування складних систем дозволить окреслити специфічність та багатогранність цифровізації економіки, пріоритети ключових її детермінантів.

Синергетика (від грец. синергена) – це відносно нова наука, яка виникла на початку 70-х років ХХ ст. і вивчає поведінку в складних системах різної природи – фізичних, біологічних, технічних, соціальних, економічних та ін. Основне завдання синергетики – пізнання загальних принципів, що лежать в основі процесів самоорганізації, які реалізуються в системах.

Понятійному апарату синергетики властиві такі категорії як «система», «динамізм системи», «підсистема» «сумісна дія багатьох елементів системи», що подвоюють (примножують) загальний результат цієї взаємодії на основі «загальних принципів самоорганізації» і, власне, «самоорганізація», її (самоорганізації) «структура», синтез (поєднання) кількох галузей знань (у даному випадку: математика – економіка – менеджмент – інформатика) тощо.

Синергетичний стиль наукового мислення містить у собі, з одного боку, імовірнісне бачення світу, що одержало бурхливий розвиток у ХІХ ст. Синергетику можна розглядати як новий етап розвитку кібернетики і системних досліджень, вона не є жорстко орієнтованою сукупністю методологічних принципів, понять та виходить не з однозначного загальноприйнятого визначення поняття – система, а з властивого їй набору характеристик. Тому можна зазначити, що синергетика – це напрямок у філософії науки, що являє собою міждисциплінарний аналіз наукових ідей, методів і моделей складного поведіння, розкриття їхнього потенціалу.

Зазначимо, що синергетичний підхід дослідження систем, зокрема до цифрової економіки базується на твердженні, що однозначно прогнозувати, до якого стану і коли дійде система, що еволюціонує, неможливо. Адже в процесі переходу через нестійкість система може розділятися, зливатися тощо. Точки, де відбувається розділення, стикування двох еволюціонуючих систем, називаються точками біфуркації. Стан системи, що визначає порядок організації та функціонування системи, називають атракторами. Розвиток системи може бути як адаптаційним, так і еволюційним (зміна якісних параметрів) [8]. Синергетичний підхід застосовується перш за все до еволюціонуючих систем, перехід яких від рівноважного стану до нерівноважного здійснюється за рахунок самоорганізації, тобто коли в системі у нерівноважному стані під впливом зовнішнього середовища відбувається «самовдосконалення» (самопобудова) системи.

Економічна синергетика привнесла в економічну теорію дослідження систем такі основні методологічні принципи:

- самоорганізації – стійкості на нестійкості в розвитку складних відкритих нелінійних систем;
- біфуркаційності – багатоваріантності розвитку;
- несталості та неоднозначності ситуації вибору, його необоротність;
- нелінійності взаємодії самоорганізації й організації в управлінні синергетичними соціально-економічними системами;
- випадковості як самостійного конструктивного фактору в точках біфуркації;
- визначальної ролі суб'єктивного фактора у розвитку синергетичних соціально-економічних систем.

Синергетизм «цифровізації» спостерігається при інтегруванні з європейськими та глобальними системами, бо саме глобалізація є результатом розповсюдження інформаційно-комунікаційних технологій. Певні стандарти притаманні системам посилюють конкуренцію, дозволяють знизити витрати і вартість продукції, гарантують підтримку якості, збільшують ВВП країни. Розробка та використання відкритих, функціонально сумісних недискримінаційних стандартів виступає базовим елементом розвитку та поширення цифрових технологій. Побудова цифрових систем, орієнтованих на бізнес і відкритий ринок, на «внутрішніх» стандартах неприпустима. Системи електронної комерції, біржових і фінансових ринків тощо мають дотримуватися міжнародних та європейських стандартів.

Процеси розвитку та перетворення економіки в цифрову відбувається під впливом багатьох чинників. Винятково важливу роль у сприянні розвитку цифрової економіки, як вважає науковець Г. Т. Карчева, відіграють чотири основні фактори:

1) цифрові фінанси – упровадження цифрових технологій у банківський сектор економіки, он-лайн платежі в електронній торгівлі, електронні перекази, електронні торги, електронні державні закупівлі, електронний державний бюджет, державні соціальні допомоги (пенсії), мобільні гроші, цифрова валюта);

2) соціальні мережі – вигідна з економічної точки зору взаємодія, є джерелом інноваційних ідей та базою для збирання та розповсюдження інформації, сприяє залученню учасників в політичне життя та соціальним змінам;

3) цифрова ідентифікація – застосування єдиної електронної системи засвідчення особистості для безпечних банківських операцій, голосування, доступ до соціальних послуг, оплата комунальних платежів та ін.;

4) революція даних – у фокусі уваги перебувають взаємопов’язані інновації – великі дані і відкриття даних. При цьому аналітика великих масивів даних застосовується для вдосконалення транспортних потоків, оцінки узагальнених макроекономічних показників, удосконалення управлінських процесів. Щодо відкритих даних, то важливим джерелом відкритих даних є або можуть бути уряди [9, с. 17 – 18].

У дослідженні домінант розвитку цифрової економіки вітчизняні вчені цього напрямку Н. М. Краус та О. С. Криворучко визначили комплексні її визначники, а саме [2; 3]:

– забезпечення безпеки документації через автоматичне цифрове рішення;

– якісно новий рівень життя населення (характер та умови праці, освіти, особливості дозвілля, побутові умови, соціально-психологічний клімат на підприємствах та ін.);

– якість взаємозв’язків та взаємодії між підприємствами, суспільством та державою (принцип найбільш повного та своєчасного виконання обов’язків один перед одним, можливості надання нових послуг);

– економія вільного часу індивідуумів у результаті функціонування такої економіки («пом’якшення» навантаження на індивідуумів, підвищення рівня механізації й автоматизації виробництва, системна і комплексна модернізація та реформування системи охорони здоров’я й української освіти та ін.).

У науковій літературі наводиться низка загальноприйнятих параметрів, за допомогою яких визначають ступінь цифровізації економіки країни, найбільш поширені з них: охоплення Інтернетом; частка електронної торгівлі в роздрібному товарообігу; частка суспільства, яка володіє цифровими компетенціями й отримує послуги від держави онлайн. Згідно з такими параметрами цифровізації економіки Україна відстає від середньо-статистичного рівня багатьох країн ЄС (рис. 1). Незначну державну участь у цифровізації можна пояснити нещодавнім розвитком цієї сфери.

Рис. 1. Доступ до цифрових сервісів в Україні, 2018 р., %

Джерело: [3]

Особливістю вітчизняної цифрової економіки є її відмінність в залежності від регіонів, однак загалом 60 % населення охоплені ширококутовим доступом в Інтернет зі швидкістю з'єднання 12 Мб/с, що не менше середньо-європейського показника.

Станом на 2018 р. показник частки цифрової економіки в Україні відносно не значний. Спостерігаємо його низький рівень порівняно з показником США (11,3 %) чи ЄС (9,3 %) (рис. 2).

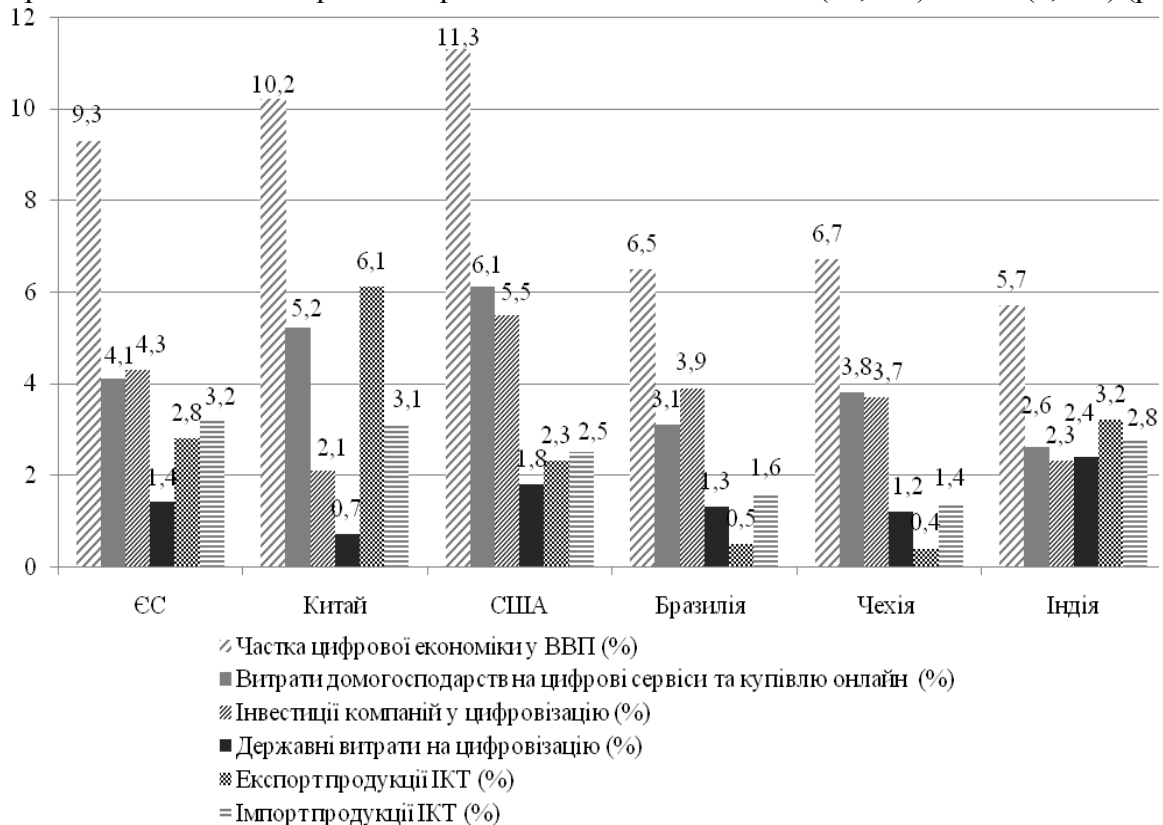

Рис. 2. Внесок цифрової економіки у ВВП деяких країн, 2018 р., %

Джерело: [3]

Загалом виділено основні фактори, які сприяють цифровізації економіки: витрати домогосподарств у цифровій сфері, частка інвестицій у цифрову сферу приватних компаній, інтенсивність державної участі у цифровізації та частка ІКТ у зовнішній торгівлі.

Можна говорити, що вітчизняний приватний сектор демонструє найбільшу зацікавленість до цифровізації, оскільки широко застосовуються інформаційні технології, що зумовлюють зростання продуктивності праці та ефективності підприємницької діяльності.

До основних напрямів покращення розвитку цифрової економіки у нашій державі відносимо:

- подолання цифрового розриву у суспільстві шляхом подальшого застосування твердих цифрових інфраструктур;
- цифровізацію реального сектора економіки шляхом створення промислових парків, забезпечення доступу до капіталу для інноваційних проектів;
- впровадження основних інновацій у бізнес-моделі, а не у технології.

Виважений механізм реалізації Концепції цифрової економіки дозволить Україні суттєво підняти у міжнародних ІТ-рейтингах, що зумовить підвищення ключових показників економічного розвитку країни.

Отже, цифрова економіка – одна з ключових технологій, що використовується країнами для підвищення ефективності національних економік та використання інформаційних технологій у підприємстві для зростання прибутковості. З розглянутого можна констатувати, що для успішного розвитку цифрової економіки в Україні потрібна ефективна державна політика її стимулювання. Ключовою стратегією формування економічної цифровізації є робота з внутрішнім ринком, а базовою ініціативою – формування у споживачів мотивацій та потреб у «цифрових технологіях».

Цифровий розвиток передбачає виконання комплексу завдань, які позитивно вплинуть на вітчизняну економіку, сприятимуть залученню інвестицій, створенню високотехнологічних виробництв, технологічній модернізації промисловості, підвищенню продуктивності, економічному піднесенню та покращенню якості життя громадян України.

1.4. Оптимізація фінансування розвитку аграрного сектора у ринковому середовищі

© Сіренко Н. М.

*д-р. екон. наук, проф., завідувач кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Миколаївський національний аграрний університет, м. Миколаїв, Україна*

© Лункіна Т. І.

*д-р. екон. наук, доц., доц. кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Миколаївський національний аграрний університет, м. Миколаїв, Україна*

© Бурковська А. В.

*канд. екон. наук, доц., доц. кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Миколаївський національний аграрний університет, м. Миколаїв, Україна*

© Мікуляк К. А.

*асистент кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Миколаївський національний аграрний університет, м. Миколаїв, Україна*

Аграрний сектор економіки України є одним із пріоритетів розвитку держави, що підтверджується значною часткою ВВП країни, кількістю зайнятих у галузі, товарною структурою експорту. Обов'язковою умовою розвитку та підвищення конкурентоспроможності галузі і продовольчого ринку є достатня та збалансована за напрямками державна фінансова підтримка аграрного виробництва. Необхідність використання бюджетних коштів для фінансування аграрного сектора зумовлена як специфікою галузі, так і рядом особливостей, які притаманні цій галузі. Серед них, зокрема такі: погіршення купівельної спроможності населення; відставання сільського господарства України від розвинутих країн за рівнем науково-технічного прогресу і передових технологій; низький рівень розвитку інфраструктури сільської місцевості; розрив сталих економічних і технологічних зв'язків між різними сферами агропромислового комплексу.

Теоретичні та практичні аспекти фінансування сільськогосподарських підприємств, а також державне регулювання підтримки аграрного сектора економіки України належить до сфери наукових інтересів С. Дем'яненка [3], Л. Курило [7], П. Саблука [10], М. Федорова [12] та ін.

Їх дослідження є теоретико-методологічним базисом сучасної теорії аграрних фінансів, що створює наукові передумови для вивчення різних аспектів формування і розвитку системи фінансово-кредитного забезпечення аграрного виробництва. Безперервність фінансової діяльності та постійна динамічна зміна як внутрішніх, так і зовнішніх умов, в яких вона протікає, актуалізують необхідність розширення діапазону досліджень у цій галузі.

Для досягнення максимального стимулюючого ефекту розвитку аграрного сектора у ринковому середовищі необхідна комплексна та ефективна взаємодія усіх складових механізму фінансового регулювання.

Ми погоджуємося з думкою А. Зеленського [5], що механізм фінансового регулювання аграрного сектора економіки України повинен включати методи бюджетно-податкового (бюджетні інструменти: доходи, видатки, дефіцит чи профіцит бюджету, державні кредити та державні позики, інвестиції, субсидії; податкові інструменти: податки, збори та внески до цільових фондів), грошово-кредитного (відсоткова ставка, норма резервування, операції з цінними паперами на відкритому ринку) та цінового регулювання. При ціновому регулюванні держава здійснює регулювання гуртових цін окремих видів сільськогосподарської продукції, встановлюючи мінімальні та максимальні інтервенційні ціни, а також застосовуючи інші заходи, визначені Законом «Про державну підтримку сільського господарства», при дотриманні правил антимонопольного законодавства та правил добросовісної конкуренції [5].

В умовах сьогодення державна фінансова підтримка розвитку АПК в Україні характеризується незначними обсягами. За даними рис. 1 визначено, що найбільше видатків державного бюджету України направлено на державну підтримку галузі тваринництва – 2219,7 млн грн, на фінансову підтримку фермерських господарств – 458,8 млн грн, на підтримку заходів в агропромисловому комплексі шляхом здешевлення кредитів – 127,1 млн грн.

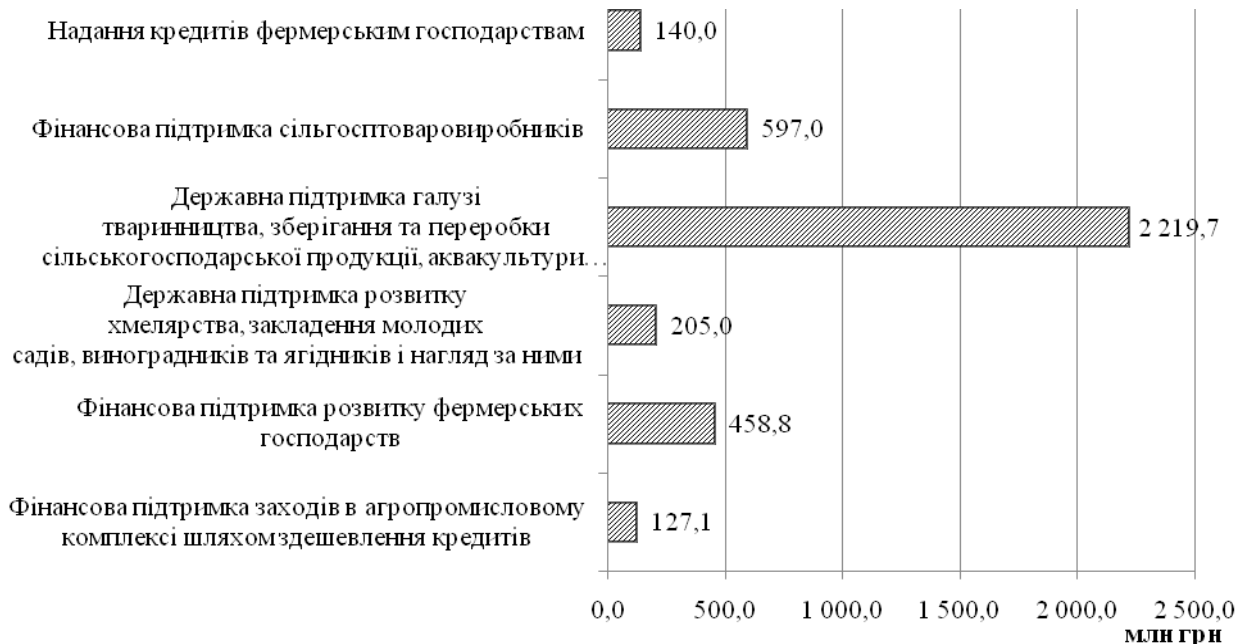

Рис. 1. Розподіл видатків державного бюджету України, 2019 р., млн грн

Джерело: побудовано авторами за даними [12]

Підтримка галузі тваринництва, зберігання та переробки сільськогосподарської продукції, аквакультури (рибництва), на яку в 2019 р. виділено найбільшу суму з усіх програм – 2,2 млрд грн, направлена на створення основи для зростання галузі тваринництва, яка може генерувати продукцію з високою доданою вартістю. Дана програма передбачає фінансування ряду напрямів, які сприятимуть зростання поголів'я ВРХ, свиней та інших видів тварин, та стимулювання будівництва тваринницьких комплексів. Аналіз напрямів видатків з державного бюджету за програмою державної підтримки галузі тваринництва свідчить, що найбільше видатків сконцентровано на часткове відшкодування вартості будівництва та реконструкції тваринницьких ферм і комплексів, доїльних залів, підприємств з переробки сільськогосподарської продукції, а саме – 850 млн грн, також на часткове відшкодування вартості будівництва та реконструкції тваринницьких ферм і комплексів, доїльних залів, підприємств з переробки сільськогосподарської продукції – 850 млн грн, на спеціальну бюджетну дотацію за вирощування молодняка великої рогатої худоби – 700 млн грн та спеціальну бюджетну дотацію на утримання корів молочного, молочно-м'ясного та м'ясного напрямку продуктивності – 700 млн грн.

Наразі питання універсального та якісного способу залучення інвестицій в аграрний сектор є відкритим. Тому існує необхідність у поглибленому дослідженні сучасних тенденцій розвитку інвестиційного процесу (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка питомої ваги аграрного сектора економіки у структурі макроекономічних показників, 2016 – 2018 рр.

Показники	Роки			2018 р. у % до 2016 р.
	2016	2017	2018	
Обсяг ВВП у фактичних цінах, млн грн	2385367	2982920	3558706	149,2
Обсяг виробництва сільського, лісового, рибного господарства, млн грн	279701	305194	296170	105,9
Загальний обсяг експорту, млн дол. США	36361,7	43264,7	54946,2	151,1
Обсяг експорту с. г. продукції (групи 1 – 24), млн дол. США	15500	17800	18780	121,2
Обсяг капітальних інвестицій, млн грн	359216	448462	843859	234,9
Обсяг капітальних інвестицій у сільське господарство, мисливство та надання пов'язаних з цим послуг, млн грн	50484	64243	110477	218,8

Джерело: побудовано авторами за даними [8]

Так, у 2018 р. порівняно з 2016 р. відбулося нарощення темпів росту обсягів виробництва сільськогосподарської продукції у структурі ВВП, що пов'язано з нарощуванням обсягів капітальних інвестицій у сільське господарство, мисливство та надання пов'язаних з цим послуг.

Отже, інвестиції – це шлях стабілізації та сталого розвитку аграрного сектора економіки. Проте, важливим індикатором його ефективності є здатність сільськогосподарських підприємств залучати капітальні вкладення з різних джерел фінансування (табл. 2).

Таблиця 2

Обсяги та структура капітальних інвестицій в національну економіку України за джерелами фінансування, 2016 – 2018 рр.

Показники	2016 р.		2017 р.		2018 р.	
	у факт. цінах, млн грн	у % до заг. обсягу	у факт. цінах, млн грн	у % до заг. обсягу	у факт. цінах, млн грн	у % до заг. обсягу
Всього капітальних вкладень, у т. ч.:	359216,1	100,0	448461,5	100,0	578726,4	100,0
коштів державного бюджету	9264,1	2,6	15295,2	3,4	22814,1	3,9
коштів місцевих бюджетів	26817,7	7,5	41565,5	9,3	50355,5	8,7
власних коштів підприємств та організацій	248769,4	69,3	310061,7	69,1	409585,5	70,8
кредитів банківських установ та інших позик	27106,0	7,5	29588,9	6,6	44825,4	7,7
коштів іноземних інвесторів	9831,4	2,7	6206,4	1,4	1795,5	0,3
коштів інвестиційних компаній, фондів	-	-	4588,7	1,0	5377,0	0,9
коштів населення на будівництво житла	29932,6	8,3	32802,5	7,3	34645,7	6,0
інших джерел фінансування	7495,5	2,1	8352,6	1,9	9327,7	1,6

Джерело: побудовано авторами за даними [8]

Так, у 2018 р. найбільшу питому вагу в структурі капітальних інвестицій займають власні кошти підприємств та організацій – 70,8 %, кошти місцевих бюджетів – 8,7 %, кредити банківських установ та інших позик – 7,7 %, кошти населення на будівництво житла – 6 %, кошти державного бюджету – 3,9 %, інші джерела фінансування – 1,6 %.

Оцінюючи критерій виробництва продукції аграрного сектора на основі статистичних даних, шляхом використання множинної регресії розроблено модель факторів впливу на обсяг виробництва сільського, лісового та рибного господарства (табл. 3).

Таблиця 3

Вихідні дані для виявлення мультиколінеарності між факторами впливу на обсяг виробництва сільського, лісового та рибного господарства, 2012 – 2018 рр.

Роки	Кошти із державного бюджету (X_1), млн грн	Кредити банківських установ та інших позик (X_2), млн грн	Кошти іноземних інвесторів (X_3), млн грн	Обсяг виробництва сільського, лісового, рибного господарства (Y), млн грн
2012	17141,2	50104,9	5040,6	293691,9
2013	6497,8	40878,3	4881,2	267728
2014	2738,7	21739	5639,8	219419,9
2015	6920	20740	8185	273116
2016	7468,9	23249,5	9416,7	326163,7
2017	14324,6	21826,9	5667,1	412812,7
2018	16804	61938,1	2277,3	843859,1

Джерело: побудовано авторами за даними [8]

Встановлено, що найбільший вплив на обсяг виробництва сільського, лісового та рибного господарства мають кредити банківських установ та інших позик ($R^2 = 0,710$), тому доцільно застосувати кореляційно-регресійний аналіз з побудовою моделі зв'язку між кредитами банківських установ та інших позик та обсягом виробництва сільського, лісового та рибного господарства.

Серед адекватних моделей обираємо найточнішу за показниками суми квадратів відхилень u_f та u_m , середньої відносної похибки апроксимації $\bar{\varepsilon}$ (табл. 4).

Вплив обсягу кредитування на обсяг виробництва сільського, лісового та рибного господарства, 2019 р.

Модель	$(y_{\text{фi}} - y_{\text{тi}})^2$	σ_{ε}	$\bar{\varepsilon}$
$y = 82,113 + 8,574x$	440852,935	296,935	40,098
$y = -572,437 + 634,994\lg x$	179067,692	159,941	35,105
$y = 85,429x + 0,014x^2$	606062,780	294,245	57,403
$y = 1180,144 - 58,411x + 0,848x^2$	36906,826	72,611	22,616

Джерело: розраховано авторами

За критерієм відносної середньої похибки апроксимації $\bar{\varepsilon}$ перевагу віддали параболічній моделі:

$$y = 1180,144 - 58,411x + 0,848x^2.$$

Отриманий індекс кореляції свідчить, що встановлений за рівнянням регресії зв'язок між обсягами виробництва сільського, лісового та рибного господарства та кредитами банківських установ та інших позик є високим.

Значущість розрахованого коефіцієнта детермінації $d = R^2 = 0,990^2 = 0,980$ показує, що 98 % загальної варіації пояснюється зміною факторної ознаки x . Порівняння отриманого значення d із критичним дозволяє зробити висновок про виконання умови $d > d_{\text{табл}}$ ($0,980 > 0,444$), тобто коефіцієнт детермінації є значущим.

Оцінка значущості коефіцієнта детермінації d здійснена за F -критерієм: $F_d = \frac{0,980}{1 - 0,980} \times \frac{7 - 3}{3 - 1} = 102,820$.

Табличне значення $F_{\text{табл}(0,05)} = 6,61$. Відповідно, при $F_d > F_{\text{табл}(\alpha)}$ зв'язок визнається значущим. Тому синтезована за рівнянням параболічної функції математична модель є адекватною.

Середньоквадратичне відхилення $\sigma_{\varepsilon} = 1,181$. Обчислене значення середньої похибки апроксимації $\bar{\varepsilon} = 13,29 \% < 15 \%$, це свідчить про достатню точність моделі.

Отже, проведений аналіз обсягу виробництва сільського, лісового та рибного господарства свідчить про адекватність розглянутої моделі.

Нами проведено економічний аналіз отриманих результатів за обраною моделлю. Розраховано коефіцієнт еластичності: $E = 58,411 \times \frac{34,35}{376,68} = 5,33\%$.

У ході аналізу за допомогою індексу кореляції доведено, що між кредитами банківських установ та інших позик і обсягами виробництва сільського, лісового та рибного господарства існує досить тісний зв'язок, про що свідчить $n = 0,990$. Розрахований нами коефіцієнт детермінації показав, що 98 % загальних коливань обсягів виробленої продукції пояснюється впливом на них банківських кредитів, а інші 2 % коливань – впливом інших факторів, що не досліджені в моделі.

Модель визнана адекватною, про що свідчить перевірка типовості параметрів і статистичних характеристик моделі за допомогою t -критерію Стьюдента, перевірка істотності коефіцієнта детермінації, а також перевірка істотності зв'язку за допомогою F -критерію. Модель перевірена на точність. Значення показника середньої відносної похибки апроксимації складає 13,29 %, що задовольняє умові точності економічних моделей.

Нами здійснено економічну інтерпретацію моделі, в результаті чого визначено, що збільшення банківських кредитів та інших позик на 1 % збільшить обсяги виробленої продукції у сільському, лісовому та рибному господарстві на 5,33 %.

Отже, оптимізація фінансування аграрного сектора, на нашу думку, позитивно вплине на підвищення обсягів виробництва сільського, лісового та рибного господарства, що у перспективі надасть можливість розширити географію експорту аграрної продукції та посилити конкурентні позиції на зовнішніх ринках збуту.

До основних напрямів підвищення ефективності системи державної підтримки вітчизняного сільського господарства віднесемо такі:

- посилення контролю над цільовим використанням бюджетних коштів;
- підвищення ефективності державної підтримки сільськогосподарських виробників.

Варто відмовитися від часткової компенсації витрат сільськогосподарських підприємств на придбання окремих видів промислової продукції, що є витратним методом за своєю суттю, задіявши алгоритм виплати єдиних дотацій на одиницю реалізованої продукції з урахуванням загального подорожчання виробничих ресурсів і послуг. Інакше кажучи, підтримувати виробників потрібно за результатами діяльності;

- формування спеціального фонду фінансової підтримки сільськогосподарських виробників з джерел, пов'язаних з функціонуванням агропромислового комплексу та продовольчого ринку.

Необхідність використання бюджетних коштів для фінансування аграрного сектора зумовлена як специфікою галузі, так і рядом особливостей: зниженням купівельної спроможності населення, що обмежує можливості підняття цін на сільськогосподарську продукцію; низьким рівнем розвитку інфраструктури сільської місцевості; розривом сталих економічних і технологічних зв'язків між різними сферами агропромислового комплексу.

Встановлено, що механізм фінансового регулювання аграрного сектора включає методи бюджетно-податкового (бюджетні інструменти: доходи, видатки, дефіцит чи профіцит бюджету, державні кредити та державні позики, інвестиції, субсидії; податкові інструменти: податки, збори та внески до цільових фондів), грошово-кредитного (відсоткова ставка, норма резервування, операції з цінними паперами на відкритому ринку) та цінового регулювання.

Досліджено стан фінансування аграрного сектора економіки України, який забезпечується за рахунок видатків загального і спеціального фонду бюджету, найбільшими серед яких є: державна підтримка галузі тваринництва, фінансова підтримка сільськогосподарських товаровиробників, державна підтримка розвитку хмелярства, закладення молодих садів, виноградників та ягідників і нагляд за ними, фінансова підтримка фермерських господарств.

Доведено, що основні показники, які характеризують стан розвитку та фінансування аграрного сектора свідчать про незначне зростання фінансування, особливо серед видатків МАПіП в загальному обсязі бюджетних видатків та частки прямих іноземних інвестицій.

Розроблено економетричну модель залежності обсягу виробленої продукції у сільському, лісовому та рибному господарстві від кількості залучених банківських кредитів, та на основі розрахованого коефіцієнта детермінації встановлено, що 98 % загальних коливань обсягів виробленої продукції пояснюється впливом на них банківських кредитів, а інші 2 % коливань – впливом інших факторів, що не досліджені в моделі.

Здійснено економічну інтерпретацію моделі, в результаті чого визначено, що збільшення банківських кредитів та інших позик на 1 % збільшить обсяги виробленої продукції у сільському, лісовому та рибному господарстві на 5,33 %, що, в свою чергу, позитивно вплине на підвищення обсягів виробництва та експорту аграрної продукції.

Українським експортерам агропродовольчої продукції необхідно активізувати роботу з розширення міжнародних зв'язків і пошуку нових зарубіжних партнерів, підвищення конкурентоспроможності своєї продукції, насамперед якості. На державному рівні доцільно розробити та почати впроваджувати програму імпортозаміщення в аграрному секторі, яка стимулюватиме розвиток внутрішнього виробництва тих груп товарів, які можна виробляти на території України (велика рогата худоба, свині, птиця, молокопродукція, овочі та фрукти тощо). Ефективність державного регулювання виробництва і споживання агропродовольчих товарів в Україні в умовах сучасної міжнародної економічної інтеграції має стати визначальним етапом оптимального поєднання внутрішнього виробництва сільськогосподарських товарів і експортно-імпоротної політики держави.

1.5. Іноземні інвестиції як фактор розвитку економіки малих та середніх підприємств України

© Фещенко О. М.

канд. техн. наук, доц., доц. кафедри підприємництва,
маркетингу та економіки підприємства,
Університет митної справи та фінансів, м. Дніпро, Україна

© Лобанова І. М.

здобувач вищої освіти,
Університет митної справи та фінансів, м. Дніпро, Україна

Іноземні інвестиції виступають як один з найважливіших факторів конкурентного розвитку економіки малих та середніх підприємств. Економіка України перебуває в складній економічній ситуації, яка зберігає тенденції до погіршення внаслідок продовження агресивної політики Російської Федерації, окупації Криму і військових операцій на сході України. В більшості країн основний акцент робиться на формуванні механізмів розвитку малих та середніх підприємств (надалі МСП), в межах чого одним з першорядних завдань є інвестиційно-фінансове забезпечення розвитку останніх. Це завдання є досить важливим особливо у тих випадках, коли мова йде про інноваційну діяльність МСП. Розробка та впровадження інновацій є важливою складовою в період формування інформаційного суспільства та інноваційної економіки, де на перший план виходять саме інноваційні продукти та послуги, які базуються на сучасних досягненнях науки і техніки.

На відміну від великих підприємств, МСП найчастіше починають свою діяльність з залученими коштами, яких вистачає лише на придбання матеріальних активів та наймання персоналу. Проводити інноваційну діяльність, яка потребує певних науково-прикладних, організаційних та маркетингових досліджень, патентування та захисту авторських прав, формування інфраструктури та методів просування інноваційної продукції МСП досить складно з огляду на обмеженість фінансових ресурсів та великі ризики, які стримують кредиторів та інвесторів. Виходячи з вищезначеного, актуальності набуває питання формування методів та підходів щодо забезпечення інвестиціями МСП, які займаються інноваційною діяльністю. Це питання є визначальним і з точки зору стратегічних планів розвитку України як європейської держави та підтверджується стратегією розвитку малого і середнього підприємництва в Україні на період до 2020 року [1], де зазначена необхідність полегшення доступу МСП до різних джерел фінансування та підтримка здатності підприємств до впровадження інновацій. Тому питання інвестиційного забезпечення інноваційної діяльності МСП є актуальним як з науково-практичної точки зору, так і з позиції сталого розвинення держави.

Питання інвестиційного забезпечення інноваційного розвитку підприємств досліджено у працях багатьох вітчизняних та закордонних вчених. Можна відмітити праці С. М. Ілляшенко, А. С. Кокорева, В. М. Орлова, О. С. Шаріпової [2–3] та багатьма іншими відомими економістами такими як Берлоу, Брігхем, Грей, Коуз. Ці наукові дослідження вирішують питання інвестиційного забезпечення усіх напрямків діяльності підприємств, і інноваційної діяльності зокрема.

Тематика дослідження – аналіз залучення іноземних інвестицій в економіку України, що спрямований на визначення інвестиційних механізмів забезпечення інноваційної діяльності МСП, який вимагає аналізу стану розвинення цих підприємств та формулювання власного бачення основних факторів, які впливають на інвестиційний клімат держави [4]. Тому наведемо деякі статистичні щодо діяльності МСП в світі та в Україні (табл. 1).

Таблиця 1

Показники діяльності підприємств в ЄС та Україні, 2017 р.

Підприємства за розмірами	Частка підприємства, %		Частка працівників, %		Частка доходу, %	
	ЄС	Україна	ЄС	Україна	ЄС	Україна
МСП	99,80	99,98	66,9	79,1	55,5	63,0
Великі	0,20	0,02	33,1	20,9	45,5	37,0

Джерело: побудовано авторами за даними [4]

Наведені дані у табл. 1 свідчать, що як в Україні, так і в європейських країнах спостерігається превалювання в економіці МСП, на яких працюють понад 66 % працівників (в Україна – майже 80 %). На частку МСП припадає більш, ніж половина отриманих підприємствами доходів. Тобто країни ЄС схильні надавати перевагу розвитку малого та середнього бізнесу.

Розглянемо деякі показники діяльності вітчизняних МСП у динаміці (табл. 2).

Таблиця 2

Показники, що характеризують діяльність МСП України, 2012 – 2016 рр.

Показники	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	Відхилення (+/-) 2016 р. до 2012 р.
Структура підприємств за розміром, %	-	-	-	-	-	-
великі підприємства	0,9	0,8	0,7	0,5	0,5	-0,4
середні підприємства	13,4	11,3	11,3	11,0	11,8	-1,6
малі підприємства	85,6	87,9	88,0	88,5	87,7	2,1
Структура обсягів реалізованої продукції, %	-	-	-	-	-	-
великі підприємства	64,7	63,4	60,3	57,1	54,8	-9,9
середні підприємства	30,5	31,4	34,4	36,6	38,7	8,2
малі підприємства	4,8	5,2	5,3	6,3	6,5	1,7
Структура зайнятості населення, %	-	-	-	-	-	-
великі підприємства	32,4	32,2	30,4	29,0	27,5	-4,9
середні підприємства	40,9	40,7	42,8	44,2	44,6	3,7
малі підприємства	26,7	27,1	25,8	26,8	27,8	1,1

Джерело: побудовано авторами за даними [7]

Дані табл. 2 свідчать, що за останні п'ять років вдвічі скоротилася частка великих підприємств, що пов'язано як із розвиненням МСП, так і з економічною та політичною кризою. Одночасно скоротилася і частка продукції, реалізованої великими підприємствами. При цьому малі підприємства на 44 % збільшили обсяги реалізації своєї продукції. Показники співвідношення працюючих свідчать про те, що малий та середній бізнес є провідним джерелом працевлаштування та самозайнятості населення, оскільки на МСП працюють більше 70 % працюючого населення. Відмітимо те, що тенденції щодо збільшення частки МСП, обсягів реалізованої ними продукції та кількості працюючих на протязі періоду 2012 – 2016 рр. мають сталі значення в напрямку збільшення важливості малого та середнього бізнесу в економічному та соціальному становищі держави.

Офіційні дані [6] свідчать, що станом на початок 2017 р. на частку власних коштів підприємств припадає 76,6 % освоєних капітальних інвестицій. Банківські кредити складають 5 %, а іноземні інвестиції – лише 1,5 %. Тобто підприємства удаються до самофінансування як капітальних інвестицій, так і інноваційної діяльності. Так, 97,2 % фінансування інноваційної діяльності становлять власні кошти підприємств, а бюджетні кошти – усього 0,4 %.

За останні роки частка підприємств, що займалися інноваційною діяльністю, становить близько 16 – 17 %, а частка тих, що впроваджували інновації коливалася від 12 до 15 %. При цьому понад 80 % витрат спрямовані на придбання машин, обладнання та програмного забезпечення і лише 15 % витрат, що спрямовуються на інноваційну діяльність, припадають на власні розробки. Тобто підприємства купують готові інноваційні продукти, тим самим не займаються науково-дослідними розробками. Це пов'язано з багатьма чинниками, такими як нестача на підприємствах власних кадрів, здатних займатися науково-дослідною та інноваційною діяльністю. Статистика свідчить [6], що останнім часом погіршилися показники саморозвинення населення з позиції частки витрат домогосподарств на навчання, на 45 % скоротилася кількість випускників вищих III – IV рівнів акредитації, скорочується кількість наукових кадрів, що працюють на підприємствах тощо.

Слід зазначити, що у світовій економіці упродовж 2002 – 2018 рр. розгорнулася найглибша після Великої депресії фінансово-економічна криза. Основними причинами її виникнення стали: криза на ринку іпотечних кредитів США (обсяг іпотечних цінних паперів тут зріс до 10 – 12 трлн дол. США), зростання обсягу спекулятивних операцій з деривативами (світовий ринок деривативів оцінюється у 600 трлн дол. США), нестабільність світового валютного ринку, підвищення світових цін на енергоносії і продовольство.

Незважаючи на складності, які мають місце в процесі розвитку інноваційної діяльності, в країні останнім часом спостерігається підвищення інноваційної активності, особливо з боку МСП. Зросла кількість успішних стартапів, з'явилися та функціонують вітчизняні платформи інформаційної, рекламної, фінансової та іншої підтримки підприємств, що займаються інноваційними проектами. Це пов'язано з розвитком інформаційного суспільства та НТП, виходом України на європейські та світові ринки, підвищенням цікавості зарубіжних інвесторів до країни в цілому.

Для вибору форми фінансування проекту, а саме, вибору конкретної платформи для реалізації інноваційного проекту МСП необхідно виконати певну низку дій, на виході якого має бути прийняте відповідне рішення.

Це може бути відображено у вигляді таких етапів (рис. 1) [7]:

По-перше, потрібно визначитися із метою та спрямуванням проекту, можливістю його реалізації в умовах, що існують.

По-друге, формується бюджет проекту та визначаються наявні у МСП власні ресурси. У більшості випадків власних ресурсів МСП недостатньо, що і призводить до необхідності пошуку джерел фінансування проекту, але якщо ж власних коштів достатньо, МСП починає самостійно реалізовувати проект.

По-третє, коли власних коштів недостатньо, у МСП існують варіанти фінансування, а саме: кредитні кошти, вихід на краундфайдингову платформу (дозволяє представити свій стартап широкій аудиторії, а також отримати його оцінку та рекомендації щодо вдосконалення), інші джерела (бюджетні кошти, залучення приватних інвесторів тощо). Вибір форми фінансування є ключовою задачею. Тут доцільно удаватися не лише до бюджетування проекту, а й проводити перспективну оцінку проекту із урахуванням факторів дисконту та невизначеності середовища. Це особливо важливо у випадку, коли МСП приймає рішення щодо отримання кредиту, який потрібно повертати у визначений термін.

1. У разі прийняття рішення щодо використання краундфайдингу, виникає питання щодо вибору оптимальної платформи. Тут можливе виникнення певних бар'єрів та обмежень різного характеру, а саме:

- високі комісійні відсотки, необхідність удаватися до платних послуг;
- необхідність проходження попереднього регулювання;
- можливі вимоги щодо передання авторських прав;

– вимога користуватися лише визначеними платіжними інструментами (Amazon Payments чи PayPal);

– обмеження чи заборона доступу до платформи громадянам іншої держави (наприклад, одна з найбільш результативних платформ – Kickstarter – вимагає у претендентів наявності громадянства США [8]).

2. У разі виявлення бар'єрів, які неможливо чи досить складно подолати, МСП шукає альтернативні джерела фінансування, але, коли існуючі бар'єри не становлять великої проблеми, МСП починає підготовку та надання необхідних документів та матеріалів для виходу на платформу і, в разі успішності проходження і збирання необхідної суми коштів, починає реалізовувати проект.

3. В разі ж, коли проект не зібрав необхідної суми, МСП не потрапляє у фінансову залежність, а потерпає збитків лише від здійснених дій щодо підготовки проекту (виготовлення відеоматеріалів), які використано під час інших спроб отримати кошти на розвиток цього задуму.

Втім, слід визнати, що краундфайдингові платформи України лише починають своє просування на ринку фінансових інструментів, вимагають порівняно високі комісійні відсотки (до 10 % при середньому значенні 5 %) та не мають широкого кола інвесторів, особливо іноземних. При цьому, більшість вітчизняних МСП, що виходять на ринок із інноваційними продуктами, які потребують інвестицій, бажають удаватися до співпраці із закордонними платформами з таких причин:

- відомість та популярність, ділова репутація та результативність діяльності;
- прийнятні комісійні відсотки, наявність рекламного супроводження;
- можливість виходу на міжнародні ринки та залучення іноземних інвесторів;

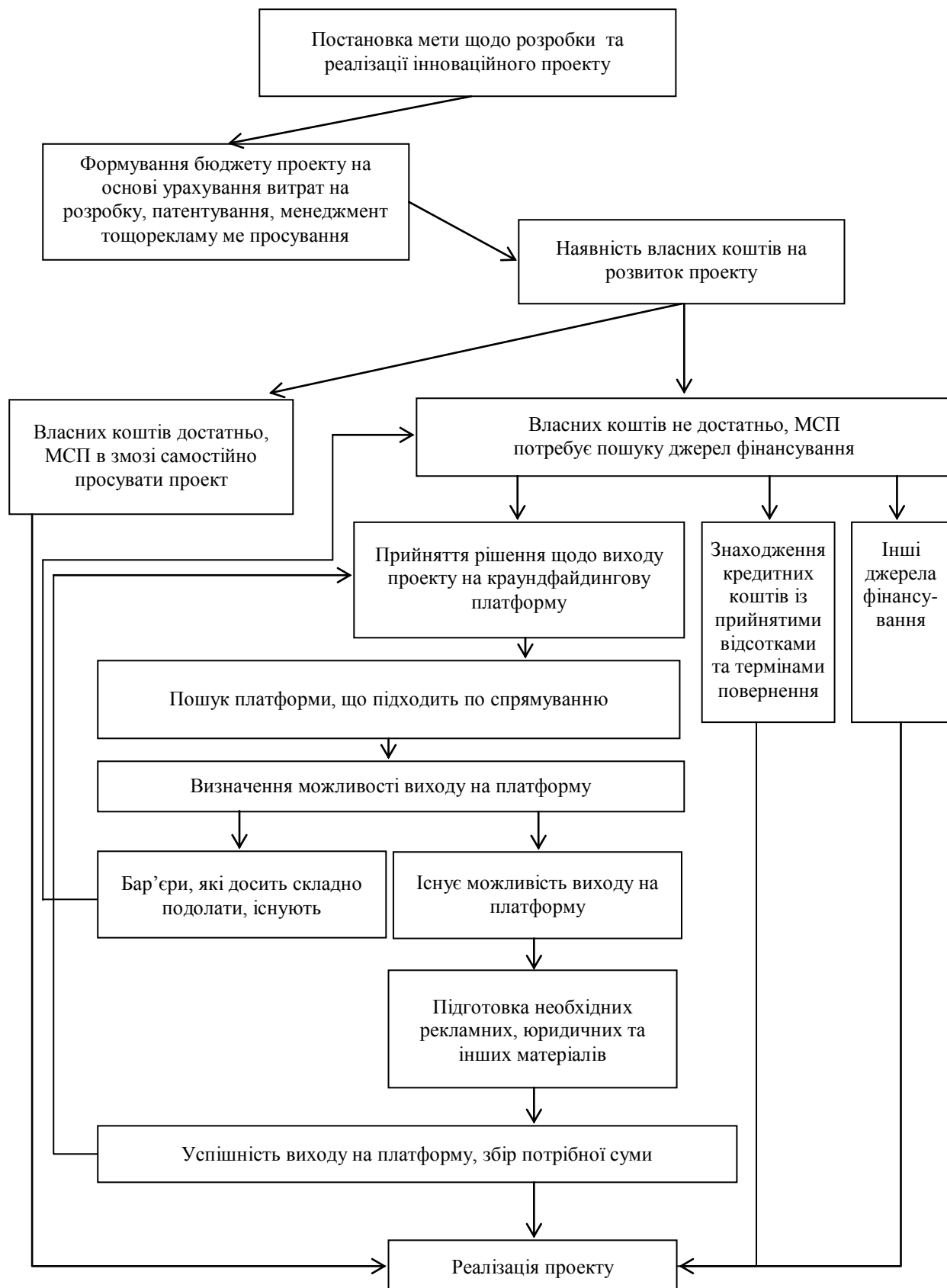

Рис. 1. Процес прийняття рішення щодо форми фінансування інноваційного проекту
Джерело [7]

Ці та інші причини призводять до того, що ряд інноваційних проектів реалізуються поза межами держави, що негативно позначається на загальному інноваційно-інвестиційному кліматі. У зазначеній вище Стратегії розвитку МСП в Україні на період до 2020 р. [1]

сформовано низку нормативно-правових заходів щодо забезпечення доступу інноваційних МСП до інвестиційних ресурсів.

Інвестиції зовнішньоекономічної діяльності надходили із 76 країн світу, при цьому найбільшим інвестором став Кіпр, з обсягом вкладень 464,6 млн дол., далі йдуть Нідерланди – 210,4 млн дол., замикає трійку Велика Британія – 203,6 млн дол.

Необхідно підкреслити, що в останні роки гостро потребують інвестицій для структурних перетворень та інноваційної діяльності найрозвинутіші регіони України, які значно відрізняються своєю часткою (вкладом) у ВВП держави. Тільки Київська область (включаючи Київ) серед шести найрозвинутіших регіонів країни характеризується найбільшою часткою у ВВП, випереджаючи такі високо індустріальні області, як Донецька, Дніпропетровська та Харківська.

Найвагоміші обсяги надходжень прямих інвестицій були спрямовані до підприємств промисловості – 464,4 млн дол., установ та організацій, що здійснюють фінансову та страхову діяльність – 248,8 млн дол.

Серед основних переваг, що досягаються завдяки залученню іноземних інвестицій, можна віднести наступні:

- вливання додаткових фінансових ресурсів в економіку країни;
- збільшення надходжень до бюджету за рахунок податків;
- створення нових робочих місць та підвищення кваліфікації кадрів з урахуванням іноземного досвіду;
- новітні виробничі технології, устаткування.

Отже, залучення іноземних інвестицій в економіку України є необхідною складовою для інноваційних процесів, особливо для малих та середніх підприємств, які у більшості випадків дуже обмежені щодо власної ресурсної бази. В умовах постійного бюджетного дефіциту, проявів соціально-економічної кризи та інших несприятливих чинників необхідне формування дієвих джерел та механізмів інвестування. Одним з таких механізмів, що зарекомендував себе як досить дієвий, є краундфайдинг. Виходячи з наявності позитивного світового досвіду [8], обґрунтовано доцільність виходу на краундфайдингові платформи для інвестування інноваційного розвитку МСП. Одночасно запропоновано заходи щодо розвинення вітчизняних краудфандингових платформ та інших інститутів фінансового ринку.

Для оптимального використання іноземного капіталу необхідно, в першу чергу, створити належні умови для діяльності іноземних інвесторів. Це стосується як вдосконалення нормативно-правової бази, так і впровадження механізму страхування ризиків, що в сучасних умовах є питанням надзвичайно актуальним. Інвестиції, а надто іноземні, є основою для розбудови економіки держави та покращення рівня та якості життя населення, як наслідок. Адже від ефективного здійснення інвестиційної політики залежить не тільки стан та масштаби виробництва, впровадження інновацій, досягнень науково-технічного прогресу, але й вирішення певних соціальних та екологічних проблем.

РОЗДІЛ 2

БАНКІВСЬКА, ПОДАТКОВА
ТА ФІСКАЛЬНА ПОЛІТИКА

2.1. Трансформаційні зміни у банківській системі 2014 – 2020 рр.

Сідельник О. П.

*канд. екон. наук, доц. кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Львівський навчально-науковий інститут ДВНЗ «Університет банківської справи», м. Львів, Україна*

Руденко З. М.

*канд. екон. наук, доц. кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Львівський навчально-науковий інститут ДВНЗ «Університет банківської справи», м. Львів, Україна*

Дребот Н. П.

*канд. екон. наук, доц. кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Львівський навчально-науковий інститут ДВНЗ «Університет банківської справи», м. Львів, Україна*

Економіка України та, зокрема, банківська система протягом останніх років знаходяться під впливом значних шоків, що перманентно діють з трьох джерел: зовнішнього воєнно-політичного; внутрішнього структурно-економічного; а також шоків з боку макрорегулювання. Проблема збереження фінансової стабільності в Україні на сьогодні стоїть особливо гостро, оскільки за частотою системних банківських криз країна входить до світової трійки лідерів: протягом останніх 20 років вона пройшла через три глибокі фінансові кризи. Остання трапилася у 2014 – 2016 рр. Прямі фіскальні витрати на подолання її наслідків становили 15,7 % від ВВП відповідних років – це помірна величина порівняно з іншими країнами. Водночас прямі втрати всієї економіки становили понад 38 % від ВВП. Наслідки цієї системної кризи ще довго обмежуватимуть банківське кредитування та економічне зростання [8].

Проблеми, які накопичились у фінансовому секторі зумовили до створення нових принципів побудови та функціонування фінансової системи України, що здатна забезпечувати сталий економічний розвиток за рахунок ефективного перерозподілу фінансових ресурсів в економіці на основі розбудови повноцінного ринкового конкурентного середовища згідно із стандартами Європейського Союзу. В основу роботи нової фінансової системи було покладено взаємопов'язані заходи спрямовані на комплексне реформування фінансового сектору побудованого на принципах [2]: євроінтеграції; лібералізації фінансових ринків; збалансованості економічних інтересів, через формування ринкового конкурентного середовища; незалежності та ефективності роботи регуляторів, здійсненні нагляду на основі оцінки ризиків; прозорості та високих стандарти розкриття інформації учасниками фінансового сектору та регуляторами; відповідальності та довірі між учасниками фінансового сектору та регуляторами; цілісності фінансової системи всебічний захист прав кредиторів, споживачів та інвесторів.

Реформи здійснюються в усіх сегментах фінансового сектору – в банківському секторі, секторі небанківських фінансових установ, на фондовому ринку та ринку капіталу, тощо. Ефективність реформ досягнута шляхом проведення комплексних змін:

– у регуляторах фінансового сектору – шляхом зміцнення інституційної спроможності регуляторних органів та створення відповідних умов для ефективного нагляду та впливу, зміцнення стійкості фінансової системи країни, зростання її кредитного та інвестиційного потенціалу;

– у учасників фінансового сектору (різних форм власності) – шляхом очищення від «баластів» та проблемних установ, відновлення та посилення довіри до учасників фінансового сектору, стимулювання розвитку, прозорості та конкуренції у всіх сегментах, забезпечення рівноправності учасників фінансового сектору.

Слід зазначити, що Стратегія розвитку фінансового сектору, що розроблена провідними фінансовими установами України до 2025 р. об'єднує та синхронізує дії регуляторів та учасників ринку задля:

- сприяння сталому економічному зростанню України;
- забезпечення макрофінансової стабільності;
- підвищення надійності та технологічності фінансової системи;
- досягнення європейських стандартів на фінансовому ринку;
- підвищення довіри до фінансового ринку.

Щодо банківської системи України, то у 2010 – 2014 рр. вона зростала випереджаючими темпами по відношенню до інших сегментів фінансового сектору, таких як емісійна діяльність на ринку акцій, корпоративних облігацій, випуск цінних паперів інститутів спільного інвестування. Розвиток небанківського фінансового сектору було ускладнено відсутністю ефективного законодавства, систем регулювання та пруденційного нагляду, що призвело до появи значної кількості кептивних фінансових установ та «фінансових пірамід», стримувало розвиток ринку фінансових послуг та призводило до поглиблення кризи недовіри до фінансового сектору в цілому. Системна банківська криза, що розпочалась 2014 р. і триває сьогодні, є результатом переплетення трьох груп проблем [9]:

- 1) диспропорції економіки України;
- 2) проблеми банківської системи;
- 3) неправильних дій монетарного регулятора (Національного банку України).

До першої групи проблем, тобто структурних економічних диспропорцій, належать: деструктивна сировинна модель розвитку економіки та деіндустріалізація, що генерує вразливість платіжного балансу і високі валютні ризики; кланово-олігархічний устрій, монополізація або олігополізація ринків та системна корупція на рівні управління державою, яка консервує сировинний тип розвитку економіки; перетворення державних органів в неефективного та корумпованого менеджера; перманентні проблеми з правами власності, що блокують мотивацію бізнесу до довгострокових інвестицій.

До другої групи причин кризи належать системні проблеми саме банківської системи: системний дефіцит довгих ресурсів, що позбавляє банківську систему можливостей інвестиційного кредитування; спрямованість на поточні операції і невиконання функції головного кредитора для стратегічної структурної перебудови економіки; диспропорції банківських балансів за строками визрівання пасивів і активів та за валютами, що створює системну вразливість банківського сектору та його клієнтів до валютних шоків.

Третя група причин системної банківської кризи, яка загострила і актуалізувала перші дві – це шоки з боку дій монетарного регулятора внаслідок його фундаментальних системних помилок у сфері монетарної, валютної і комунікаційної політики, а також неправильно обраної концепції дій у сфері банківського регулювання.

Реформування банківської системи, як складової фінансової системи України проводиться за чотирма ключовими напрямками: реорганізація Національного банку України (НБУ), вирішення питань накопичених дисбалансів в балансах банків, розвиток фінансових ринків, покращення корпоративного управління у банках (рис. 1).

Щодо реорганізації монетарного інституту – НБУ, як основного учасника банківської системи, то його трансформацію було розпочато у 2014 р. і головною метою визначено підвищення інституційної спроможності банку як регулятора. Для досягнення цієї мети визначено основні напрямки – це спрощення організаційної структури, концентрація на ключових функціях, оптимізація супроводжуваних та непрофільних функцій, централізація управління, скорочення ієрархічності, впровадження матричної структури управління, підвищення ефективності внутрішніх процесів в Національному банку України. Слід зазначити, що у 2018 р. розроблено вперше в історії незалежного центрального банку України – Стратегію Національного банку України, єдиний інструмент, що систематизує шляхи досягнення візії та виконання місії банку. Стратегія НБУ відповідає принципам розвитку фінансового сектору, відображеним у «Комплексній програмі розвитку фінансового сектору України до 2020 року», що сконсолідувала бачення розвитку всіх учасників фінансового сектору та державних органів, дотичних до нього а також визначає низку керованих пріоритетів діяльності дотримання яких необхідне для створення ефективною та стабільною фінансовою екосистемою.

Рис. 1. Стратегія реформування банківської системи України

Джерело: [10]

Стратегія встановлює сім ключових цілей, шість спрямовані назовні – на задоволення потреб учасників фінансової екосистеми. Одна з важливих передумов для їх досягнення – висока інституційна спроможність центробанку, яка диктує внутрішню (сьому) ціль з переліку:

1. Низька та стабільна інфляція.
2. Стабільна, прозора та ефективна банківська система.
3. Відновлення кредитування.
4. Ефективне регулювання фінансового сектору.
5. Вільний рух капіталу.
6. Фінансова інклюзія.
7. Сучасний, відкритий, незалежний, ефективний центральний банк.

В Україні проблема збереження фінансової стабільності стоїть особливо гостро проте загальна ситуація у банківському секторі покращилася. Банківська система продовжила відновлюватися після кризи і вперше за останні роки отримала позитивний фінансовий результат:

- розпочато перехід до міжнародних нормативів для банків на основі Basel III;
- запроваджено ризик-орієнтований банківський нагляд (SREP);
- започатковано регулярну щорічну оцінку стійкості банків;
- збільшення прозорості, підвищення стандартів розкриття інформації банками;
- закладено стратегічні основи для макропруденційної політики НБУ;
- врегульовано питання безпеки інформації та кіберзахисту банків;
- удосконалено підходи до організації корпоративного управління в банках України;
- здійснено комплексний перегляд процесів ліцензування банків;
- запроваджено нові стандарти організації системи управління ризиками в банках України та банківських групах.

На початок 2019 р. в Україні налічувалось 77 платоспроможних банків проте, протягом 2018 р. кількість діючих банків в Україні зменшилась на п'ять установ, на які припадало 1,2 % чистих активів сектору на початок 2018 р. Рейтинг найнадійніших банків України (рейтинг склав Форіншурер на базі офіційних статистичних даних українських банків, попередньо представлених НБУ показано на рис. 2. Десятка банків розташовано по мірі спадання (10 балів у найбільш надійних, 1 бал-найменш надійний у цій групі) [3].

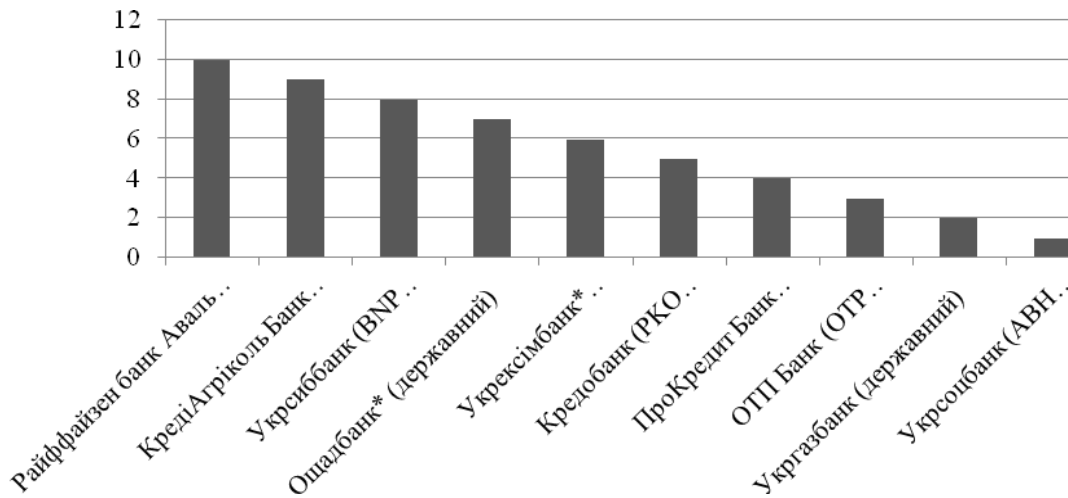

Рис. 2. Рейтинг найнадійніших банків України, 2018 р.

Джерело: [3]

Як бачимо рейтинг очолює Райффайзен банк Аваль (RaiffeisenBank, Австрія), а Ощадбанк займає четверте місце по надійності серед всіх банків і перше місце серед державних банків. Характерним було і те що ставки за депозитами та кредитами в гривні змінили тренд і почали швидко зростати, зберігаючи спред (різницю ставок за кредитами та ставок за депозитами) на рівні попередніх років, а негативним фактором впливу на сектор залишилася висока частка непрацюючих кредитів: у 2018 р. вона становила 53 % проти 55 % у 2017 р.

Порівнюючи банківський сектор України із сусідніми східноєвропейськими країнами, такими як Польща, Угорщина та Чехія, можна виявити значний потенціал для розвитку. Так, в Україні частка роздрібних кредитів у загальному кредитному портфелі складає менше 20 %, тоді як у сусідніх країнах цей показник перевищує 40 %. Водночас, рівень співвідношення депозитів до ВВП в Україні становить 27 %, тоді як у сусідів середній показник – 66 % [7]. Частка чистих кредитів до ВВП в Україні знаходиться на рівні 17 %, тимчасом як референтний показник сусідніх країн наближається до 60 %. Зниження відсоткової ставки та зростання доходів мають дозволити реалізувати потенціал банківського сектору вже в найближчі роки.

Щодо самих банківських установ, то потреба у розширенні діапазону їхніх операцій об'єктивно впливає з умов конкурентного середовища, яке поступово складається на вітчизняному ринку. Крім того, в умовах кризових явищ в економіці країни, спаду виробництва, інфляції традиційні кредитні операції банків неспроможні забезпечити їм належний рівень прибутковості, що поглиблює тенденції до універсалізації банківської справи та створення повноцінного ринку банківських послуг [11].

За підсумками 2018 р., розмір прибутку склав 22 млрд грн. Майже всі ключові показники роботи банківського сектору мали позитивну динаміку: рентабельність капіталу в середньому перевищила 14 %, спостерігалось зростання обсягу чистих кредитів, зокрема, роздрібне кредитування зберігало високі темпи зростання впродовж року, про це говорить те що, чистий кредитний портфель фізичних осіб по системі збільшився на 22 млрд грн, а це 24 % до рівня 2017 р. Темп зростання чистого кредитного портфелю у 2018 р. підвищився до 6 % проти 1 % у 2017 р. [6].

Щодо дотримання і відповідності встановлених НБУ нормативних показників по банківській системі то їх значення, загалом, по системі відповідають встановленим вимогам і їх значення станом на 01.10.2019 р. наведено у табл. 1.

Таблиця 1

Значення економічних нормативів в цілому по банківській системі України, 2019 р.

№ з/п	Норматив		Станом на	
			01.01.2019 р.	01.10.2019 р.
1	H1	Регулятивний капітал (млн грн)	126116,7	143946,1
2	H2	Норматив достатності (адекватності) регулятивного капіталу (не менше 10 %)	16,18	18,43
3	H3	Норматив достатності основного капіталу (не менше 7%)	...	13,12
4	H4	Норматив миттєвої ліквідності (не менше 20 %)	68,66	...
5	H5	Норматив поточної ліквідності (не менше 40 %)	99,12	...
6	H6	Норматив короткострокової ліквідності (не менше 60 %)	93,52	93,86
7	H7	Норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента (не більше 25 %)	19,83	17,84
8	H8	Норматив великих кредитних ризиків (не більше 8-кратного розміру регулятивного капіталу)	176,23	120,79
9	H9	Норматив максимального розміру кредитного ризику за операціями з пов'язаними з банком особами (не більше 25 %)	10,41	7,47
10	H11	Норматив інвестування в цінні папери окремо за кожною установою (не більше 15 %)	0,0009	0,0004
11	H12	Норматив загальної суми інвестування (не більше 60 %)	0,15	0,15

Джерело: [7]

Зазначені зміни відбулися незважаючи на зростання облікової ставки протягом 2018 р. У 2018 р. банки орієнтувались насамперед на внутрішній ринок фондування, унаслідок чого зовнішній борг скоротився до історичних мінімумів. Паралельно депозити населення і бізнесу збільшувались, хоча і були короткостроковими та волатильними (рис. 3).

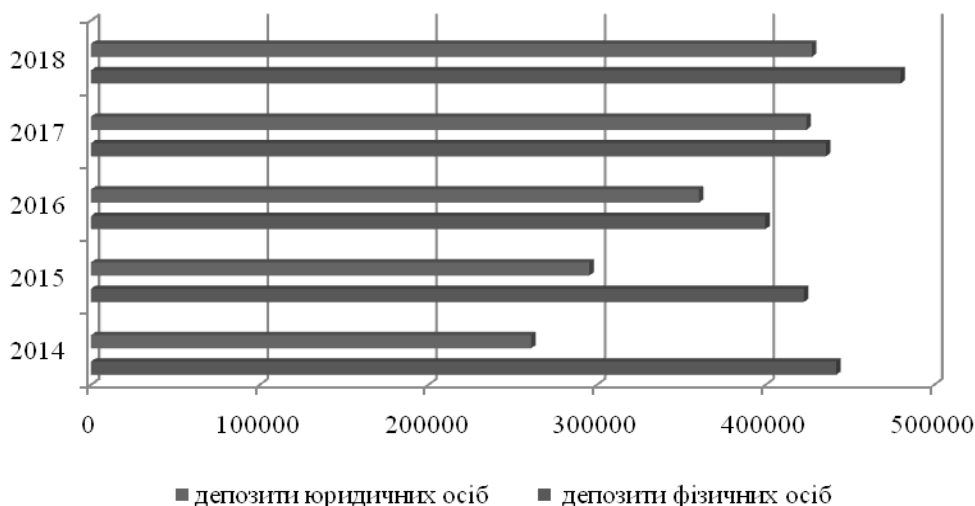

Рис. 3. Депозитний портфель банків України, 2014 – 2018 рр., млн грн

Джерело: [7]

Всього залучені депозити банків України за 5 останніх років збільшилися в 1,3 рази, а саме з 702914 млн грн в 01.01.2014 р. до 930004 млн грн в 2018 р. Загалом динаміку зобов'язань банків в іноземній валюті показано на рис. 4.

Як бачимо протягом року спостерігалися значні коливання зобов'язань банків іноземній валюті, але рівень доларизації залишається на високому рівні. Часка депозитів в іноземній валюті у 20 % банків сягає 50 % усього портфеля (рис. 5).

За останні 10 років структура фондування банків суттєво змінилася. Частка зовнішнього боргу в зобов'язаннях фінансових установ скоротилася з 38 % у 2009 р. до 13 % у середині 2018 р. Водночас зросла частка депозитів, залучених на внутрішньому ринку, й у 2018 р. перевищувала 75 %. З одного боку, банківський сектор уже незалежний від світових ринків боргу, що обмежує канали впливу зовнішніх кризових явищ на Україну. З іншого – виникла нова загроза: коротка строковість коштів населення та бізнесу, що підвищує ризик ліквідності. Понад 70 % сукупних зобов'язань банків у гривні має залишковий термін погашення до

одного місяця. Тому необхідно стимулювати банки тримати більшу частину активів у високоліквідних складових, а також подовжувати структуру фондування, наприклад, залучати депозити на довший строк [1].

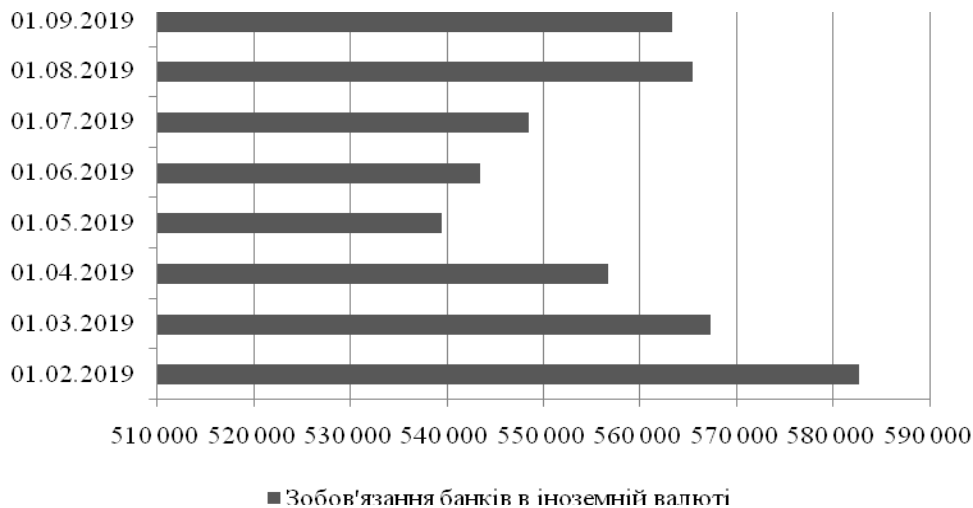

Рис. 4. Динаміка зобов'язань банків в іноземній валюті, 2019 р., млн грн

Джерело: [4]

Цьому сприятиме і запровадження нормативів LCR (із грудня 2018 р.) та NSFR (у 2020 р.), жорсткіших вимог до внутрішніх практик управління ліквідністю банків. Ефект від застосування цих інструментів – подовження строковості фондування, усунення розривів строковості між активами й пасивами, формування запасу ліквідності шляхом тримання більшої частки активів у високоліквідних складових [8].

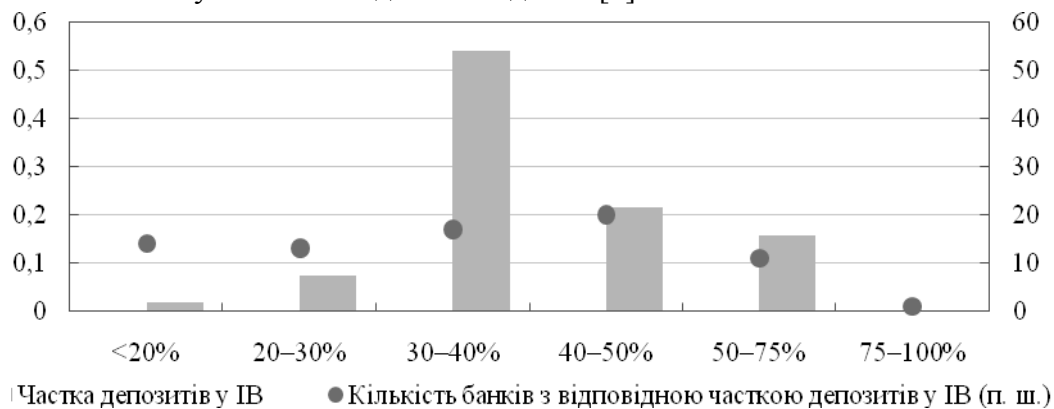

Рис. 5. Розподіл банків за часткою депозитів в іноземній валюті, 2019 р., %

Джерело: [1]

Економіці України притаманний високий рівень доларизації. Частка іноземної валюти значна в балансах банків, боргах держави та бізнесу, готівкових заощадженнях населення, розрахунках на ринку нерухомості тощо. Поширена й непряма доларизація, зокрема чимало компаній вимірюють зарплати в іноземній валюті, хоча і виплачують у гривні. Значна доларизація була зумовлена частими періодами макроекономічної нестабільності, волатильною інфляцією та стрибками обмінного курсу. Тож покладання на стабільніші іноземні валюти – природна реакція населення й бізнесу на кризові явища (рис. 6).

Щодо капіталу банків, то у майбутньому вимоги до нього суттєво зростуть. Спершу почне діяти буфер консервації капіталу, згодом – інші буфери. Зміниться структура регулятивного капіталу. Розшириться перелік ризиків, які слід буде убезпечувати капіталом. Щоб не мати труднощів із дотриманням нових вимог у подальшому, банкам доцільно нарощувати капітал уже зараз. Оскільки другий рік поспіль банківський сектор отримує рекордні прибутки, цей та наступні кілька років – зручний період для підвищення вимог до капіталу. Банки матимуть змогу безперешкодно акумулювати капітал за рахунок поточних прибутків.

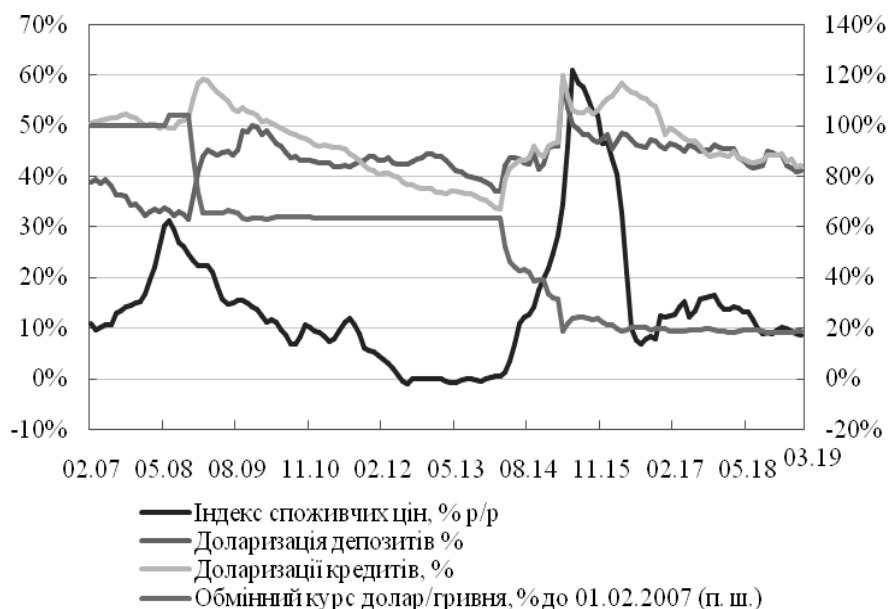

Рис. 6. Динаміка доларизації банківського сектору, 2007 – 2019 рр., %

Джерело: [1]

Проте одним із спірних питань капіталізації вітчизняних банків, можна вважати підвищення розміру статутного фонду або резервних фондів, що дозволить зменшити рівень ризиків як для клієнтури так і для самих банків. НБУ звернув увагу на дане питання і прийняв постанову «Про приведення статутного капіталу банків у відповідність до мінімально встановленого розміру», згідно якої розмір статутного фонду комерційних банків за період 2015 – 2024 рр. передбачає поступове зростання до 500 млн грн [7]. Але за оцінками експертів банківської спільноти вимоги до капіталізації банків є невваженими та недоцільними з огляду на наступне:

1. Вони не відповідають вимогам Директив ЄС та Ради Європи і є набагато жорсткішими за них. Це може призвести до регуляторного арбітражу і відтоку капіталу з України.

2. Такі жорсткі вимоги суперечать сучасним світовим підходам, що домінують в практиці центральних банків і спрямовані на підтримку і стимулювання процесів кредитування виробництва у реальному секторі, малого і середнього бізнесу.

3. При формуванні цих вимог не враховані міжнародні дослідження і допущена суттєва методологічна помилка, яка полягає у зміщенні уваги зі структурних показників (нормативів достатності капіталу, ліквідності та ін.) на абсолютні.

4. Систематичні непередбачувані зміни до основних засад банківської діяльності (до яких належать і строки та розміри докапіталізації банків), що ініціюються регулятором в односторонньому порядку, без погодження та попереднього обговорення із гравцями ринку, поглиблюють недовіру до дій регулятора з боку банківської спільноти.

Ситуація з проблемною заборгованістю на сьогодні скорочується, частка проблемних активів банківської системи з урахуванням позабалансових зобов'язань станом на 1 січня 2019 р. становила 28,34 %, що на 1,28 п. п. менше, ніж місяцем раніше, і на 0,01 п. п. більше, ніж до кінця 2017 р. [1]. Частка простроченої заборгованості в портфелі держбанків знизилася на 0,23 п. п. – до 67,92 %. При цьому Приватбанк збільшив відповідну частку на 0,11 п. п. – до 83,35 %. Частка проблемних кредитів у іноземних банківських груп скоротилася на 0,18 п. п. – до 38,5 %, у банків з приватним капіталом – на 1,06 п. п., до 23,01 %, у неплатоспроможних фінансових установ – на 24,23 п. п., до 52,04 % (згідно з новими правилами неробочими є кредити з простроченням платежу понад 90 днів (30 – для банків) або за якими погашення боргу є малоімовірним без стягнення забезпечення).

Велика частка недіючих кредитів – джерело системних ризиків в Україні. За останні три роки прогрес у скороченні NPLs був ледь помітним. НБУ має намір пришвидшити процес, ухваливши Положення про організацію процесу управління проблемними активами в банках України.

Обсяги кредитних операцій та частка непрацюючих активів, 2018 – 2019 рр.

Кредитні операції:	01.01.2018 р.	01.01.2019 р.	01.09.2019 р.
Кредити корпоративному сектору	892900	959601	887759
непрацюючі кредити	500263	535770	479385
частка непрацюючих кредитів, %	56,03	55,83	54,00
Кредити фізичним особам (включно із фізичними особами-підприємцями)	174448	202202	214019
непрацюючі кредити	93353	93086	84518
частка непрацюючих кредитів, %	53,51	46,04	39,49
Міжбанківські кредити, депозити (за виключенням коррахунків)	22 046	28888	43 074
непрацюючі кредити	1372	1073	990
частка непрацюючих кредитів, %	6,22	3,71	2,30
Кредити органам державної влади та місцевого самоврядування	1519	2867	2818
непрацюючі кредити	10	838	722
частка непрацюючих кредитів, %	0,69	29,22	25,64

Джерело: [7]

Як зазначалось вище стратегія розвитку банківської системи містить також елемент покращення корпоративного управління у банках. Відтак, наприкінці 2018 р. Національний банк України затвердив Методичні рекомендації щодо організації корпоративного управління в банках України, які відповідають рекомендаціям Базельського комітету з питань банківського нагляду щодо корпоративного управління та кращим міжнародним практикам. У документі містяться рекомендації з питань організації корпоративного управління, зокрема щодо відповідальності, функцій, складу та порядку роботи ради банку, її колективної придатності, формування, складу, повноважень і порядку роботи комітетів ради банку, ролі ради банку в забезпеченні ефективного функціонування системи внутрішнього контролю в банку, впровадження ефективної політики винагороди, яка буде стимулювати працівників діяти в інтересах банку та не вдаватись до надмірних ризиків, розкриття банком інформації про корпоративне управління.

Підсумовуючи вищевикладене, щоб забезпечити фінансову стабільність, потрібна злагоджена робота всіх учасників фінансового ринку: НБУ, банків, небанківських фінансових установ та регуляторів ринку, а також дієва підтримка органів державної влади.

Отже, розбудова фінансово потужної, прибуткової і стабільної банківської системи можлива, на нашу думку, після виконання наступних цілей:

1) підвищення якості політики Національного банку України, посилення системи корпоративного управління і фінансових показників у Фонду гарантування вкладів фізичних осіб та державних банках;

2) підвищення довіри суспільства до Національного банку України, банківської системи і національної валюти;

3) розбудови банківської системи як комплексу рівноправних, різних за розмірами, спеціалізацією і бізнес-моделями банків;

4) розвитку цивілізованого конкурентного ринку банківських послуг та процесів банківського кредитування реального сектору;

5) розвитку державних банків, як банків розвитку і структурної перебудови економіки.

2.2. Екологічне оподаткування як інструмент фінансування природоохоронних заходів

© Ковшун Н. Е.

д-р. екон. наук, доц.,

Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне, Україна

© П'ятка Н. С.

здобувач вищої освіти,

Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне, Україна

В економічно розвинених країнах фундаментом природоохоронної політики є максимальне забезпечення дотримання екологічних стандартів на всіх стадіях діяльності суб'єктів господарювання. Одним із інструментів держави щодо дотримання екологічних стандартів є екологічний податок, який відображає пряму залежність розміру податкових

відрахувань від ступеня негативного впливу на довкілля. Екологічне оподаткування стимулює суб'єкти господарювання до зниження обсягів викидів (скидів) забруднюючих речовин в атмосферне повітря та водні об'єкти шляхом мобілізації коштів до бюджетів різних рівнів з метою фінансування витрат на охорону та раціональне використання природних ресурсів.

Вирішення природоохоронних проблем в більшості держав реалізуються за допомогою екологічних податків, платежів та зборів. В Україні екологічний податок введено лише в 2011 р. разом із набранням чинності Податкового кодексу України [8], де зазначено об'єкти оподаткування, ставки та інші аспекти справляння податку, та став логічним продовженням свого попередника – збори за забруднення навколишнього природного середовища.

У перехідних положеннях закону було визначено особливості застосування ставок екологічного податку, а саме, у 2011, 2012 та 2013 рр. будуть діяти ставки екологічного податку 50 %, 75 %, 100 % відповідно від ставок, передбачених кодексом. Далі у Податковому кодексі України відбувалися зміни щодо визначення платників екологічного податку, податкової бази, порядку обчислення, ставок податку, порядку подання податкової звітності та сплати податку [7].

Об'єктами екологічного оподаткування є: обсяги та види забруднюючих речовин, які викидаються в атмосферне повітря стаціонарними джерелами; обсяги та види забруднюючих речовин, які скидаються безпосередньо у водні об'єкти; обсяги та види (класи) розміщених відходів, крім обсягів та видів (класів) відходів як вторинної сировини, що розміщуються на власних територіях (об'єктах) суб'єктів господарювання; обсяги електричної енергії, виробленої експлуатуючими організаціями ядерних установок (атомних електростанцій); обсяги та категорія радіоактивних відходів, що утворюються внаслідок діяльності суб'єктів господарювання та тимчасово зберігаються їх виробниками понад установлений особливими умовами ліцензії строк [8].

Платниками екологічного податку можуть бути всі суб'єкти господарювання, які здійснюють викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами забруднення; скиди забруднюючих речовин безпосередньо у водні об'єкти; розміщення відходів (окрім розміщення окремих видів (класів) відходів як вторинної сировини, що розміщуються на власних територіях (об'єктах) суб'єктів господарювання); утворення радіоактивних відходів (включаючи вже накопичені); тимчасове зберігання радіоактивних відходів їх виробниками понад установлений особливими умовами ліцензії строк [8].

Відповідно до Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» [5] «кошти від екологічного податку (за винятком тих, що справляються за утворення радіоактивних відходів (включаючи вже накопичені) та/або тимчасове зберігання радіоактивних відходів їх виробниками понад установлений особливими умовами ліцензії строк) зараховуються до державного і місцевих бюджетів згідно з Бюджетним кодексом України», а не до спеціальних фондів (Державного та місцевих фондів охорони навколишнього природного середовища) [3].

Отже, у відповідності до Податкового кодексу України [8] екологічний податок належить до загальнодержавних податків, які розподіляються між державним та місцевими бюджетами в законодавчо визначених пропорціях оскільки в Україні існує дворівнева бюджетна система (рис. 1).

У 2019 р. 55 % екологічного податку надходить до місцевих бюджетів, а 45 % – до державного бюджету. Із 55 % екологічного податку, що надходить до спеціального фонду місцевих бюджетів, 25 % – кошти об'єднаних територіальних громад, сільські, селищні, міські бюджети, а 30 % – кошти обласного бюджету.

У контексті вищезазначеного доцільно дослідити динаміку показників структури надходжень екологічного податку до місцевого та державного бюджетів. У 2018 р. суб'єктами господарювання сплачено близько 4921,5 млн грн екологічного податку (загальний фонд – 2266 млн грн та спеціальний – 2655,5 млн грн), з них 2266 млн грн надійшло до загального фонду Державного бюджету та 2141,9 млн грн. до спеціальних фондів місцевих бюджетів (табл. 1).

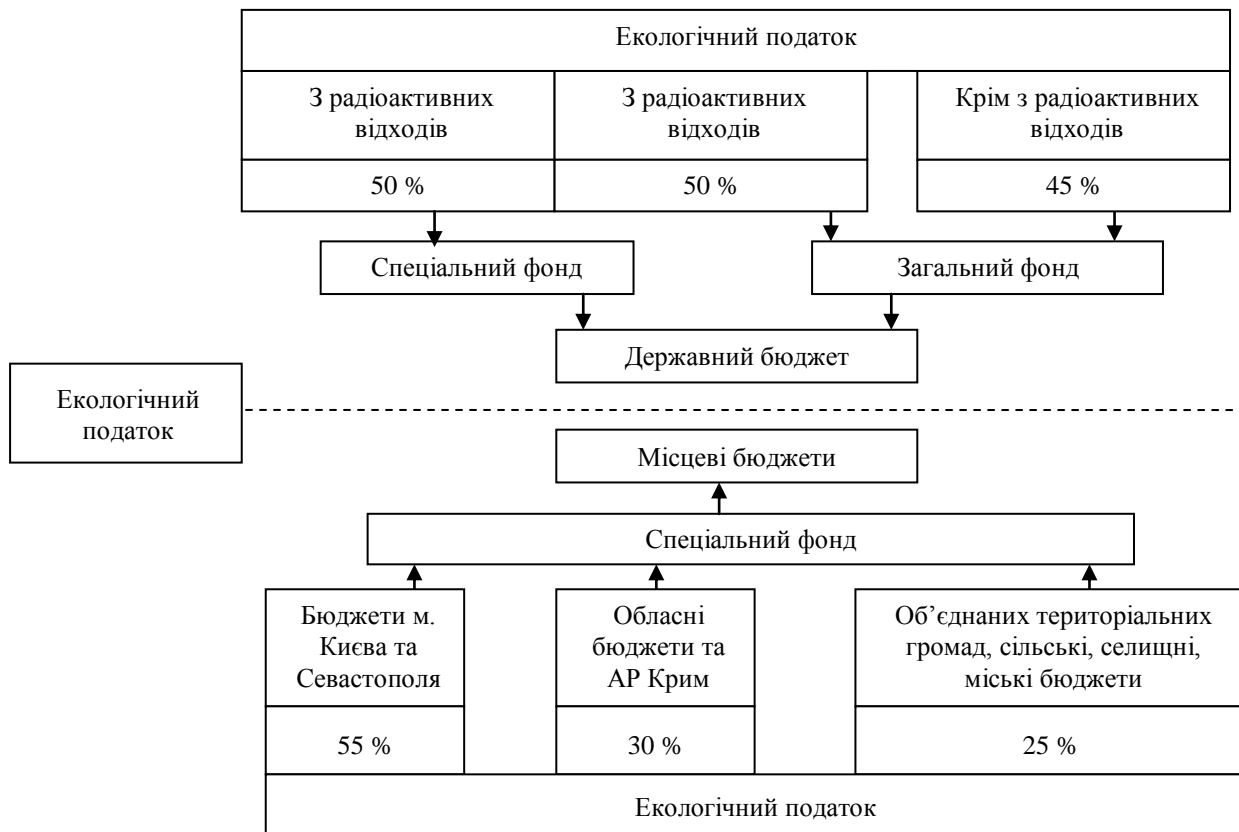

Рис. 1. Пропорції розподілу екологічного податку, 2019 р.

Джерело: побудовано авторами за даними [3]

Обсяги надходжень від екологічного податку з моменту впровадження у 2011 р. до 2014 р. включно збільшувались, у 2015 р. відбулося різке падіння, а у 2016 р. – різке збільшення. Загалом обсяги надходження екологічного податку за 2011 – 2018 рр. характеризується тенденцією до зростання, що можна пояснити зростанням ставок екологічного податку, які збільшувалися постійно протягом усього досліджуваного періоду. Варто зазначити, що динаміка розподілу надходжень екологічного податку між державним та місцевими бюджетами по суті відповідає змінам, що відбувалися кожного року впродовж аналізованого періоду щодо спрямування коштів від екологічного оподаткування. Така нестабільність стосувалася пропорцій розподілу надходжень між бюджетами, фондів бюджетів, а також невідповідністю між відповідними положеннями кодексів та фактичного розподілу коштів, яке відбувалося відповідно до Закону України «Про державний бюджет» на відповідний рік [7]. Встановлені у 2019 р. пропорції розподілу між місцевими бюджетами визначають структуру екологічного податку у складі доходів місцевих бюджетів: основна частина залишається у розпорядженні обласних та міських бюджетів, значна частка екологічного податку зараховується до бюджетів міст обласного підпорядкування.

Таблиця 1

Розподіл надходжень екологічного податку між державним та місцевими бюджетами, 2011 – 2018 рр., млн грн

Надходження екологічного податку, млн грн	Роки							
	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Державний бюджет	1085,4	1263,6	2364,9	3614,5	1105,4	1619,2	1720,8	2779,6
Загальний фонд	-	-	-	2585,9	1105,4	1619,2	1720,8	2266,0
Спеціальний фонд	1085,4	1263,6	2364,9	1028,6	-	-	-	513,6
Місцеві бюджети	1190,5	1552,4	1534,5	1216,4	1585,6	3368,3	2977,6	2141,9
Загальний фонд	-	-	-	-	1585,6	-	-	-
Спеціальний фонд	1190,5	1552,4	1534,5	1216,4	-	3368,3	2977,6	2141,9
Зведений бюджет	2275,9	2816,0	3899,5	4830,9	2691,0	4987,4	4698,4	4921,50
Загальний фонд	-	-	-	2585,9	2691,0	1619,2	1720,8	2266,0
Спеціальний фонд	2275,9	2816,0	3899,5	2245,0	-	3368,3	2977,6	2655,5

Джерело: побудовано авторами за даними [6]

У країнах Європейського союзу (ЄС) використовуються екологічні податки як засіб впливу на поведінку суб'єктів господарювання незалежно від того чи належать вони до виробників чи до споживачів певних благ. У ЄС екологічний податок є податком, основою якого є фізична одиниця об'єкту, що має доведений, специфічний негативний вплив на навколишнє середовище. Збір даних про екологічні податки за видами економічної діяльності є частиною Директиви ЄС № 691/2011 щодо європейських екологічних економічних рахунків Європейського Парламенту та Ради від 6 липня 2011 р., яка забезпечує основу для розробки різних видів екологічних рахунків. Дані про екологічні податки у статистиці ЄС подаються у розрізі наступних категорій: податків на енергію; транспорт; забруднення та ресурси.

Деякі види екологічних податків, які стягуються у країнах ЄС, співпадають з компонентами екологічного податку в Україні. Так, податки за забруднення і частково енергетичні податки в ЄС та такі компоненти екологічного податку в Україні як податок за забруднення атмосферного повітря, скиди забруднюючих речовин у водні об'єкти, розміщення відходів, податок за обсяги електричної енергії, виробленої експлуатуючими організаціями ядерних установок (атомних електростанцій).

Натомість деякі екологічні податки ЄС включають такі види податків, які в Україні існують окремо від екологічного: транспортні податки і податки на ресурси в ЄС та рентна плата за спеціальне використання лісових ресурсів, води, користування надрами тощо в Україні. Також спостерігаємо відсутність у системі державного екологічного оподаткування України податків на шумове забруднення і продуктових податків. Саме тому виникають певні труднощі щодо забезпечення порівнюваності обсягів екологічних податків ЄС та екологічного податку в Україні.

Для деталізації проблеми проаналізуємо міжнародні дані щодо обсягів надходжень екологічного податку в ЄС, його частки в загальній сумі податкових надходжень та співвідношення з валовим внутрішнім продуктом (ВВП) (табл. 2).

Таблиця 2

Показники екологічного оподаткування в ЄС, 2010 – 2017 рр.

Показники	Роки							
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Загальні екологічні податки, млн євро:	304063	317127	327511	332668	344119	360146	364780	368796
ЄС – 28	217602	229557	235135	240130	245751	251161	259858	265579
Єврозона (19 країн)								
у % до загальної суми податкових надходжень	6,17	6,18	6,16	6,13	6,14	6,13	6,11	5,97
ЄС – 28	5,81	5,89	5,86	5,84	5,84	5,79	5,83	5,72
Єврозона								
у % до ВВП	2,37	2,4	2,43	2,45	2,45	2,43	2,44	2,4
ЄС – 28	2,28	2,34	2,39	2,41	2,42	2,38	2,4	2,37
Єврозона								

Джерело: побудовано авторами за даними [1; 2]

У 2017 р. в ЄС було зібрано близько 368796 млн євро екологічного податку, що склало 5,97 % у загальній сумі доходів від податків та зборів та становить 2,4 % у порівнянні з ВВП ЄС.

Отже, загальний обсяг екологічного податку в ЄС протягом досліджуваного періоду демонструє стійку тенденцію до зростання, хоча і зазнавав деяких коливань проте зріс на 21,3 % у 2017 р. порівняно із 2010 р.

При аналізі фіскальної функції екологічного податку важливим є його частка у ВВП та у загальній сумі податкових надходжень. Для того, щоб не враховувати вплив зміни валютного курсу, варто розглянути частку екологічного податку у податкових надходженнях. Попри загальну тенденцію до зростання загальних обсягів екологічного податку ЄС у 2017 р. до 368796 млн євро це лише 5,72 % від усіх податкових платежів і соціальних внесків (рис. 2).

Частка коштів від сплати екологічного податку ЄС за аналізований період варіює в межах: для ЄС-28 – від 5,97 % до 6,18 %, та для Єврозони (19 країн) – від 5,72 % до 5,89 %; що характеризує такі не високу дохідність натомість засвідчує стабільність сплати екологічного

податку. Ватро зазначити, що це середнє значення, а в розрізі країн Євросони динаміка дещо відрізняється. Так, найбільшу частку має Латвія (11,2 %), Словенія і Греція (по 10,2 %), а найменше коштів екологічний податок приносить Люксембургу (4,4 %), Німеччині (4,6 %), Франції та Бельгії (по 5 %).

Рис. 2. Динаміка частки надходження екологічного податку в податкових надходженнях країн ЄС, 2010 – 2017 рр.

Джерело: побудовано авторами за даними [1]

З метою порівняльного аналізу динаміки обсягів екологічного податку ЄС та України побудовано графік (рис. 3), на якому відображено динаміку частки надходження екологічного податку у загальній сумі податкових надходжень України.

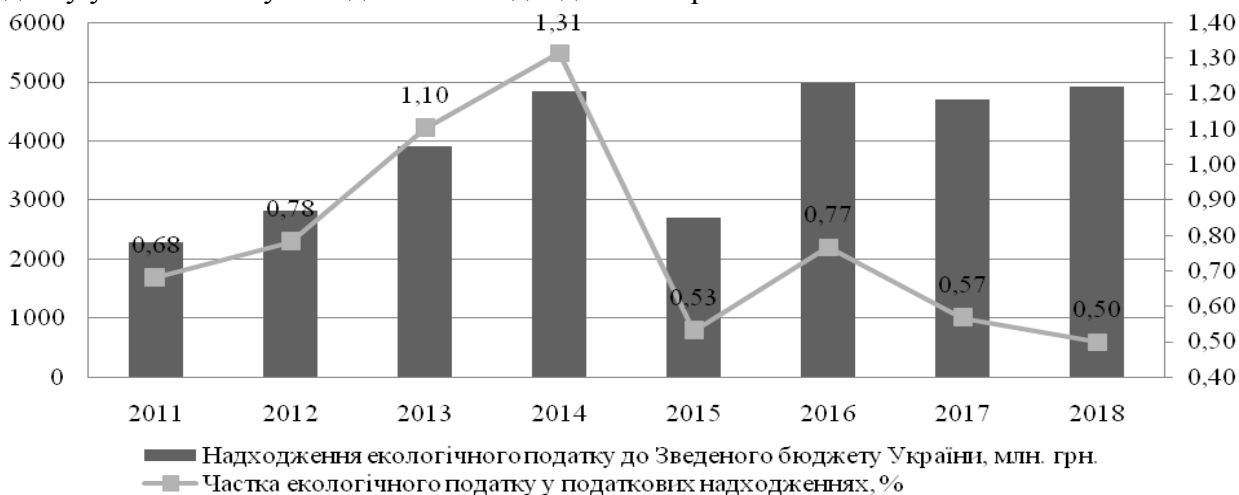

Рис. 3. Динаміка частки надходження екологічного податку в загальній сумі податкових надходжень України, 2011 – 2018 рр.

Джерело: побудовано авторами за даними [6]

Так, кошти від сплати екологічного податку до Зведеного бюджету України становлять лише 0,50 – 1,31 % у загальній сумі податкових надходжень, у Державному бюджеті України коливається у межах 0,27 – 1,29 %, у місцевих бюджетах 0,92 – 2,29 %; що характеризує мізерність внесків та засвідчує те, що екологічний податок в Україні не є бюджетоутворюючим податком, оскільки його частка у загальних податкових надходженнях залишається незначною та має тенденцію до зменшення.

Важливим показником аналізу екологічних платежів в країнах ЄС є його фіскальна ефективність, яка визначається питомою вагою податку в макроекономічних показниках, тобто співвідношенням надходжень від екологічного податку та ВВП (рис. 4).

Рис. 4. Динаміка частки екологічного податку в ВВП країн ЄС, 2010 – 2017 рр.
Джерело: побудовано авторами за даними [1; 2]

Загалом за весь досліджуваний період екологічні податки у % до ВВП перебувають на рівні від 2,28 % до 2,42 %, а в розрізі країн ЄС цей показник варіює в межах від 1,7 % до 3,97 %. Натомість в Україні за аналізований період на рівні від 0,14 % до 0,30 %, при чому у 2018 – 0,14 %, тобто найнижче значення за досліджуваний період (рис. 5).

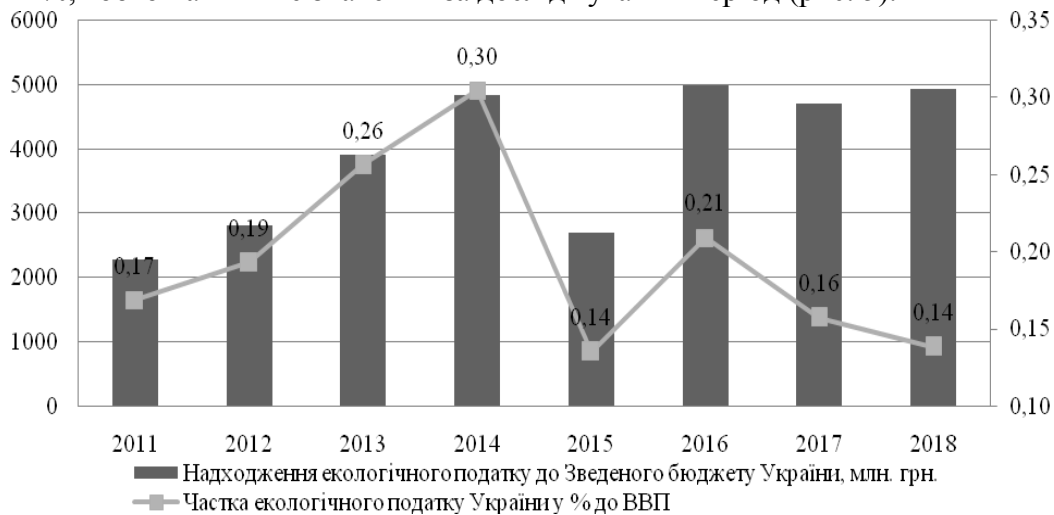

Рис. 5. Динаміка частки екологічного податку у ВВП України, 2011 – 2018 рр.
Джерело: побудовано авторами за даними [6]

За досліджуваний період з 2011 р. по 2018 р. питома вага екологічних платежів кардинально не змінювалась, хоча впродовж останніх трьох років спостерігається спадна тенденція. Частка екологічних податків у складі ВВП в Україні залишається дуже низькою, ці цифри відрізняються від європейських на порядок, що свідчить про низьку фіскальну ефективність податків, недостатньо приділену увагу до стягнення цих податків та до екологічних проблем в цілому. Звичайно, з кожним роком сума надходжень збільшується, але у розрізі як ВВП, так і сукупних податкових надходжень, частка залишається низькою. У країнах ЄС питома вага цього податку значно більша, що дозволяє йому виступати у ролі інструмента фінансування природоохоронних заходів (рис. 6).

Важливим показником є співвідношення надходжень екологічного податку та видатків держави на охорону навколишнього природного середовища. У країнах Європи, надходження від екологічного податку значно більші, ніж державні витрати на природоохоронні заходи. У Великобританії та Німеччині суми екологічних податків у 3 рази більші за природоохоронні видатки, у Франції в 2 рази, а от в Україні все навпаки – європейські показники на даний час залишаються недосяжними.

Отже, проведений порівняльний аналіз стану екологічного оподаткування в Україні та країнах ЄС засвідчує те, що система екологічного оподаткування України потребує удосконалення, оскільки екологічний податок наразі не виконує свої функції.

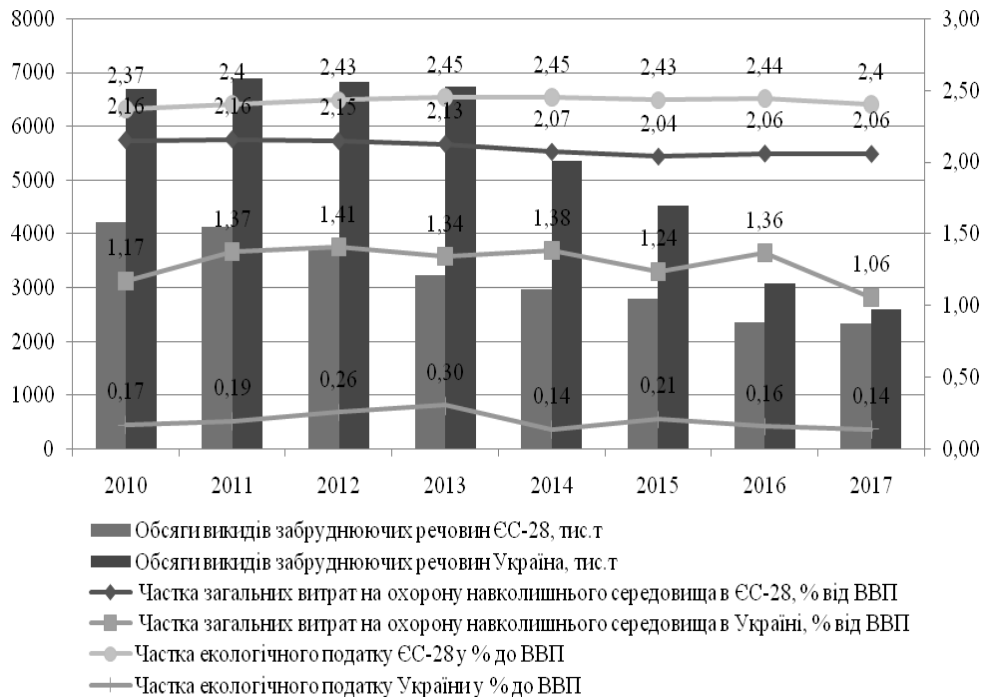

Рис. 6. Динаміка основних показників, що характеризують ефективність екологічного оподаткування як інструменту фінансування природоохоронних заходів, 2010 – 2017 рр.

Джерело: побудовано авторами за даними [1; 2; 4; 6]

Екологічний податок з моменту його введення розподілявся між рівнями бюджетної системи, відповідно до законодавства, частина екологічного податку (крім того, що стосується радіоактивних відходів) розподіляється між місцевими та державним бюджетом, а екологічний податок, що стосується радіоактивних відходів, повністю спрямовується до державного бюджету. За досліджуваний період не виявлено чіткої тенденції надходження екологічного податку ні до Державного бюджету України, ні до місцевих бюджетів, що можна пояснити постійною зміною пропорцій розподілу цих коштів.

Постійне збільшення надходжень екологічного податку може бути пояснене зростанням ставок екологічного податку, які збільшувалися постійно протягом усього періоду існування податку. Результати проведеного дослідження фіскальної функції екологічного оподаткування свідчать про низьку фіскальну ефективність екологічного податку. Звісно, з кожним роком сума надходжень збільшується, але у розрізі як ВВП, так і сукупних податкових надходжень, частка залишається низькою, водночас в країнах ЄС питома вага цього податку значно більша.

Сьогодні екологічний податок можна було б розглядати як інструмент фінансового забезпечення природоохоронної діяльності, однак діюча система платежів для компенсації негативного впливу на навколишнє природне середовище в Україні не повністю відповідає його фіскальним та стимулюючим цілям. Тому на даний час екологічний податок, який навіть не виконує своєї первинної стимулюючої функції та не спрямований на досягнення конкретних екологічних цілей, виступає своєрідною платою за використання навколишнього природного середовища.

Досвід країн ЄС свідчить, що підвищення ефективності системи оподаткування навколишнього середовища може бути досягнуто за допомогою цільового призначення використання накопичених коштів та податкових пільг, оскільки доходи від екологічного оподаткування спрямовуються на розвиток екологічної інфраструктури, впровадження екологічно безпечних технологій та процесів тощо. Крім того, в переважній більшості країн існують ефективні механізми пільгового оподаткування та стимулювання до підвищення екологічності діяльності суб'єктів господарювання.

Отже, екологічне оподаткування в Україні потребує вдосконалення, оскільки екологічний податок наразі не виконує ні регулятивної, ні стимулюючої, ні фіскальної функції, тому питання щодо розширення бази оподаткування, встановлення таких ставок екологічного податку, які стимулюватимуть суб'єкти господарювання застосовувати екологічні технології та процеси, застосування системи податкових пільг до суб'єктів господарювання, які мають позитивну динаміку щодо мінімізації забруднення і т. п. залишаються актуальними та потребують прийняття певних рішень на державному рівні.

2.3. Загальна та спрощена системи оподаткування підприємства: сутність, аналіз, алгоритм вибору

© Онісіфорова В. Ю.

*канд. екон. наук, доц., доц. кафедри економіки і підприємництва,
Харківський національний автомобільно-дорожній університет, м. Харків, Україна*

На сучасному етапі розвитку економіки України все більшої актуальності набувають питання оптимізації податкового навантаження на підприємства та стимулювання ділової активності в країні, з одного боку, та забезпечення достатнього рівня податкових надходжень до бюджетів різних рівнів та фондів соціального страхування, з іншого боку. Саме знаходження балансу в означених питаннях створює умови для розвитку економіки та достатнього рівня соціального захисту населення.

Проблемам функціонування малого та середнього бізнесу, адаптації системи оподаткування України до стандартів ЄС та, зокрема, особливостям функціонування загальної та спрощеної системи оподаткування підприємств присвятила свої роботи значна кількість авторів [2 – 5]. Однак слід відзначити, що останнім часом, проблема набула додаткової актуальності. Зокрема, все більше уваги приділяється проблемі використання спрощеної системи як інструмента мінімізації податків та єдиного соціального внеску для роботодавців. Проводяться дослідження та порівняння «вартості» працівника за умови використання спрощеної та загальної систем. Значна частина дослідників, які аналізують проблему з точки зору підприємства, зосередила свою увагу на визначенні головних аспектів, які мають визначати вибір підприємством системи оподаткування. Велика кількість авторів також присвятила свої роботи дослідженню переваг та недоліків застосування спрощеної системи оподаткування для підприємства [1; 3].

Не зважаючи на значну кількість досліджень, недостатньо уваги приділено аналізу спрощеної системи оподаткування підприємства з точки зору формування бюджетів різних рівнів та забезпечення ефективного функціонування систем соціального захисту населення. Також додаткового розгляду потребує процедура обрання підприємством ефективної системи та групи оподаткування та процес прийняття відповідного управлінського рішення.

Історія виникнення та розповсюдження спрощеної системи оподаткування в Україні налічує вже понад два десятиріччя. Першим етапом було створення в 1993 р. спеціальних умов оподаткування для працівників ринків та подальше розширення їх дії на підприємства сільського господарства. В подальшому в 1999 р. виникло саме поняття «єдиного податку», який розповсюдив свою дію на велику кількість суб'єктів підприємницької діяльності. В подальшому система «єдиного податку» також мала декілька етапів розвитку, які головним чином стосувалися виокремлення певних груп підприємців відповідно до специфіки їх діяльності та обрання відповідної їм ставки оподаткування за спрощеною системою. В сучасному вигляді з розподілом підприємців на чотири групи система існує з 2018 р.

Проаналізуємо сучасний вигляд спрощеної системи та проведемо її порівняння з загальною системою оподаткування (табл. 1).

Отже, на сьогодні існує досить вичерпний перелік умов застосування певної системи оподаткування відповідно до особливостей функціонування конкретного підприємства. Однак обрання підприємством загальної або спрощеної системи оподаткування має певні переваги, недоліки та наслідки, як з боку підприємства, так і з боку функціонування економіки держави в цілому.

Порівняльний аналіз загальної та спрощеної систем оподаткування підприємств в Україні

Ознака	Загальна система оподаткування	Спрощена система оподаткування				
		I група	II група	III група		IV група
				платники ПДВ	неплатники ПДВ	
Умови застосування	Без обмежень	Дохід до 300 тис грн на рік	Дохід до 1500 тис грн на рік	Дохід до 5 млн грн на рік		Сільгоспвиробники, в яких доля доходу від реалізації продукції власного виробництва за попередній період склала не менше 75 % від загального обсягу доходу
Об'єкт оподаткування	Прибуток	Дохід				Площа сільгоспугідь
База оподаткування	Прибуток у грошовій формі	Дохід у грошовій формі				Нормативна грошова оцінка 1 га землі
Максимальна кількість працівників	Без обмежень	0	10	Без обмежень		
Ставка оподаткування	18 %	До 10 % від розміру прожиткового мінімуму для працездатних на 1 січня	До 20 % від розміру мінімальної заробітної плати на 1 січня	3 % від розміру доходу + ПДВ	5 % від розміру доходу	Залежно від виду та розташування земель (п. 293.9 Податкового кодексу України)
Ведення обліку	Доходів і витрат	Доходів	Доходів	Доходів і витрат	Доходів	Доходів
Звітний період	Квартал, рік	Рік	Рік	Квартал	Квартал	Рік
Види діяльності	Без обмежень	Роздрібна торгівля на ринку та побутові послуги (за переліком)	Послуги населенню, виробництво, торгівля, ресторанне господарство	Обмежені п. 291.5 Податкового кодексу України		Сільське господарство

Джерело: розроблено автором

Проведемо аналіз переваг та недоліків загальної системи оподаткування з точки зору підприємства.

До головних переваг можна віднести наступні:

- оподаткування фінансового результату діяльності підприємства, тобто прибутку, а не всього доходу без вирахування розміру витрат;
- знижена ставка податку при сплаті дивідендів;
- не має необхідності щоквартального контролю рівня доходу;
- відсутність обмежень для розширення обсягів діяльності;
- відсутність обмежень за кількістю найманих працівників;
- відсутність обмежень стосовно обрання виду діяльності.

Однак загальна система оподаткування має і значний перелік недоліків, які й стали передумовою для виникнення спрощених систем, а саме:

- сплата всього переліку податків відповідно до особливостей діяльності підприємства;
- складна система обліку, необхідність ведення обліку доходів і витрат;
- значний контроль з боку державних органів стосовно перевірки діяльності та правильності розрахунку прибутку.

Розглянемо переваги застосування підприємством спрощеної системи оподаткування:

- значне скорочення переліку податків, окрім єдиного податку, військового збору та єдиного соціального внеску мінімального розміру;

- значне спрощення ведення обліку та звітності;
- право не використовувати РРО при відповідних обсягах доходу та виді діяльності;
- право вибору бути чи ні платником ПДВ;
- сплата в першій та другій групі фіксованого розміру податку, незалежно від фактичного рівня рентабельності та обсягів доходу, якщо діяльність є високорентабельною.

Однак спрощеній системі оподаткування притаманні й наступні недоліки:

- необхідність сплати фіксованої суми податку незалежно від результатів діяльності в першій та другій групі, особливо для низькорентабельних підприємців;
- постійний контроль розміру доходу задля недопущення перевищення встановлених обсягів для обраної групи спрощеної системи, а також дозволеного відповідно до необхідності використання РРО;
- значні обмеження для розширення обсягів діяльності;
- обмеження стосовно обрання виду діяльності;
- обмеження при використанні найманих працівників;
- обмеження при роботі з юридичними особами та підприємствами на загальній системі оподаткування;
- забезпечення соціального захисту для самого підприємця та його найманих працівників лише в мінімальному розмірі.

Отже, при прийнятті рішення про вибір системи оподаткування власник підприємства має виконати певний алгоритм дій, щоб врахувати всі аспекти діяльності:

- проаналізувати вид діяльності стосовно потрапляння до певного переліку обмежень в певній групі спрощеної системи;
- проаналізувати використання в роботі бартерних операцій, взаємозаліків, тощо, які не припустимі в деяких групах спрощеної системи;
- проаналізувати необхідність використання найманої праці;
- проаналізувати сезонні коливання обсягу доходу, в результаті яких в певні квартали може бути перевищення максимального рівня доходу, що призведе до необхідності використання РРО, виходу до менш вигідної групи за спрощеною системою або до загальної системи оподаткування;
- проаналізувати рівень рентабельності підприємства, бо, фактично, спрощені системи оподаткування є вигідними саме для високорентабельних підприємств, для низькорентабельних вони є більш витратними за загальну систему;
- сформулювати прогноз податкового навантаження при кожній системі оподаткування.

Реалізація таких дій надасть власнику підприємства можливість чітко побачити ситуацію та зробити обґрунтований вибір системи оподаткування діяльності.

Слід відзначити, що фактично проблема обрання системи оподаткування постає лише перед підприємцями, які відносяться до третьої групи. Для підприємців, які за обсягами доходу відносяться до груп 1 та 2, спрощена система оподаткування безумовно є найбільш доцільною через наступні причини:

- розмір податку в цих групах не прив'язаний до поточного розміру доходу, а в переважній більшості випадків розмір податку на прибуток, розрахований за загальною системою, буде значно перевищувати розмір єдиного податку;
- складність ведення обліку на загальних засадах для підприємця;
- вартість сторонніх послуг з ведення обліку на загальних засадах значно перевищує розмір можливого єдиного податку;
- певна суперечність при визначенні розміру єдиного соціального внеску, з одного боку, переважна більшість підприємців схильна мінімізувати його розмір, але з другого боку, загальна система оподаткування створює умову для підвищення рівня нарахованої заробітної плати з метою підвищення розміру витрат задля зниження податку на прибуток.

Отже, в загальному вигляді алгоритм дій власника під час обрання ефективної системи оподаткування з точки зору мінімізації податкового навантаження має вигляд, наведений на рис. 1.

Однак слід відмітити, що проблема обрання підприємствами загальної або спрощеної системи оподаткування важлива не лише для підприємства. Існування можливості такого вибору має наслідки і для економіки держави, бо саме податкові надходження формують відповідні бюджети, а надходження коштів від сплати єдиного соціального внеску визначає можливість функціонування системи соціального захисту населення в державі.

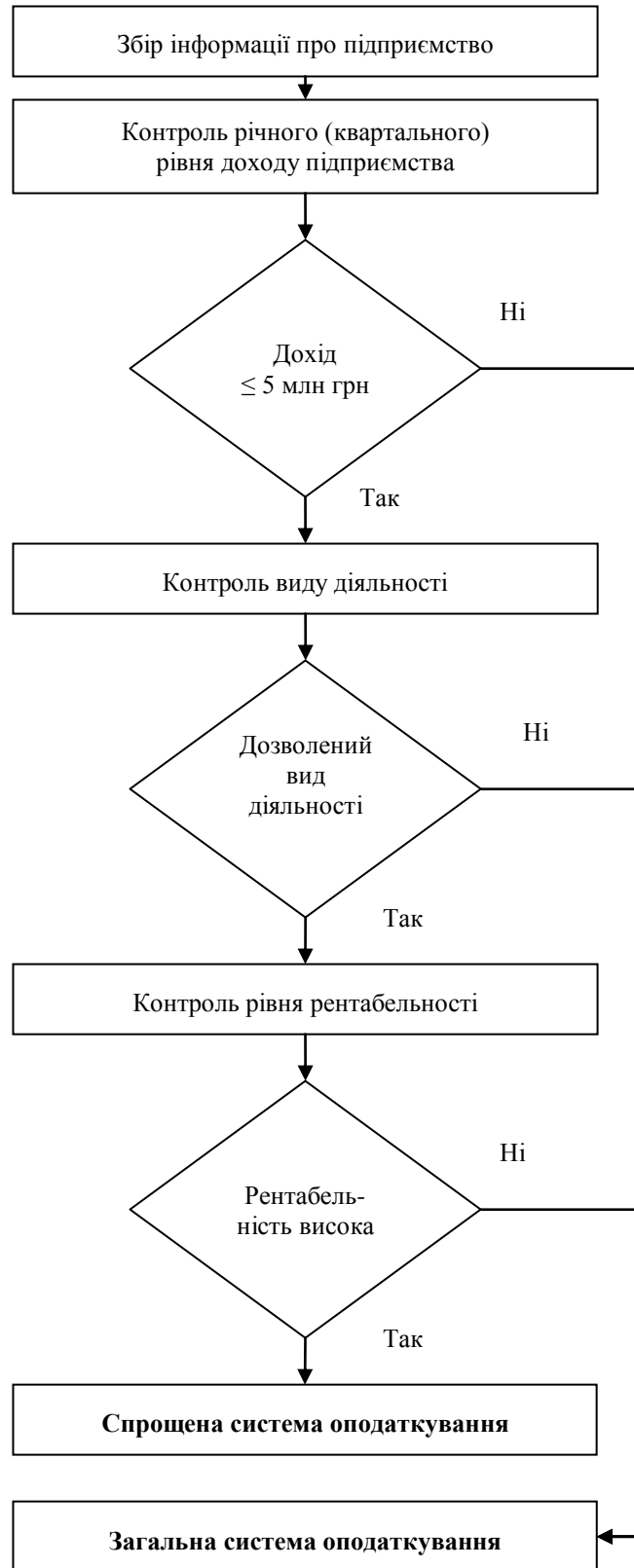

Рис. 1. Алгоритм прийняття управлінського рішення з вибору системи оподаткування підприємства

Джерело: розроблено автором

Аналізуючи алгоритм, наведений на рис. 1, слід відзначити, що фактично головним критерієм прийняття рішення про вибір системи оподаткування є контроль рівня рентабельності. Як вже зазначалося вище, спрощена система оподаткування, яка прив'язує рівень податку до рівня доходу підприємства, є більш вигідною для підприємств з високим рівнем рентабельності. Тобто для обрання цієї системи рентабельність діяльності повинна перевищити певний граничний рівень.

Проаналізуємо мінімальний рівень рентабельності, досягнення якого є умовою ефективності спрощеної системи оподаткування підприємства. Для цього сформуємо наступні умови. Податок на прибуток (ПП) за загальною схемою визначається наступним чином:

$$ПП = \frac{СПП}{100\%} \cdot Д \cdot \frac{Р}{100\%}, \quad (1)$$

де СПП – ставка податку на прибуток, %

Д – розмір доходу, тис. грн;

Р – рівень рентабельності, %.

Розмір єдиного податку (ЄП), який сплачується підприємцями третьої групи неплатниками ПДВ, визначається наступним чином:

$$ЄП = \frac{СЄП}{100\%} \cdot Д, \quad (2)$$

де СЄП – ставка єдиного податку третьої групи, %.

Тобто, якщо підприємство на своєю метою ставить мінімізацію розвитку податку, можна сформулювати правило, що підприємство має перейти на спрощену систему оподаткування у випадку, коли при дозволеному рівні доходу рівень рентабельності перевищує певний рівень, розмір якого визначається співвідношенням ставки єдиного податку та ставки податку на прибуток:

$$ЄП \leq ПП, \quad (3)$$

тобто

$$Р \geq \frac{СЄП}{СПП}. \quad (4)$$

В умовах існуючої ставки податку на прибуток в розмірі 18 % від суми прибутку та ставки єдиного податку для третьої групи в розмірі 5 % від суми доходу, граничний рівень рентабельності, перевищення рівня якого є критерієм переходу до спрощеної системи оподаткування, є рентабельність на рівні 28 %.

Слід відзначити, що рівень рентабельності може мати незначну поправку на вартість послуг з ведення обліку, якщо для цього залучаються сторонні виконавці, однак таке корегування є незначним та несуттєвим.

Ще однією важливою умовою переходу на загальну систему оподаткування при рівні рентабельності, меншому за граничний рівень, є можливість повного, точного та об'єктивного відображення в обліку всіх існуючих витрат. Наявність значних розмірів непрозорих витрат є фактором обрання спрощеної системи оподаткування.

Також слід відзначити певні макроекономічні наслідки функціонування спрощеної системи оподаткування підприємств. Зрозуміло, що виникнення спрощеної системи оподаткування було вимогою часу, бо саме це дозволило активізувати ділову активність та зменшити рівень безробіття за рахунок відкриття великої кількості фізичних осіб-підприємців. Однак з часом, існування спрощеної системи стало інструментом мінімізації податкового навантаження, при чому не лише за рахунок зменшення розміру податку на прибуток, але й за рахунок економії на сплаті єдиного соціального внеску. Результатом цієї ситуації на сьогодні є:

– надходження до бюджету від податку з фізичної особи підприємця в переважній більшості випадків менші за розмір можливого податку з доходів громадян, навіть за умови отримання мінімальної заробітної плати;

– сплата єдиного соціального внеску в переважній більшості випадків лише в мінімальному розмірі, незалежно від реальних обсягів доходу підприємця;

- зловживання роботодавцями, які свідомо оформлюють трудові відносини шляхом відкриття ФОП працівникові задля мінімізації суми єдиного соціального внеску;
- неспроможність фондів соціального захисту виконувати фінансові зобов'язання без залучення коштів державного бюджету, який, в свою чергу, також недоотримує кошти через зловживання у використанні спрощеної системи оподаткування;
- загальна тенденція до збільшення рівня торгівельних націнок у зв'язку з прив'язкою розміру податку виключно до розміру доходу підприємства.

Отже, існування спрощеної системи оподаткування є важливою умовою функціонування економіки України, однак на сьогодні необхідним є формування системи заходів з метою недопущення зловживань у її використанні через значні негативні наслідки для економіки.

2.4. Особливості державної фіскальної політики України та шляхи підвищення її ефективності

© Дуліба С. В.

*д-р. юрид. наук, доц., проф. кафедри кримінального права та правосуддя,
Приватний вищий навчальний заклад «Міжнародний економіко-гуманітарний
університет імені академіка Степана Дем'янчука», м. Рівне, Україна*

Одним з основних напрямів державної політики України є забезпечення інтеграції держави в європейський політичний, економічний, правовий простір з метою набуття членства в Європейському Союзі [12]. Такий складний соціально-економічний процес налагодження тісної співпраці зумовлює посилення всебічної залежності України від інших держав, що входять до Європейського Союзу, передусім в економічній сфері.

Нині цілком очевидно, що Україна є державою з економікою вільного ринку, однак подальше розширення її участі в світовій економічній інтеграції та посилення її позиції на міжнародному ринку потребує визначення конкретних юридичних механізмів просування у світовому економічному просторі, визначення напрямів підвищення конкурентоспроможності національної економіки, побудова дієвої фіскальної політики [3, с. 146].

У сучасних реаліях проблема інтеграції України до світового ринку загострюється через ускладнення політико-економічної ситуації в країні. Протягом останніх років на розвиток економіки України мали суттєвий вплив зовнішні та внутрішні дисбаланси, а також триваючий військовий конфлікт на Сході України, зниження інвестиційної та інноваційної активності, ослаблення системи державного регулювання і контролю у сфері економіки, нестабільність у правовому регулюванні відносин у сфері економіки, критичний стан у провідних галузях промисловості, агропромислового комплексу, «тінізація» національної економіки. Фінансово-економічна ситуація в Україні обумовила вжиття всіх необхідних заходів щодо запобігання фінансової кризи та створення передумов для економічного зростання, збільшення надходжень до бюджету, реалізації заходів щодо раціонального використання державних коштів, недопущення втрат бюджету та соціального захисту громадян, виходячи з економічних можливостей держави [2, с. 83].

Разом з тим, слід зазначити, що постійна проблема недостатності чи відсутності коштів у державному бюджеті призводить до необхідності пошуку нових джерел вирішення цього питання з використанням міжнародного досвіду подолання економічної кризи і забезпечення економічної безпеки держави.

Входження України до світового економічного простору неможливе без розробки основних стратегічних напрямів інтеграції, без проведення реформ, які сприятимуть покращенню іміджу України на міжнародній арені. Без правильної, науково обґрунтованої, всебічно зваженої і послідовно здійснюваної державної політики в Україні не може бути успішно реалізована жодна національна стратегія економічного та соціального розвитку, яка передбачає інтеграцію нашої країни у світовий економічний простір. А це, в свою чергу, призводить до важливості формування, розвитку та реалізації фіскальної політики держави [3, с. 146].

Фіскальна політика є важливим інструментом управління економікою через її здатність впливати на стабілізацію економічного зростання, уникнення економічних криз, на загальний обсяг виробництва, підвищення або зниження попиту на товари і послуги, підвищення або зниження цін на споживчому ринку. Фіскальна політика служить для забезпечення стабільності та стійкості національної економіки, досягнення максимально можливого добробуту суспільства шляхом створення належних умов соціально-економічної системи.

Фіскальна політика дозволяє формувати податки, витратити кошти державного бюджету для регулювання рівня ділової активності, а також для розв'язання різноманітних соціальних проблем, тобто спрямована на регулювання доходів і видатків держави. При цьому одним з основних критеріїв такої політики є фіскальна достатність, тобто встановлення податків і зборів з урахуванням необхідності досягнення збалансованості витрат бюджету з його надходженнями [5, с. 62].

Фіскальна політика являє собою цілеспрямовану діяльність держави у сфері регулювання доходів і видатків державного бюджету, що включає в себе податкову політику, бюджетну політику, політику щодо неподаткових надходжень до бюджету, політики щодо доходів бюджету від операцій з капіталом, трансферну політику, політику щодо цільових фондів та політику щодо видатків державного бюджету. Крім того, державна фіскальна політика використовує закріплені правові, фінансові та організаційні механізми, завдяки яким у платників податків вилучається на користь держави частина фінансових ресурсів, а також надається державою, в особі компетентних органів, необхідна фінансова підтримка з метою стимулювання виробництва чи інших видів діяльності [5, с. 58].

З проголошенням незалежності система державних фінансів в Україні розбудовувалася еkleктично, безсистемно. Фіскальна політика держави перебувала під впливом політичних процесів у державі, під значним тиском економічної політики уряду, де використовувалися фіскальні інструменти для вирішення багатьох економічних завдань, здійснювалося маніпулювання бюджетно-податковими важелями всупереч національним інтересам та стратегічним завданням [9, с. 115 – 116].

Завдання фіскальної політики змінювалися відповідно до пріоритетів економічного розвитку держави. Так, постановою ВР України від 25.10.1991 р. було визначено пріоритети подальшого розвитку економіки України для надання їй більшої динамічності і соціальної спрямованості. До найважливіших в порядку черговості віднесені: докорінна структурна перебудова народного господарства, кардинальні зміни в інвестиційній діяльності; докорінна реформація відносин власності, роздержавлення і приватизація власності та демонополізація виробництва; формування та прискорений розвиток ринкової інфраструктури; аграрна реформа; фінансова реформа; державне регулювання в умовах ринкової економіки; науково-технічна політика; соціальний захист населення; економічні зв'язки із суб'єктами колишнього Союзу РСР [11].

Неефективна фіскальна політика стала одним з-поміж основних чинників, що обумовили провал реалізації Основних напрямів економічної політики України. В постанові РВ України від 25.10.1991 р. головним напрямом зміни фінансової політики суверенної України було задекларовано перенесення центру ваги в ній з фіскальної функції на функцію регулювання економіки, заохочення підприємців до використання досягнень науково-технічного прогресу, структурної перебудови економіки. При цьому основним засобом здійснення такої політики мали стати податки, створення власного податкового механізму, позбавленого недоліків, які були при Радянському Союзі, та механізму формування державного бюджету. Податки мали стати ефективним інструментом впливу на зміну структури виробництва, стимулювати ділову активність і підприємницьку діяльність, а також забезпечувати надходження до бюджетів усіх рівнів доходів, достатніх для фінансування державних видатків. Розмір обсягів бюджету мав визначатися в основному створеним національним доходом. Саме з урахуванням цього мала будуватися і видаткова частина бюджету, що могла забезпечити бездефіцитність бюджету [11].

Дефіцитне фінансування державних витрат і відповідне вилучення фінансових ресурсів з ринку для покриття дефіциту бюджету це є характерні риси фіскальної політики, що застосовувалася в Україні в 1996 – 1998 рр., що не лише стримувало розвиток фінансового ринку, але й фактично паралізувало його. Негативні результати такої політики призвели до

зростання прихованого дефіциту бюджету (заборгованостей з виплати пенсій та зарплат), блокування кредитного механізму забезпечення економічного зростання [7, с. 220 – 221]. В той період в умовах глобального економічного і фінансового спаду ситуація, що склалася в економіці України, розцінювалася як критична, і без коригування фіскальної політики в цілому, так і податкової політики, неможливо було подолати кризу і перейти до економічного зростання. Фіскальна політика характеризувалася безсистемністю, нестабільністю, необґрунтовано високим і нерівномірним податковим тиском на суб'єктів господарювання, сприяла створенню умов для розширення тіньового сектора економіки, порушенням податкового законодавства, поглибленню занепаду вітчизняного виробництва, погіршенню фінансового стану підприємств, їх платоспроможності [14].

Органи державної влади з метою покращення ситуації приймали заходи щодо удосконалення фіскальної політики, схвалювали основні положення податкової політики в державі, здійснювали реформування системи оподаткування, яка мала сприяти стабілізації матеріального виробництва, підвищення його ефективності і на цій основі задоволення державних та соціальних потреб. Система оподаткування повинна забезпечити оптимізацію структури розподілу і перерозподілу національного доходу. При цьому реформуванню підлягали правові норми, що визначають форми, методи, механізми регулювання і встановлення величини та порядку справляння податків, зборів, інших обов'язкових платежів до бюджетів, внесків до державних цільових фондів, необхідних державі для виконання її функцій [13].

У період 1999 – 2003 рр. в Україні застосовувалася збалансована фіскальна політика, суть якої зводилася до стримування зростання державних витрат, у тому числі так званих «захищених статей» (соціальних витрат), що супроводжувалось посиленням майнового розшарування населення. Позитивними наслідками такої політики стало зниження темпів інфляції і процентних ставок.

У період 2004 – 2008 рр. в Україні застосовувалася збалансована фіскальна політика за рахунок посилення податкового навантаження на економіку у поєднанні з поступовим посиленням жорсткості монетарної політики. Застосування такої політики характеризувалася зростанням частки державних витрат у ВВП і як результат зростання темпів інфляції і неспроможності центрального банку забезпечити фінансову стабільність за допомогою інструментів монетарної політики. Таким чином, недотримання розсудливого та адекватного для України обмеження з державного перерозподілу ВВП призвело (поряд із впливом інших чинників) до некерованого зростання темпів інфляції [7, с. 220 – 221].

Таким чином, орієнтування фіскальної політики на акумуляцію в державних фондах максимального можливого обсягу фінансових ресурсів призвело до збільшення кількості податків, підвищення ставок таких податків, ускладнення оподаткування, фіскалізації податкової системи, розширення функцій контролюючих органів, що негативно вплинуло на бізнес-середовище [9, с. 115 – 116]. З одного з найважливіших інструментів державного впливу на соціально-економічні процеси фіскальна політика в Україні перетворилася на засіб підтримання поточного фінансування потреб суспільства на рівні виживання. Звичайно, суб'єкти підприємницької діяльності адаптувалися до постійної нестабільності та невизначеності в нашій державі. Однак від постійного розширення діапазону загроз такі суб'єкти стикалися з різними проблемами і в кінцевому варіанті це призводило до банкрутства або закриття підприємницької діяльності. Як наслідок, з часом фіскальна політика стала фокусуватися на зміцненні вітчизняного бізнесу. Ця тенденція була обумовлена посиленням впливу бізнесу на владу, а також розумінням політиками того факту, що відновлення виробництва можливе лише через розширення фінансових ресурсів корпоративного сектору [9, с. 115 – 116].

Відсутність стратегії та системності у здійсненні фіскальної політики в Україні призвели до того, що всі заходи, які вживалися, були не дієвими. Вирішуючи поточні завдання, кожен уряд часто ігнорував ризики такої політики, наслідки якої проявлялися в майбутньому. Бюджетно-податкові важелі часто використовувалися у політичних цілях, скасовуючи один з важелів, уряд не запроваджував нового. Фіскальна політика не була послідовною, не мала системності, стабільності, що врешті-решт призвело до того, що її регулятивний потенціал не використовувався, а економіка стала вразливою до будь-яких економічних змін та криз [6, с. 164].

Сучасний досвід переконливо доводить, що держава за будь-яких обставин, включаючи ті, які створюються під впливом глобальних факторів не може обійтися без фіскальної політики, стояти осторонь від економіки і повністю відмовитися від регулювання економіки, адже фіскальна політика є однією з найважливіших політик для держави, дієвим механізмом боротьби з різними економічними змінами та кризами. Від вміння поєднання виважених та обґрунтованих важелів державної фіскальної політики з раціональним та кваліфікованим реагуванням на їхню дію, вагомість дотримання основного стратегічного завдання національного соціально-економічного розвитку є важливим завданням фіскальної політики, що забезпечить соціальну орієнтацію економічного розвитку та зменшення розриву в якості життя населення України з європейськими стандартами [6, с. 3].

Ефективна фіскальна політика є одним з найважливіших завдань держави, адже саме вона визначає основні джерела поповнення державного бюджету та напрями розподілу і використання фінансових ресурсів держави [2, с. 164].

Являючи собою заходи держави щодо регулювання доходів і витрат, фіскальна політика не повною мірою реалізує свій потенціал. Специфіка економіки України потребує пошуку власної доктрини фіскальної політики, яка б відповідала особливостям сучасного стану економіки.

Сьогодні основними завданнями фіскальної політики в Україні є:

1) стабілізація економіки шляхом проведення стабільної, раціональної та справедливої податкової політики, яка передбачає зниження податкового навантаження на економіку з розширенням бази оподаткування; проведення прозорої та виваженої бюджетної політики як дієвого інструменту соціально-економічного розвитку, захисту вразливих верств населення та інвестування в реальний сектор економіки для підтримки національного товаровиробника і збереження робочих місць; проведення ефективної політики управління державним боргом; підвищення результативності державних видатків, реалізація прозорої політики закупівель за державні кошти, яка гарантуватиме раціональне використання ресурсів;

2) стримування інфляції;

3) детінізація економіки та стимулювання розвитку пріоритетних сфер діяльності;

4) стимулювання підприємницької діяльності та зменшення податкового тиску на суб'єктів підприємницької діяльності шляхом створення сприятливих умов для розвитку підприємництва, спрощення умов започаткування бізнесу та виходу з нього, зменшення втручання держави в економічну діяльність суб'єктів господарювання, спрощення системи отримання дозволів, зниження тиску на бізнес з боку контролюючих органів;

5) оптимізація рівня бюджетного дефіциту, державного боргу;

6) пошук джерел фінансування бюджетного дефіциту та державного боргу, пошук додаткових джерел доходів бюджету для фінансування невідкладних соціальних програм [5, с. 64, с. 74].

Ефективність фіскальної політики визначається наскільки вона є стабільною і виваженою, наскільки швидко та адекватно держава може реагувати на зміни в національній економіці, вживати та спрямовувати заходи на вирішення проблем, що виникають, наскільки ефективно здійснюється виконання бюджету та управління державним боргом. Саме забезпечення ефективності фіскальної політики є основою трансформації суспільно-економічних відносин в Україні.

Формування обґрунтованої та ефективної фіскальної політики можливе лише з чітким орієнтиром на досягнення економічного розвитку України. При цьому створення прозорого механізму розподілу і спрямування державних коштів стає одним з пріоритетів фіскальної політики. Саме за рахунок мобілізованих ресурсів держава надає публічні блага та послуги, намагається усунути проблеми, що виникають в економіці внаслідок як об'єктивних, так і суб'єктивних обставин.

Розробка і провадження ефективного податкового законодавства, дієвого механізму формування доходів бюджету та дієвого механізму витрачання державних коштів має бути в основі формування фіскальної політики України.

Актуальним питанням прагматики фіскальної політики України залишається вирішення не лише короткострокових завдань, а й досягнення стратегічних орієнтирів, зокрема забезпечення економічного зростання в державі та добробуту її громадян.

Сучасні дослідження щодо підвищення ефективності фіскальної політики у вітчизняній та зарубіжній літературі можна звести до чотирьох шляхів, як пріоритетних напрямків удосконалення фіскальної системи України, що мають бути в основі реалізації концепції розвитку фіскальної функції в Україні.

До таких напрямків слід віднести:

- 1) наявність гарантій успішної реалізації фіскальної політики;
- 2) досягнення фіскальної стійкості;
- 3) запровадження короткострокових засобів та заходів, які спроможні відносно максимально швидко удосконалити фіскальну політику;
- 4) отримання середньо- та довгострокових ефектів від фіскальної політики.

Перший напрям полягає у наявності гарантій успішної реалізації фіскальної політики. Державі доцільно створювати такі умови для суб'єктів підприємництва, які були б спеціальними стимулами до вчинення соціально спрямованих дій та являлися предметом укладання угод для задоволення суспільних (або державних) потреб: фіскальні заходи заохочення (в першу чергу податкові) соціальної відповідальності підприємництва; створення клімату щодо пропаганди обґрунтованих соціально-визнаних стандартів життя суспільства (місцевої громади, громадян), досягненню яких сприяють суб'єкти господарювання, застосування з боку публічної влади різноманітних форм заохочення підприємців: надання почесних звань, нагород та ін.; укладання адміністративно-правових договорів, як прийнято у цивілізованих країнах повинно полягати у встановленні стабільних та довгострокових адміністративно-правових відносин між органами публічного управління та суб'єктами підприємництва (їх об'єднаннями) з приводу вирішення важливих для суспільства (місцевої громади) і держави соціально-економічних проблем.

Другий напрям полягає в досягненні фіскальної стійкості, що включає в собі такі чинники, як платоспроможність або здатність уряду фінансувати наявні або можливі майбутні зобов'язання; здатність уряду підтримувати економічне зростання протягом тривалого періоду; справедливість або здатність уряду забезпечувати чисту фінансову вигоду для майбутніх поколінь; стабільні податки або здатність уряду фінансувати майбутні зобов'язання без збільшення податкового навантаження.

Третій напрям полягає у запровадженні короткострокових засобів та заходів, які спроможні відносно максимально швидко удосконалити «підправити» фіскальну політику в країні (такі інструменти, насамперед, пов'язані з так званими «автоматичними стабілізаторами») [5, с. 288 – 300].

До застосування будь-якого інструмента фіскальної політики слід якомога точніше проаналізувати поточний стан фінансової системи у державі. Дуже важливо отримати достовірні дані про поточну макроекономічну ситуацію в країні. У даному випадку фіскальна політика полягає, наприклад, у: запровадженні політики визначення пріоритетних цілей, науково обґрунтованих підходів досягнення цих цілей, створення наукомістких підприємств та галузей економіки, які повинні дати помітний ефект вже в перші роки економічних реформ; максимальній детінізації економіки; запровадженні та відновленні спеціальних економічних зон, територій пріоритетного розвитку та технопарків на умовах такого оподаткування, яке заохочує притік капіталу до галузей чи регіонів із більш сприятливим податковим режимом; розробці науково-обґрунтованої системи податкових пільг та надання традиційних пільг добросовісним підприємствам; максимально можливому перерозподілі матеріальних та фінансових ресурсів в бік стабілізації коливальних у ході найбільш розповсюджених бізнес-циклів; та інші загальноприйняті заходи [1, с. 126 – 132; 8, с. 25 – 34].

Стабілізаційний ефект може бути досягнутий декількома основними способами. По-перше, подальшим застосуванням заходів дискреційної фіскальної політики. У цьому випадку багато авторів застерігають, що слід бути уважними при використанні заходів дискреційної політики для стимулювання економічної активності, оскільки буває важко визначити необхідний час реакції економіки на інструменти, що застосовуються через наявність тимчасових так званих – лагів (часових запізнь). По-друге, для стабілізації можна використовувати непряме регулювання. В цьому випадку уряд безпосередньо не змінює ані

величину видатків, ані їх склад. Державні витрати залишаються фіксованими незалежно від стадії циклу, у цьому випадку вони мають непрямую стабілізуючу функцію. І по-третє, при виборі прийнятних заходів урядовці в останні роки часто схиляються саме до пріоритету «автоматичних стабілізаторів» [10, с. 74 – 84], оскільки вони застосовуються без спеціального втручання держави і саме тоді, коли в цьому виникає негайна потреба.

Четвертий напрям полягає в отриманні середньо- та довгострокових ефектів від фіскальної політики, в основі якого лежить стабілізація податкового та митного законодавства; розробка та удосконалення реформи міжбюджетних відносин на основі більш чіткого розмежування витратних та податкових повноважень між державним та місцевими бюджетами; розробка та запровадження сталих економічних критеріїв для виділення пріоритетних бюджетних інвестицій; скорочення державних витрат та створення ефективної системи управління державним боргом; реформа структури видатків на розвиток таких галузей суспільного життя як освіта та наука (переважно прикладна), які вже в майбутньому зможуть помітно удосконалити фіскальну політику в країні; оптимізація (з можливим скороченням) переліку державних цільових програм та інше.

Сьогодні важливо є зміна підходів щодо формування бюджету. В більшості країн світу бюджет будується за принципом забезпечення необхідних видатків: уряд оцінює обсяг коштів, необхідних для фінансування його функцій на майбутні періоди, просить у представницького органу згоди на мобілізацію з економіки адекватного обсягу податків. Водночас в окремих країнах (Канада, Австрія, Швеція, Нова Зеландія) запроваджено принцип формування бюджету, відомий як «згоди-донизу». Суть цього принципу полягає в тому, що уряд спочатку оцінює надходження бюджету (власні резерви), потім розподіляє їх між різними сферами. Розпорядники бюджетних коштів можуть витратити отримані кошти на власний розсуд за самостійно обраними пріоритетами, однак з урахуванням того, що фінансова база обмежена лише цією сумою. Така обмеженість коштів стимулює їх фінансувати найбільш ефективні проекти, що, в свою чергу, стимулює максимально ефективне використання бюджетних коштів [9, с. 62 – 63]. Запровадження такого підходу до формування бюджету в Україні надасть можливість підвищити ефективність, результативність, продуктивність та економність використання коштів Державного бюджету України як у розрізі кожного напрямку використання бюджетних коштів, так і в цілому.

Реалізація фіскальної політики на середньо- та довгостроковій основі передбачає: попереднє оголошення про засоби та заходи, що можуть бути запроваджені у перспективі та в різних ситуаціях для різноманітних суб'єктів підприємництва. Під певною свободою економічної політики розуміється дискреційна політика, що дозволяє оцінювати характер проблем у кожному конкретному випадку та обрати найбільш підходящі для даного моменту заходи. Традиційними аргументами для обґрунтування прийняття правил фіскальної політики є: макроекономічне зростання; стабільність фіскальної політики; співвідношення з кредитно-грошовою та соціально-економічною політикою; подолання несприятливих деяких наслідків ринкових перетворень та ін. [5, с.288 – 300].

Успіх державної фіскальної політики залежить від процесу формування та реалізації такої політики, від ефективності діяльності органів державної влади, що формують та реалізують таку політику, від взаємоузгодженості та цілеспрямованості їхніх дій, від досягнення запланованих результатів, від успішного зіставлення стратегічних, тактичних і оперативних загальнодержавних цілей із можливостями економіки. А для цього доцільно провести реформи, основними перспективними напрямками мають стати:

- 1) посилення контролю над управлінням економікою, окремими – стратегічними секторами та транзитними шляхами України;
- 2) попередження внутрішньої дезінтеграції економіки України;
- 3) нарощення технологічної переваги в економічному розвитку;
- 4) вдосконалення нормативно-законодавчої бази у сфері оподаткування;
- 5) підвищення ефективності системи адміністрування податків;
- 6) детінізація економіки;
- 7) оптимізація та скорочення переліку державних цільових програм;

- 8) розробка економічних критеріїв для виділення бюджетних інвестицій;
- 9) оптимізація державних витрат;
- 10) створення ефективної системи управління державним боргом.

Поєднання фіскальної політики з допоміжними механізмами регулювання економіки України приведуть до позитивних результатів: дозволять досягнути стійкого економічного зростання і конкурентоспроможності національної економіки.

2.5. Фінансова спроможність територіальних громад в контексті реформи децентралізації

© Східницька Г. В.

*канд. екон. наук, доц., доц. кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Львівський національний аграрний університет, м. Львів, Україна*

В сьогоденнішніх умовах господарювання гострою проблемою забезпечення реальної фінансової спроможності новостворених об'єднаних громад.

Відповідно до Методики формування спроможних територіальних громад, затвердженої Постановою Кабінету Міністрів України від 8 квітня 2015 року № 214, спроможна територіальна громада – територіальні громади сіл (селищ, міст), які в результаті добровільного об'єднання здатні самостійно або через відповідні органи місцевого самоврядування забезпечити належний рівень надання послуг, зокрема у сфері освіти, культури, охорони здоров'я, соціального захисту, житлово-комунального господарства, з урахуванням кадрових ресурсів, фінансового забезпечення та розвитку інфраструктури відповідної адміністративно-територіальної одиниці [4].

Ключовим моментом тут виявляється наявність відповідних кадрових ресурсів, фінансового забезпечення та розвитку інфраструктури.

Фактично, у процесі створення об'єднаних територіальних громад ми маємо справу з трьома видами спроможності:

- по-перше, це потенціальна чи розрахункова спроможність, якою мають володіти громади, визначені такими відповідно до перспективного плану;
- по-друге, це спроможність, яка юридично визнається Кабінетом Міністрів України відповідно до статті 9 Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад»;
- по-третє, це реальна спроможність, яка визначається вже після того, як об'єднана територіальна громада сформована і показує певні результати діяльності. Як виявилось на практиці, потенціальна, юридично визнана та реальна спроможність збігаються, як правило, тільки для ОТГ, утворених навколо населених пунктів, які є районними центрами. У таких громадах, як правило, до новоутворених органів місцевого самоврядування об'єднаної громади переходять працівники райдержадміністрацій і тим самим частково вирішується проблема управлінських кадрів місцевого рівня [5].

Як відомо, сьогодні реформування адміністративно-територіальних одиниць є нагальним питанням в Україні, позаяк є віддзеркаленням перерозподілу й делегування відповідальності за соціально-економічний їх розвиток. Саме фінансова децентралізація відображена у незалежності і самостійності у формуванні місцевих бюджетів таким чином, щоб була у них фінансова спроможність виконувати власні та делеговані функції та повноваження. Вона є ключовим інструментом в утвердженні їх як фінансово незалежних суб'єктів децентралізації.

В класичній економічній теорії першопрохідцем в питаннях фінансової децентралізації слід вважати Чарльза Тібу. З його досліджень дізнаємося: «Фіскальна децентралізація підвищує рівень конкуренції серед місцевих органів влади... децентралізація забезпечує зростання ефективності, оскільки органи місцевого самоврядування мають більш точну інформацію про потреби своїх резидентів на відміну від центральної влади» [1, с. 107]. За словами вченого, на його думку, саме фіскальна децентралізація дає змогу субнаціональним органам управління отримувати автономію щодо фінансування та забезпечення населення суспільними й громадськими послугами. Він довів, що лише при фіскальній автономії субнаціональних органів управління публічні видатки відповідатимуть індивідуальним уподобанням споживачів згідно з їхніми потребами [1, с. 109].

Однак, як і будь-який процес в економіці, поряд з позитивними явищами несе деякі неточності, які, слід віднести до недоліків фінансової децентралізації. А саме:

- ускладнення процесу перерозподілу фінансових ресурсів через бюджет та управління бюджетним процесом в цілому;
- складність узгодження локальних потреб територіальних громад із макроекономічними потребами країни;
- виникнення регіональних фіскальних розбіжностей;
- зниження централізованого бюджетного контролю над формуванням та ефективним розподілом бюджетних ресурсів;
- обмеження централізованого вирівнювання дохідної та видаткової частин бюджетів територіальних громад [2].

Саме ці причини можуть докорінно впливати на обсяги сформованої фінансової бази і напрями їх використання.

Використання переваг фінансової децентралізації вимагає забезпечення таких передумов:

- достатньої автономності органів місцевого самоврядування у питаннях визначення розміру і структури видатків місцевих бюджетів;
- чіткого розподілу видаткових зобов'язань між рівнями влади з врахуванням економічних критеріїв;
- достатнього адміністративного і фінансового потенціалу місцевих органів влади для належного виконання покладених на них функцій;
- дієвих стимулів та механізмів відповідальності органів місцевого самоврядування для забезпечення ефективного надання суспільних благ [3].

Із прийняттям змін до податкового та дію бюджетного кодексів в Україні процес фінансової децентралізації продовжувався і навіть набрав особливого вектору руху, оскільки вдосконалення нормативно-правового поля у цій площині сприяло забезпеченню передачі органам місцевого самоврядування додаткових бюджетних повноважень і закріпили стабільні джерела доходів для їх реалізації.

Також до цих позитивних змін у процесі збільшення фінансової спроможності територіальних громад слід віднести:

- бюджетна самостійність щодо мобілізації власних фінансових ресурсів у своїх бюджетах та здійснення видаткових повноважень;
- урізноманітнилися варіанти формування дохідної бази місцевих бюджетів в частині передачі окремих доходів з державного бюджету;
- використання горизонтального вирівнювання податкоспроможності територій;
- запроваджено нові субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам – освітню та медичну з метою здійснення видатків на делеговані державою повноваження в галузях освіти та охорони здоров'я;
- самостійність у визначенні податкових ставок з місцевих податків і зборів;
- визначення пільг щодо сплати місцевих податків і зборів окремих місцевих податків і зборів.

Однак, треба зазначити, що поряд із повною фінансовою децентралізацією ОТГ, виділяють певні перешкоди досягнення ефективності фінансового забезпечення розвитку територіальних громад, до яких належать [6, с. 229 – 230]:

- невідповідність сучасних тенденцій формування доходів місцевих бюджетів сільських територіальних громад цілям підвищення їх фінансової спроможності;
- відсутність стимулів ефективного використання власного фінансового потенціалу територій;
- суттєва диференціація територіальних громад за рівнем бюджетної забезпеченості;
- неефективна структура місцевих бюджетів регіону, а також їх вертикальна та горизонтальна розбалансованість;
- мізерні обсяги видатків місцевих бюджетів територіальних громад на фінансування розвитку територій;
- недосконалий механізм проведення Державною казначейською службою бюджетних платежів, що здійснюються органами місцевого самоврядування.

Аналіз структури доходів місцевих бюджетів областей країни свідчить про посилення їх залежності від коштів з Державного бюджету: надання дотацій, субсидій, пільг тощо. Хоча місцеві органи влади проголошено самостійними при формуванні своїх бюджетів, але, як свідчить динаміка структури, на національному рівні доходи на державному рівні майже стабільні [7 – 8].

Загальна ж картина місцевих видатків має тенденцію до зниження, адже значну частину становлять видатки на охорону здоров'я, освіту, соціальний захист і соціальне забезпечення населення. Аналіз фінансового стану місцевого бюджету розглядається як аналіз його бюджетних зобов'язань та структури активів і пасивів, при проведенні якого особлива увага зосереджується на оцінці фінансової стійкості бюджету [9].

Стойкість місцевого бюджету як стан доходів і видатків бюджету, їх структуру і динаміку, які забезпечують органам місцевої влади можливість повного, своєчасного і незалежного від інших бюджетних рівнів виконання своїх зобов'язань, сприяє збалансованому розвитку економіки та соціальної сфери. Задля збереження стійкості місцевого бюджету його структура повинна забезпечувати необхідні потреби регіонального господарства і населення, а також ініціювати соціально-економічний розвиток [10, с. 142].

Отже, необхідна якісна трансфертна політика, яка має ґрунтуватися на прозорих правових нормах і формулах розподілу фінансових ресурсів, що у свою чергу передбачає стимули для пошуку додаткових власних джерел доходів бюджету та скорочення їх видатків. Саме тому в умовах щорічного збільшення частки міжбюджетних трансфертів ми вважаємо, що при проведенні аналізу фінансової стійкості бюджетів територіальних громад доцільно здійснювати оцінку показників, що стосуються міжбюджетних відносин. За рахунок встановлення фінансової стійкості бюджетів територіальних громад досягається об'єктивність отриманих результатів оцінки муніципальних бюджетів, а також досліджуються чинники, що на них впливають.

Як відомо, процес добровільного об'єднання територіальних громад сьогодні набирає нових обертів, незважаючи на всі перешкоди, що його супроводжує. До таких основних стримуючих факторів на шляху до об'єднань адміністративно-територіальних одиниць, слід віднести ситуації із перспективних планів формування територій громад чи коли в результаті добровільного об'єднання передбачалося входження територіальної громади, розташованої на території суміжного району і інші.

Не менш важливим залишається питання прогнозування та самостійного формування дохідної частини місцевих бюджетів, оскільки виконання власних та делегованих повноважень має бути фінансово забезпеченим.

Так, для розрахунку прогнозних надходжень об'єднаних територіальних громад доцільно:

– по-перше, в розрізі податку з доходів фізичних осіб, визначитися із плановим фондом заробітної плати робітників, службовців, працівників всіх установ та підприємств, галузі сільського господарства, враховуючи показники минулих років, при цьому враховуючи основні чинники зростання фонду оплати праці, такі як підвищення мінімальної заробітної плати тощо. Для осіб, які займаються підприємницькою діяльністю, виходити з тенденції, яка склалася в останні періоди;

– по-друге, при розрахунку сум земельного податку враховувати дані державного земельного кадастру; облік кількості та якості земель; зонування територій населених пунктів; нормативна та грошова оцінка земель;

– по третє, пам'ятати, що при сплаті податку на нерухомість, оподатковується як житлова нерухомість, так і нежитлова нерухомість, оскільки базою оподаткування виступає загальна площа об'єкта житлової та нежитлової нерухомості, в тому числі його часток [11, с. 14 – 16].

При формуванні доходів місцевих бюджетів об'єднаних територіальних громад їх планування і прогнозування відіграють дуже важливу роль, так, як плата за користування дає змогу напряму покрити витрати в наданні місцевих послуг.

Також вважаємо, що органам місцевого самоврядування доцільно дуже виважено підходити до визначення ставок земельного податку, податку на нерухоме майно, плати за реєстрацію суб'єкта господарської діяльності, адже володіння землею, нерухомістю,

транспортними засобами є ознакою певного рівня доходів, та до надання пільг в оподаткуванні, включаючи повне звільнення від них (особливо при наданні пільги з податку на нерухомість для фізичних осіб – враховувати їх майновий стан та рівень доходів).

З метою належного і ефективного процесу планування доходів місцевих бюджетів об'єднаних територіальних громад, а відтак і поступового збільшення їх обсягів органам місцевого самоврядування доцільно спільно діяти у сфері обчислення кількості платників податків на тій чи іншій території, їх податкоспроможності і розмірів їх нарахувань та адміністрування місцевих податків і зборів, забезпечення своєчасного і повного виконання платниками податків своїх податкових зобов'язань тощо. Оскільки дохідна частина місцевих бюджетів більшою мірою формується з місцевих податків і зборів, тому органи фіскальних служб разом із місцевою владою мають контролювати рівень добровільного виконання платниками вимог податкового законодавства слідкувати за дотриманням податкової дисципліни, що мінімізувати позабюджетний відтік фінансових ресурсів.

Отже, безумовною перевагою фінансової децентралізації є краще забезпечення органами місцевого самоврядування потреб місцевого населення на локальному рівні. Саме фінансова децентралізація має забезпечувати стійкість місцевих бюджетів, прозорість та ефективність використання їх коштів та, відповідно, підвищувати рівень життя громади та населення країни в цілому.

Також варто зазначити, що добровільному об'єднанні територіальних громад сьогодні бути, незважаючи й на ті перепони, які їх супроводжують.

Із дослідженням цього процесу в сучасних умовах господарювання робимо висновок, що об'єднані територіальні громади прямопропорційно залежать від врегулювання міжбюджетних відносин. Політика здійснення міжбюджетних відносин має переходити від процесу мобілізації фінансових ресурсів у об'єднаній територіальній громаді до бюджетного їх врегулювання. Основним завданням фінансової децентралізації має бути забезпечення стійкості місцевих бюджетів, а також ведення прозорого механізму формування і використання фінансових ресурсів, що слугуватиме підвищенням рівня життя всіх мешканців територіальної громади.

РОЗДІЛ 3

ФІНАНСОВИЙ МЕНЕДЖМЕНТ
ТА СТРАХОВИЙ РИНОК

3.1. Автоматизація факторингових послуг та її вплив на фінансовий менеджмент вітчизняних підприємств

© Мезенцева О. О.

*канд. екон. наук, доц. кафедри менеджменту ЗЕДП,
Національний авіаційний університет, м. Київ, Україна*

У нинішніх умовах динамічного розвитку торговельних відносин на умовах комерційного кредиту, в тому числі і на міжнародному рівні, підвищується значимість розробки і впровадження нових форм і фінансових інструментів розрахунків між постачальниками і покупцями. Актуальність теми дослідження обумовлена наступними причинами:

- посилення у сучасних економічних умовах ролі розрахункової функції факторингу;
- розвиток ринку факторингу і необхідність вдосконалення діяльності вітчизняних факторингових компаній;
- посиленням конкуренції на ринку факторингу;
- недостатня наукова розробленість організаційно-методичної бази розвитку факторингових компаній;
- відсутністю досліджень з проблем функціонування і вдосконалення діяльності факторингових компаній [1].

Рік за роком галузь факторингових операцій зростає за обсягом обороту і набуває все більш значну роль у фінансуванні діяльності підприємств, розвитку експортно-імпортних відносин, стимулюючи зростання світової економіки і створення нових робочих місць. Асортиментна політика даної галузі продовжує розширюватися і охоплює ширші спектри систем фінансування поставок і методики фінансового банківського кредитування під забезпечення активами (надання кредитів під різні активи позичальника, які стають забезпеченням, наприклад, під дебіторську заборгованість, обладнання, інвентар тощо).

Обсяг світового ринку факторингових послуг перевищує трильйон євро. При цьому майже 70 % припадає на Європу – обсяг послуг факторингу в країнах Європи становить до 10 % ВВП. Найбільші обсяги операцій виконують компанії Великобританії, Італії, США, Франції та Німеччини. У порівнянні з цими країнами, факторинг в Україні розвинений слабо [2].

Існують наступні причини неактивного розвитку вітчизняного факторингу. По-перше, в порівнянні з класичним кредитуванням, цей продукт є досить трудомістким для надавача послуги в зв'язку з тим, що вимагає від нього організації процесу обліку і контролю дебіторської заборгованості по значній кількості контрагентів. Зростання ступеню використання електронного документообігу у підприємницькій діяльності призведе до розвитку факторингових послуг, так як дає можливість використовувати сервіси електронного факторингу, де трудовитрати на організацію обліку можна знизити за рахунок автоматизації процесу внесення вихідних даних.

Метою даного дослідження є аналіз перспектив автоматизації факторингових послуг на українському ринку у найближчій перспективі. Згідно п. 3 ст. 49 Закону України «Про банки і банківську діяльність» під факторингом розуміють придбання права вимоги на виконання зобов'язань у грошовій формі за поставлені товари чи надані послуги з прийняттям на себе ризику виконання таких вимог та приймання платежів. Внутрішній факторинг в Україні, як правило, пропонується з регресом. При цьому питома вага факторингу з регресом становить приблизно 95 %, без регресу – 5 %.

Найважливішою складовою політики стягнення боргів і в цілому управління дебіторською заборгованістю в усьому світі є використання факторингу. Факторинг являється безпосередньо комісійно-посередницькою послугою, яка надається банком або спеціалізованою організацією (факторингової фірмою) клієнту – юридичній особі. Дана послуга виникає в зв'язку з кредитуванням оборотного капіталу постачальника і пов'язана з переуступкою неоплачених боргових вимог (рахунків-фактур і векселів), які виникають між контрагентами в процесі реалізації товарів і послуг факторингової фірми або банку.

Теоретичною і методологічною базою для обраного дослідження послужили наукові праці вітчизняних і зарубіжних авторів: О. І. Лаврушина, А. В. Нікіфорова, С. Н. Бабічева, А. А. Лабзенко, А. Ю. Подлеснова, Ю. Л. Соколова, І. Я. Носков, Г. П. Агапова, Майкла Портера, Джонатана Руїда [3].

Факторинг включає в себе наступні види операцій і послуг: кредитування збуту, прийняття ризику неплатежу, бухгалтерський облік дебіторів, контроль і інкасацію заборгованості, ведення статистики продажів. Учасниками факторингової угоди є:

- банк-фактор (факторингова компанія) – покупець неоплаченого боржником вимоги;
- початковий кредитор – клієнт банку (компанія-постачальник), який продав товар своєму контрагенту в кредит або з розстрочкою платежу;
- дебітор – компанія (боржник), що отримала від продавця відстрочку платежу.

До завдань автоматизації входить як автоматизація процесів поточного обслуговування на всіх етапах, що включають перевірку (верифікацію) поставок, розрахунок сум фінансування, що не порушують встановлені суми лімітів, отримання самих грошових коштів факторингової компанії у фондується банку, організацію процесу переказу цих коштів на рахунок клієнта і, нарешті, інформування клієнта про проведені операції і виплачений фінансуванні, так і автоматизація процесів укладання угоди, включаючи появу заявки, розгляд і підготовка висновків службами і підрозділами, прийняття рішень по угоді, і укладення договору факторингового обслуговування.

Основна проблема, на розв'язання якої спрямована дана робота – це низький рівень автоматизації фінансового менеджменту компаній, внаслідок чого спостерігаються певні недоліки бізнесу, а саме:

- низька швидкість роботи;
- високий рівень операційних витрат, викликаний істотним обсягом ручної праці;
- відсутність інформаційної пов'язаності етапів процесу;
- відсутність автоматичного контролю виконання операцій, що призводить до виділення додаткових штатних одиниць співробітників, які виконують функції контролерів.
- неможливість паралельної роботи декількох менеджерів з одним і тим же клієнтом;
- низький рівень оперативності надання інформації для клієнта;
- підвищені операційні ризики і високий коефіцієнт впливу людського фактора;
- низький ступінь гнучкості процесів
- неможливість в повному обсязі задовольнити потреби клієнтів і оперативно слідувати тенденціям розвитку ринку факторингових послуг;
- обмеженість у обсязі операцій і прямий вплив зростання обсягів бізнесу на уповільнення швидкості обробки інформації;
- неможливість роботи з регіональними контрагентами;
- обмеженість по роботі з електронним документообігом.

Окрім цього, фінансова компанія не може оперативно реагувати на запити клієнтів, мають місце затримки в обслуговуванні клієнтів з великими обсягами щоденних відвантажень на адресу численних покупців, відбувалися постійні помилки в розрахунках, була присутня низька оперативність в переказах грошових коштів, спостерігалися втрати або дублювання інформації за новими заявками клієнтів. Компанія була не в стану надавати оперативно клієнтам інформацію про проведені операції в розгорнутому вигляді. Операційні витрати постійно збільшувалися внаслідок безперервного зростання чисельності персоналу.

В умовах високої конкуренції недоліки в обслуговуванні клієнтів призводять до втрат доходу через відмови ряду клієнтів від обслуговування в компанії, що відбувалися також через відсутність оперативно відслідковувати зміни, що відбуваються з контрагентами і відповідним чином на них реагувати.

Як показує практика, чим менше вплив людського фактора в кредитному процесі, тим вище якість кредитного портфеля. Це стосується всіх етапів фінансовому менеджменті – від прийняття рішення до моніторингу заборгованості.

Класифікацію видів факторингу можна зробити на основі декількох критеріїв: за місцем проведення операції, інформованості дебіторів про факторингове обслуговування, за наявністю у банку-фактора права зворотної вимоги до клієнта, за обсягом наданих послуг, за періодичністю обслуговування. В управлінні фінансами компанії факторинг може виконувати також різні функції [4].

Надання фінансових коштів постачальнику продукції відразу після її відвантаження або у визначений договором факторингу день. Це основна функція факторингу.

Отже, фінансування в рамках факторингу позбавляє постачальника від проблеми дефіциту обігових коштів, і це відбувається без зростання його кредиторської заборгованості.

Факторинг дозволяє клієнту позбутися рутинної роботи, пов'язаної з відстеженням стану дебіторської заборгованості, нагадуванням дебіторам про затримки платежів. Також в разі факторингу фактор бере на себе вирішення завдань стосовно стягнення боргів з дебіторів, що особливо актуально для невеликих компаній, що не володіють власними ресурсами для інкасації. Це дозволяє їм економити трудові та фінансові ресурси.

Факторинг дозволяє провадити оцінку платоспроможності покупців постачальника. У країнах, де кредитні бюро та рейтингові агентства розвинені, ця функція факторингових компаній не є високозатребуваною.

Проте, у країнах з трансформаційною економікою факторингові компанії можуть акумулювати інформацію про платіжну дисципліну підприємств. Страхування ризиків, пов'язаних з постачанням товарів з відстрочкою платежу, в тому числі ризику неотримання платежу від покупця в строк, через що у продавця можуть виникати проблеми з нестачею грошових коштів для розплати з його власними постачальниками.

Стимулювання прискорення оборотності оборотних коштів постачальника, в першу чергу дебіторської заборгованості. Факторинг на етапі автоматизації здійснюється наступним чином:

- клієнт здійснює поставку товару дебітора, оформляючи товарний кредит або розстрочку платежу відповідними документами;
- клієнт переуступає фактору право вимоги дебіторської заборгованості, продаючи боргові зобов'язання покупця;
- фактор авансом виплачує клієнту частину утвореної дебіторської заборгованості (наприклад, 80 % від суми рахунку);
- фактор пред'являє дебітору боргові вимоги до оплати при настанні зазначеного терміну платежу;
- дебітор переводить фактору гроші за поставку товару;
- фактор виплачує клієнту залишок дебіторської заборгованості за винятком відсотків і комісії за додаткові послуги.

Факторинг являється альтернативою беззаставного кредитування, що особливо актуально в теперішній час. Але це вимагає особливого підходу до клієнта. Коло потенційних клієнтів факторингових послуг для банківських організацій розширюється в основному за рахунок розширення бази їх дебіторів. Сьогодні найвищий рівень автоматизації існує у сфері роздрібної торгівлі і поставок за допомогою EDI-технологій, тому і автоматизація факторингових операцій кредитного процесу відбувається серед клієнтів цієї галузі. Так, ПАТ «Альфа-Банк Україна» та ПАТ «Укрсоцбанк» одними з перших на ринку запустили повноцінну систему дистанційного обслуговування за електронним факторингом в партнерстві з компаніями-провайдерами електронного та юридичного документообігу [5].

Очікується, що в найближчій перспективі число угод факторингу, які будуть відбуватися з використанням е-сервісів, буде тільки зростати. Спостерігається тенденція зниження опору ринку щодо впровадження EDI-технологій. В історії фінансового менеджменту подібний опір спостерігався також із паперовими платіжними дорученнями, які наразі повністю вилучаються з обігу. Тому, саме банківські установи стають активними спонукальними силами розвитку електронних сервісів для своїх клієнтів.

Для прикладу автоматизації факторингових процесів на ринку розглянемо схему електронного факторингу постачальника великої торговельної мережі, який відвантажує товар

з відстрочкою платежу. Очевидно, що для усунення касових розривів постачальник шукає засоби оптимізації свого оборотного капіталу. Для цього постачальник звертається в банк за факторинговими послугами. Поступаючись банку право грошової вимоги до покупця, постачальник отримує фінансування, а покупець оплачує постачання на рахунок банку в строк згідно з договором поставки.

У разі відступлення права грошової вимоги банк повинен отримати від постачальника документи, що підтверджують не тільки факт поставки, а й прийом цього товару торговельною мережею. Саме в цій частині угоди ефективно використовується електронний документообіг з точки зору взаємодії «постачальник – покупець». У випадку, якщо між постачальником і покупцем налаштовано юридично виважений електронний документообіг, тобто документообіг з використанням електронного цифрового підпису, то факт і сума поставки підтверджуються сторонами в електронному вигляді за допомогою накладання на накладну ЕЦП. Це повністю позбавляє сторону банку від найбільшого ризику по факторингу – недійсності дебіторської заборгованості, яку постачальник поступається банку, а також від непродуктивних втрат часу на оформлення та обмін документами.

Електронний факторинг функціонально є веб-платформою, яка забезпечує не тільки юридично ціннісний електронний документообіг для угод факторингу, а й автоматизує взаємодія постачальника, фактора і дебітора з підтвердження і відступлення прав вимоги. Процес набуває якостей безпеки, прозорості і оперативності. При цьому швидкість розгляду банком заявки на фінансування, а значить, і отримання коштів клієнтом стає порівняно миттєвою. Клієнту не слід щоразу відвідувати офіс для надання пакета документів на поступку дебіторської заборгованості. Такі функції проводяться в особистому кабінеті користувача.

Використання електронного документообігу факторингових операцій у фінансовому менеджменті виграють усі сторони угоди: покупці, постачальники та банк. Очевидно, що рівень тарифів стає більш привабливим, а ставка більш гнучкою. Цьому сприяють дві складові. По-перше, зводяться до мінімуму ризику банку, так як сервіс враховує всі специфічні ризики факторингу – недійсна дебіторська заборгованість, подвійне фінансування, географічно віддалений документообіг. По-друге, створюється додаткова цінність продукту для клієнта за рахунок «нефінансових» послуг – фінансування в день відвантаження «не виходячи з офісу», скорочення витрат і оптимізація роботи персоналу, але це вже питання на кордоні сервісної моделлю ведення бізнесу. Які ще технології ви плануєте для корпоративних клієнтів?

Розвиток paperless-технологій відбувається бурхливо. Наприклад, в факторингу, як правило, використовується беззаставний підхід. Тому в разі позитивного рішення банку при укладанні договору факторингу з клієнтом стане можливим використання електронного документообігу в повному обсязі, тобто від подачі в банк пакета документів для прийняття кредитного рішення до підписання договору електронним цифровим підписом і його подальшого супроводу. Крім того, існує можливість застосування технології blockchain для факторингових операцій. Це публічна база всіх транзакцій – сховище даних про транзакції, угодах і контрактах, яке дає можливість користувачеві мережі мати вільний доступ до актуальної версії реєстру. Серед сотень тисяч комп'ютерів по всьому світу, тим самим забезпечується прозорість цього доступу для всіх учасників угоди.

Виділимо основні перешкоди на шляху розвитку факторингу в Україні: незнання клієнтів (представників бізнесу) про факторинг, законодавчі прогалини, відсутність кваліфікованих кадрів. Для розвитку ринку факторингу в Україні та мінімізації негативних чинників запропонуємо комплекс заходів законодавчого та адміністративного характеру:

- реалізація заходів, які повинні забезпечити доступ до факторингових послуг для бізнесу, в тому числі для малих підприємств, що працюють в неторгівельному секторі економіки;
- вдосконалення законодавства в частині регулювання загальних аспектів факторингових операцій;
- зняття обмежень на використання факторингу в сфері державних і муніципальних закупівель;
- реалізація заходів державної підтримки створення та розвитку факторингових компаній;
- створення єдиної системи та стандартів навчання та сертифікації фахівців в області факторингу;
- розвиток інфраструктури ринку факторингу.

Отже, при зростанні конкуренції на ринку України, вартість як факторингових, так і супутніх послуг повинна знизитися і як наслідок стати доступною не тільки для великих і середніх компаній, але і для малого бізнесу. Через це, що прибутковість від роботи з великими компаніями стає з кожним роком все нижче, позначається зростання конкуренції між факторинговими компаніями, так і її посилення з боку інших джерел позикового капіталу – банківського кредиту та ринку облігацій. Тому подальше зростання ринку факторингових операцій в Україні в найближчому майбутньому повинні забезпечити саме малі фірми.

3.2. Ринок добровільного особистого страхування: теорія та практика

© Кириченко А. В.

канд. екон. наук, доц.,

Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ, Україна

Страховий ринок України знаходиться на стадії розвитку, а його успішність залежатиме від великої кількості факторів. Рівень розвитку ринку має безпосередній вплив на фінансування економічного розвитку держави, а тому і на все суспільство та його соціальне благополуччя. Тому будь-яка держава зацікавлена, щоб страховий ринок розвивався і функціонував належним чином, тому що від цього залежить захист громадян та зменшення бюджетного навантаження. На страховому ринку прийнято виділяти ринок особистого, майнового та страхування відповідальності (рис. 1).

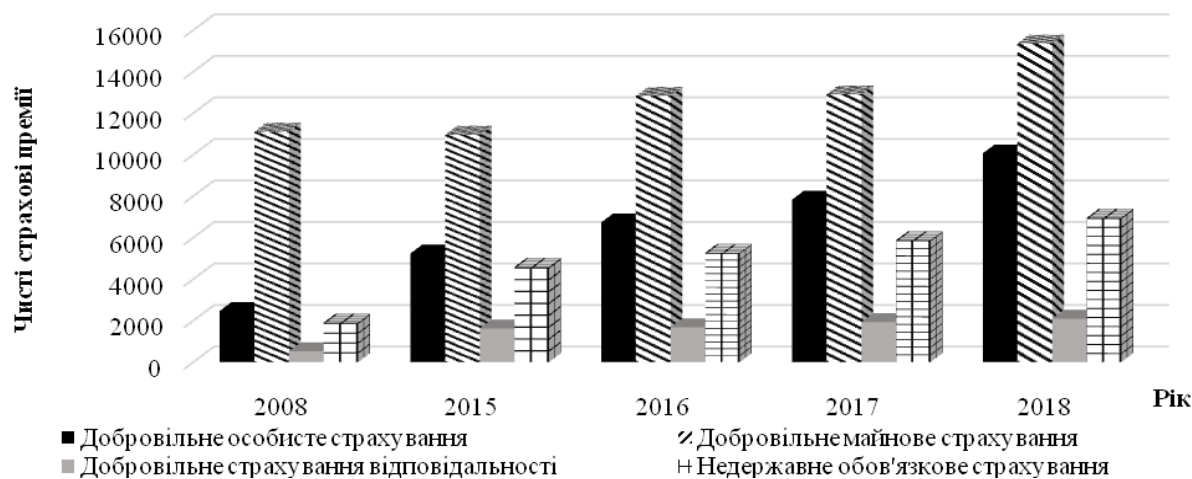

Рис. 1. Попит на страховому ринку України, 2008 – 2018 рр., млн грн

Джерело: побудовано автором за даними [5]

Страховий ринок базується на двох типах страхування: страхові компанії, що страхують життя (СК «Life») та страхові компанії, що страхують види відмінні від страхування життя (СК «non-Life»). Незважаючи на зростання попиту на страховому ринку України протягом досліджуваного періоду кількість страхових компаній зменшується, а найбільшу частку страхових компаній у загальній кількості займають СК «non-Life» (рис. 2).

Ринок особистого страхування – надважлива складова страхового ринку де об'єктом купівлі-продажу виступає страховий захист фізичних осіб від ризиків, що загрожують життю людини, його працездатності, здоров'ю й формуються попит та пропозиція на нього. В якості об'єкта на досліджуваному ринку виступають майнові інтереси, пов'язані з життям, здоров'ям, працездатністю та додатковою пенсією людини. Страхові виплати за договорами особистого страхування допомагають зменшувати частину державного бюджету направлену на соціальні програми, а страхові премії, що акумулюють страхові компанії, слугують важливим інвестиційним джерелом в економіку держави. Особливе значення це має саме в Україні у зв'язку з кризою пенсійного забезпечення, несприятливими демографічними тенденціями та затримкою медичної реформи. Саме тому ринок добровільного особистого страхування може стати важливим інструментом подолання проблем загальнообов'язкового державного соціального страхування.

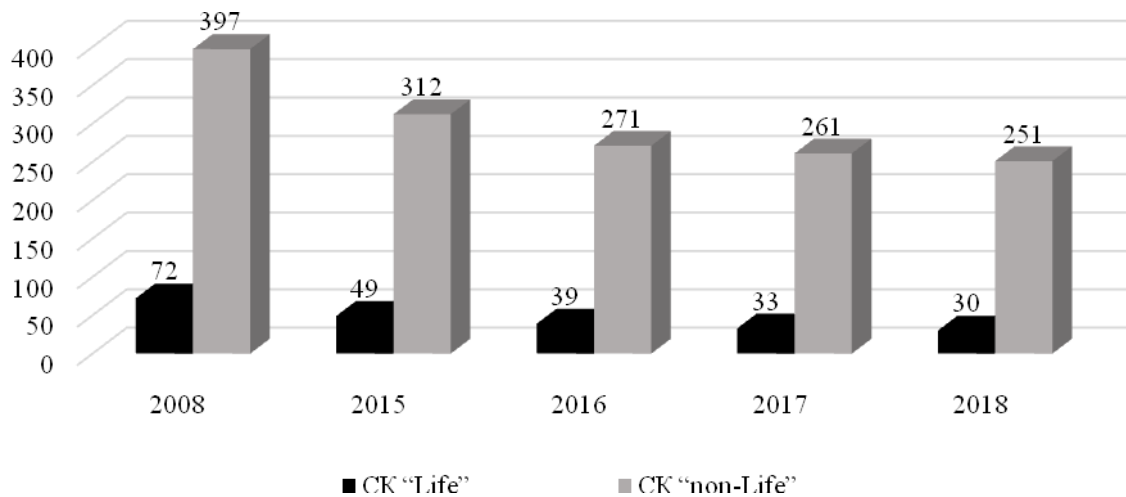

Рис. 2. Кількість страхових компаній в Україні, 2008 – 2018 рр., шт.

Джерело: побудовано автором за даними [5]

Зважаючи на інтеграцію України у європейське співтовариство, обов'язковою умовою розвитку ринку особистого страхування є зміна його відповідно до європейських стандартів. Аналіз його основних показників діяльності свідчить про наявність позитивної тенденції розвитку починаючи з 2000 р., однак цього не достатньо для того щоб відігравати суттєву роль у розвитку національної економіки [9, с. 276].

На розвиток ринку добровільного особистого страхування будь-якої держави впливають ряд макроекономічних чинників. Серед них доречно виділити наступні: демографічний стан; соціально-політичне становище; інвестиційний клімат; нормативно законодавча база; фінансовий стан та зайнятість населення. Саме досягнення високих соціальних стандартів, таких як середня тривалість життя (приблизно до 85 років); сумарний коефіцієнт народжуваності (відношення кількості дітей до кількості жінок у віці від 20 до 45 років (значення коефіцієнта має бути не меншим 2,14); коефіцієнт старіння населення (7 %); рівень бідності (не більше 10 %), забезпечують економічний прогрес, інноваційний розвиток, підвищення рівня життя громадян. Проте, низький рівень заробітної плати працюючого населення України та нерівномірність його доходів, за сучасних соціально-економічних та політичних умов, унеможливають досягнення рівня соціального захисту розвинених держав світу, саме тому добровільна форма особистого страхування має відігравати домінуючу роль для працездатного і працюючого населення [1].

На ринку добровільного особистого страхування, враховуючи його об'єкт, прийнято виділяти такі сегменти: страхування життя та пенсій, медичне страхування та страхування від нещасних випадків. Щоб оцінити стан та виявити тенденції на ринку особистого страхування, проаналізуємо динаміку страхових премій та виплат в розрізі сегментів ринку добровільного особистого страхування (табл. 1).

Аналізуючи дані табл. 1 можна стверджувати, що впродовж 2008 – 2018 рр. ринок добровільного особистого страхування суттєво зріс, про це свідчать збільшення чистих страхових премій (на 7,6 млрд грн) та виплат (на 2,7 млрд грн). Найбільше зростання спостерігаємо в такому сегменті як медичне страхування: зростання чистих страхових премій на 3,9 млрд грн, а чистих страхових виплат на 1,9 млрд грн. Найбільшу частку в структурі медичного страхування займає безперервне страхування здоров'я (надходження по чистих страхових преміях з безперервного страхування здоров'я збільшилися за аналізований період в 5,1 разів, а чисті страхові виплати – в 4,5 разів). Що стосується страхування життя та пенсій, то надходження по чистих страхових преміях збільшилися за аналізований період в 3,6 разів, а чисті страхові виплати – в 18,7 разів. Аналіз страхування від нещасних випадків показав збільшення надходжень по чистих страхових преміях в 3,2 разів, а чистих страхових виплат – в 4,2 разів.

Проведений аналіз виявив як позитивні, так і негативні тенденції розвитку ринку добровільного особистого страхування. Серед позитивних слід виділити такі: зростання обсягу

страхових премій, збільшення обсягу та рівня виплат; основними негативними тенденціями є не висока частка досліджуваного ринку страхування в загальному обсязі страхових премій, недостатня капіталізація ринку та низька платоспроможність страхових компаній.

Таблиця 1

Показники страхової діяльності у розрізі добровільного особистого страхування 2008 – 2018 рр., млн грн

Види страхування	Чисті страхові премії (платежі, внески)					Чисті страхові виплати				
	2008 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2008 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.
Добровільне особисте страхування всього, у т. ч.:	2457,0	5226,3	6723,2	7818,5	10050,9	620,9	1979,0	2133,9	2677,4	3331,5
Страхування життя та пенсій всього, у тому числі:	1095,3	2186,6	2754,1	2913,7	3906,2	37,7	491,6	418,3	556,3	704,9
пенсійне страхування	51,8	19,3	19,5	27,6	44,6	5,9	11,7	8,4	2,7	1,3
Страхування від нещасних випадків	417,8	442,7	727,2	1002,9	1329,0	44,6	73,1	135,9	155,5	186,8
Медичне страхування всього, у т. ч.:	943,9	2597,0	3241,9	3901,9	4815,7	538,6	1414,3	1579,7	1965,6	2439,8
безперервне страхування здоров'я	636,3	1862,1	2280,2	2673,9	3243,1	461,0	1197,8	1339,9	1671,6	2094,9
страхування здоров'я на випадок хвороби	165,0	265,7	290,4	394,8	473,8	32,8	47,4	23,7	32,6	33,4
страхування медичних витрат	142,6	469,2	671,3	833,2	1098,8	44,8	169,1	216,1	261,4	311,5

Джерело: побудовано автором за даними [5]

Використання абсолютних значень страхових премій або відповідних індексів дає можливість дослідити динаміку кожного окремого сегмента ринку особистого страхування, але у цьому випадку співвідношення між окремими сегментами вимагає окремого аналізу. Саме тому проаналізуємо не самі страхові премії, а їх частку у сумарних чистих страхових преміях особистого страхування (S). Такий підхід дозволяє прослідкувати питому вагу (Y_t %) страхування життя, медичного страхування, страхування від нещасних випадків та пенсійного страхування в особистому страхуванні. При цьому зникає необхідність враховувати інфляцію, а абсолютні значення страхових премій, які істотно залежать від кризових явищ, значно менше впливають на одержані результати [3, с. 169].

Чисті страхові премії зі страхування життя та пенсій a_t , медичного страхування b_t та страхування від нещасних випадків c_t , а також їх питома вага (відповідно $Y_{1t} = \frac{a_t}{\sum S_t} \times 100\%$; $Y_{2t} = \frac{b_t}{\sum S_t} \times 100\%$; $Y_{3t} = \frac{c_t}{\sum S_t} \times 100\%$,

де $\sum S_t = a_t + b_t + c_t$) наведені в табл. 2.

На основі побудови адекватної економіко-математичної моделі сегментації ринку особистого страхування встановлено, що у 2008 – 2018 рр. питома ваги страхування життя та пенсій і страхування від нещасних випадків у особистому страхуванні спадали (хоча до 2015 р. простежувалась тенденція до зростання частки страхування від нещасних випадків) [2, с. 102], а питома частка медичного страхування зросла.

Таблиця 2

Чисті страхові премії добровільних видів особистого страхування та їх питома вага в ньому, 2008 – 2018 рр.

Сегмент ринку особистого страхування	Показник	Роки				
		2008	2015	2016	2017	2018
Страхування життя та пенсій	a_t , млн грн	1095,3	2186,6	2754,1	2913,7	3906,2
	Y_{1t} , %	44,6	41,8	41,0	37,3	38,9
Медичне страхування	b_t , млн грн	943,9	2597,0	3241,9	3901,9	4815,7
	Y_{2t} , %	38,4	49,7	48,2	49,9	47,9
Страхування від нещасних випадків	c_t , млн грн	417,8	442,7	727,2	1002,9	1329,0
	Y_{3t} , %	17,0	8,5	10,8	12,8	13,2

Джерело: розрахунки автора за методикою [3, с. 170] та даними [5]

Важливим показником, що характеризує попит на ринку добровільного особистого страхування є частка валових страхових премій у ВВП. Протягом досліджуваного періоду спостерігалось зростання співвідношення страхової премії і ВВП. Свого максимуму показник досяг в 2018 р. і становив 0,31 %. Тенденція до зростання спостерігалася упродовж усього 2008 – 2018 рр., тільки в 2017 р. можна побачити незначне зниження до 0,28 % (рис. 3).

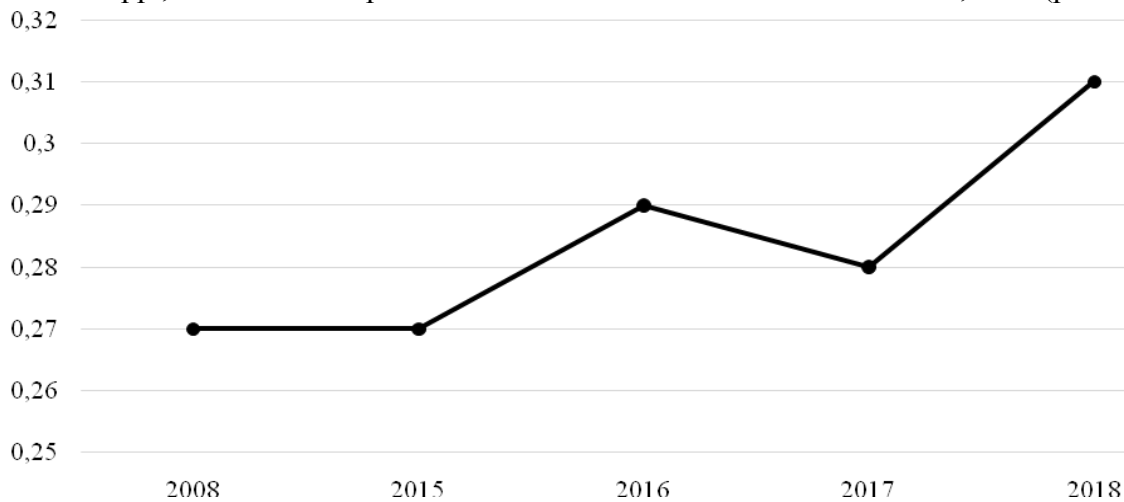

Рис. 3. Частка валових страхових премій добровільного особистого страхування у ВВП, 2008 – 2018 рр., %

Джерело: побудовано автором за даними [4; 5]

Розмір страхової премії на душу населення – важливий показник, що характеризує попит на ринку добровільного особистого страхування. За 2008 – 2018 рр. спостерігаємо динаміку збільшення аналізованого показника, що свідчить про динамічний розвиток ринку добровільного особистого страхування в Україні (рис. 4).

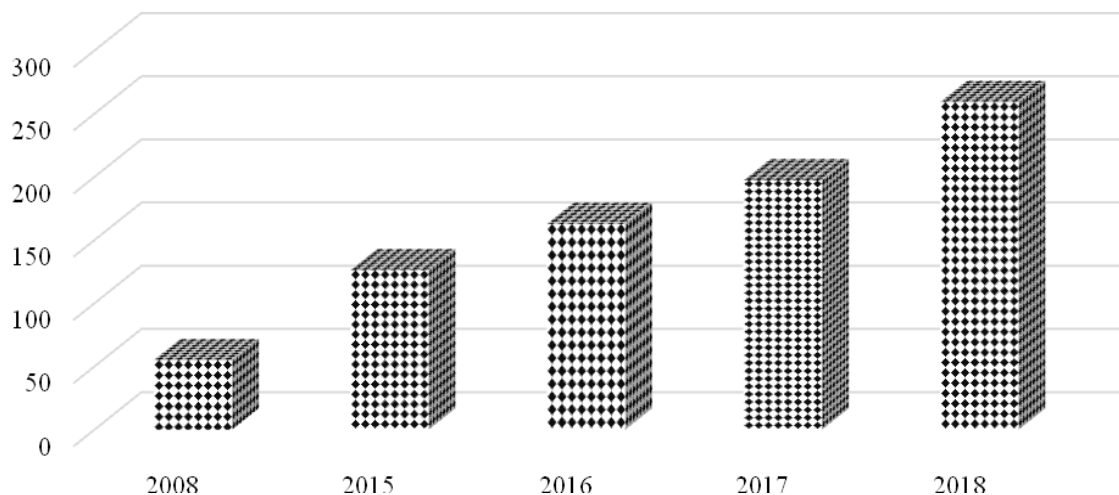

Рис. 4. Розмір валової страхової премії добровільного особистого страхування на душу населення, 2008 – 2018 рр., грн

Джерело: побудовано автором за даними [4; 5]

Щоб оцінити рівень інвестицій в економіку необхідно проаналізувати частку довгострокового страхування у загальній сумі страхових премій. Так, в Україні частка страхування життя та пенсій у загальному обсязі зібраних страхових премій у 2017 р. становила лише 6,7 %. У порівнянні із розвиненими державами світу, де частка страхування життя складає понад 60 %, таке страхування все ще залишається на дуже низькому рівні свого розвитку [6].

Активізація страхування життя та пенсій має важливе значення для розвитку національної економіки, тому що саме у сфері страхування життя акумулюються внутрішні довгострокові ресурси, які можна спрямовувати у вигляді інвестицій у різні галузі економіки, сприяючи

економічному зростанню держави. У розвинених державах компанії, що займаються страхуванням життя та пенсій, забезпечують понад 30 % інвестицій у національну економіку, а досвід європейських держав свідчить, що розвинуте страхування життя дає можливість ефективно вирішувати ряд соціальних проблем, не створюючи додаткового навантаження на державний бюджет [6].

Отже, такий сегмент ринку добровільного особистого страхування як страхування життя і пенсій в Україні потрібно реформувати, враховуючи її теперішній стан, а також соціальне значення та притаманний цій галузі потужний інвестиційний потенціал.

Що стосується медичного страхування, то варто наголосити що щорічний приріст медичного страхування протягом останніх 5 років становив близько 15 %, а в 2019 р. очікується його приріст до 35 %. Збільшення має відбутися з декількох причин: зростання цін на медичне обслуговування і медикаменти; українські підприємства все частіше впроваджують соціальні пакети для зацікавлення висококваліфікованих спеціалістів; реформа державної охорони здоров'я, яка слугуватиме, в тому числі, розвитку добровільного медичного страхування [8, с. 32].

Для розвитку медичного страхування необхідно: мотивувати населення до здійснення контрольних заходів у сфері охорони здоров'я; встановлення взаємозв'язків між державою та страховими компаніями, для забезпечення доступності медичного страхування всім громадянам; встановлення доступних тарифів на базі актуарних розрахунків з урахуванням різних факторів, які можуть вплинути на ймовірність настання страхових випадків; спрощення системи отримання он-лайн полісу [10].

Проведені дослідження дозволяють стверджувати, що добровільне особисте страхування, розвивається повільно, зокрема, це обумовлено відсутністю економічної та політичної стабільності і недосконалістю законодавства в сфері страхування; недовірою населення до вітчизняних страхових компаній та недостатністю його фінансового забезпечення; інфляційними процесами в державі та слабким розвитком фондового ринку [7, с. 90; 10]. Але не зважаючи на вищезгадані недоліки український ринок добровільного особистого страхування розвивається і виступає важливим інструментом подолання соціальних проблем. Перспективи ринку добровільного особистого страхування залежатимуть не лише від кількісної чи якісної структури ринку, а й від подальшого розвитку законодавчої страхової бази, підвищення конкурентоспроможності вітчизняних страховиків, подальшої інтеграції України у міжнародні структури, належної взаємодії держави та страхового ринку при вирішенні найважливіших питань соціального захисту населення.

3.3. Підвищення конкурентоспроможності страхових послуг у контексті стійкого розвитку фінансового ринку

© **Алексєнко Л. М.**

*д-р. екон. наук, проф., завідувач кафедри управління та адміністрування,
Івано-Франківський навчально-науковий інститут менеджменту
Тернопільського національного економічного університету,
м. Івано-Франківськ, Україна*

© **Кулина Г. М.**

*канд. екон. наук, доц. кафедри фінансового менеджменту та страхування,
Тернопільський національний економічний університет, м. Тернопіль, Україна*

© **Стецько М. В.**

*канд. екон. наук, доц., доц. кафедри фінансового менеджменту та страхування,
Тернопільський національний економічний університет, м. Тернопіль, Україна*

Характерними рисами сучасності є посилення взаємозалежності економічних систем різних країн, поширення інтеграційних процесів на макро- і мікрорівнях, інтенсивний перехід більшості країн від замкнених національних господарств до економіки відкритого типу. Водночас структурно-економічні перетворення розширюють можливості консолідації фінансових ресурсів як у світовому господарстві загалом, так і з урахуванням зростання ролі фінансового ринку в умовах реалізації структурних реформ в Україні. Саме тому

функціонування фінансового ринку в Україні варто розглядати як єдине ціле із зазначенням того, що важливий методологічний принцип при дослідженні згаданого ринку – це вивчення його як цілісної системи фінансових відносин, основними особливостями котрої є специфічний спосіб взаємозв'язку й взаємодії її складових елементів.

Фінансовий ринок може успішно розвиватися і функціонувати лише в ринкових умовах. Розвиток фінансового ринку значною мірою відображає гнучкість фінансової системи та швидкість, з якою вона може пристосовуватись до змін в економічному та політичному житті країни, а також до різноманітних процесів, що відбуваються за її межами. Розвинуті фінансові ринки стимулюють і посилюють фінансові потоки в економіці та зменшують суспільні витрати, у тому числі витрати кожного з учасників ринку.

На фінансовому ринку важливу і доволі специфічну функцію регулювання виконує держава в особі уповноважених органів влади та управління. Державне регулювання фінансового ринку полягає у здійсненні державою комплексних заходів щодо упорядкування, контролю, нагляду за ринком та запобігання зловживанням і порушенням у цій сфері. Незважаючи на те, що в процесі регулювання фінансового ринку державою реалізуються різні підходи до впорядкування діяльності професійних та інших учасників ринку, державне регулювання має забезпечувати однакові права й однаковий доступ до ринку всіх його суб'єктів, максимальну прозорість ринку, конкурентне середовище, не допускаючи монополізації ринку.

Сучасна доктрина розвитку фінансового ринку визначає, що усі учасники цього ринку, як банківські так і небанківські фінансові установи, мають мати прозору структуру власності, достатній капітал та дотримуватись вимог законодавства у сфері фінансового моніторингу та захисту прав споживачів. 12 вересня 2019 р. Верховна Рада ухвалила Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення функцій із державного регулювання ринків фінансових послуг» (№ 1069-2), метою якого є скорочення кількості регуляторних та контролюючих органів на ринках небанківських фінансових послуг шляхом розподілу функцій Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, між іншими органами, що здійснюють державне регулювання ринків фінансових послуг. Відповідно Національний банк стане регулятором страхових, лізингових, фінансових компаній, кредитних спілок, ломбардів та бюро кредитних історій, а НКЦПФР регулюватиме недержавні пенсійні фонди та фонди фінансування будівництва. Тому важливо оцінити прозорість структури власності, достатність капіталу, дотримання вимог законодавства у сфері фінансового моніторингу і ринкової поведінки, а також захисту прав споживачів, зокрема при отриманні страхових послуг.

Ефективно функціонуючий ринок страхових послуг відіграє визначальну роль у формуванні загальноекономічної ситуації не лише в країні, а й у світі, адже як підкреслював директор Центру розвитку менеджменту Корпорації страхування життя Індії Х. Садхак (H. Sadhak), страхування є невід'ємною частиною національної економіки і основою фінансового ринку [7, с. 23]. Рівень розвитку ринку страхових послуг безпосередньо обумовлений соціально-економічним становищем в країні та світі, попитом на його продукти, державною підтримкою тощо.

Нині в країнах з високорозвиненими економічними системами темпи зростання ринків страхових послуг є значно меншими порівняно з країнами, що розвиваються, через перенасиченість їх екосистем страховими послугами та пошуком страховими компаніями нових ринків збуту власного продукту та бажанням отримання більшого доходу. Яскравим свідченням цього є дані табл. 1, за якими в 2017 р. темпи приросту страхових премій як зі страхування життя, так і з ризикових видів страхування, в країнах-лідерах набули від'ємних значень.

Зокрема, до ТОП-3 країн з найвищим рівнем проникнення страхування життя належали США, Китай та Японія, тоді як з ризикових видів страхування – США, Китай та Німеччина. Такі країни як Індія, Тайвань, Австралія є особливо привабливими для розвитку страхування, адже вони демонстрували високі показники зростання страхових премій у 2017 р. До них можна віднести і Україну, де за аналізований період страхові премії зі страхування життя зросли на 20,02 %, а з ризикових видів страхування – на 1,85 %.

Обсяги страхових премій країн-лідерів за видами страхування, 2016 – 2017 рр., дол. США

Країни-лідери	Life-страхування			Non-life-страхування		
	2016 р.	2017 р.	Темпи приросту, %	2016 р.	2017 р.	Темпи приросту, %
Австралія	44465	47893	7,71	37706	32169	-14,69
Велика Британія	95218	93499	-1,81	195637	189833	-2,97
Індія	19522	24764	26,85	62375	73240	17,42
Італія	40424	41562	2,82	119202	113947	-4,41
Канада	64381	67927	5,51	48947	51592	5,40
Китай	203515	223876	10,0	262616	317570	20,93
Нідерланди	61550	63404	3,01	16120	15610	-3,16
Німеччина	119709	126005	5,26	95084	96973	1,99
Південна Корея	72625	78378	7,92	104284	102839	-1,39
США	792378	830315	4,79	557604	546800	-1,94
Тайвань	16952	18873	11,33	84496	98602	16,69
Франція	84508	88083	4,23	152909	153520	0,39
Японія	117272	114818	-2,09	334161	307232	-8,06
Україна	1269	1523	20,02	108	110	1,85
Європа, всього	597863	621171	3,89	850956	858025	0,83
По світу, всього	2120869	2234424	5,35	2581972	2657270	2,92

Джерело: складено та розраховано авторами за даними [8]

Підкреслимо, що фінансова глобалізація бізнесу, консолідація капіталу та конвергенція страхування з іншими фінансовими послугами пропонує багато можливостей та несе за собою низку небезпек, про які, вважають В. Нігоміра (V. Njgomira) та Б. Маровіц (B. Marović), страхові компанії повинні знати, коли вирішують брати участь чи ні в процесах інтеграції [6, с. 141]. Так, на думку В. Майера-Шенбергера, багато страхових компаній розпочали попереднє застосування Big Data-технологій передачі даних, сподіваючись забезпечити тим самим подальший розвиток та інновативність. Застосовуючи Big Data для зростання бізнесу, страхові компанії також повинні адаптувати до них свої стратегії в маркетингу, розробці продуктів, ціноутворенні, обслуговуванні та управлінні, тим самим перетворюючись на страховий бізнес наступного покоління [4].

Щодо вітчизняного ринку страхових послуг, то для того, або він став конкурентоспроможним і здатним витримувати вплив трендів фінансової глобалізації, а також був готовий до інтернаціоналізації та входження до європейського фінансового простору, необхідно здійснити його комплексну модернізацію, адже досі ключові індикатори економічної безпеки страхового ринку не відповідають встановленим пороговим значенням. Так, проникнення страхування є вкрай мізерним і далеким від свого нормативного значення (8 – 12 у відповідності з параметрами забезпечення фінансової безпеки держави). У 2000 р. його величина склала 1,3, у 2004 р. зросла до свого максимального значення 5,62, а починаючи з 2005 р. зменшувалась і в 2017 р. досягла 1,46 (небезпечний рівень). Загалом за останні п'ять років окреслений індикатор фінансової безпеки страхового ринку країни зменшився на 0,5, тобто на 25,5% (у 2013 р. – 1,96, у 2014 р. – 1,69, у 2015 р. – 1,53, у 2016 р. – 1,47) [2 – 3].

Щодо рівня щільності страхування, то незважаючи на те, що у 2017 р. порівняно з 2016 р. він дещо зріс із 30 до 36 дол. США на одну особу, ця величина не відповідає встановленій нормі – не менше 140 дол. США на одну особу. Така ж тенденція характеризує й інші індикатори фінансової безпеки вітчизняного страхового ринку країни – рівень страхових виплат, частку довгострокового страхування в загальному обсязі зібраних страхових премій і частку премій, що належить перестраховикам-нерезидентам.

Загалом можна стверджувати, що незважаючи на те, що кількісні показники вітчизняного ринку страхових послуг мають тенденцію до зростання, його інституційні та функціональні характеристики далекі від реальних потреб економіки країни та населення загалом. Все це уповільнює його еволюцію та потребує виваженого й переосмисленого підходу до реформування задля забезпечення конкурентних переваг і зміцнення позицій у глобальному фінансовому просторі. З цією метою необхідно розробити стратегію його розвитку, яка б відповідала новим вимогам і була на часі (рис. 1).

Рис. 1. Характеристики стратегії формування конкурентоспроможного ринку страхових послуг

Джерело: авторська розробка

Окреслена на рис. 1 стратегія формування конкурентоспроможного ринку страхових послуг має охоплювати усі аспекти його функціонування та сприяти: розширенню капіталізації ринку та обсягів діяльності на ньому страхових компаній, формуванню

професійної інфраструктури ринку, апробуванню інноваційних підходів до розвитку страхової діяльності та страхового ринку в цілому, досягненню раціонального співвідношення між ключовими структурними характеристиками функціонування ринку, а також гармонізації вітчизняного страхового законодавства з міжнародними стандартами і нормами.

Передумовою формування конкурентоспроможного ринку страхових послуг є комплексна модель, що ґрунтується на всебічному державному сприянні та підтримці галузі і яка сприятиме досягненню очікуваних ефектів (рис. 2).

Так, досягнення стратегічної мети та завдань державної політики формування конкурентоспроможного ринку страхових послуг в Україні передбачає реалізацію узгоджених між собою інституціональних і структурних заходів. За напрямом інституціональних змін необхідним є: удосконалення нормативно-методичного базису, його уніфікація з міжнародними стандартами і нормами; запровадження європейських механізмів координації та стимулювання діяльності учасників ринку; сприяння розвитку ефективних ринкових інститутів, серед яких чільне місце займають об'єднання страховиків. Більше того, євроінтеграційний курс України вимагає від неї електронної ідентифікації та автентифікації, що обумовлює її приєднання до проекту ЄС Secure idenTity acrOss boRders linKed 2.0 (Stork 2.0), яким передбачено забезпечення розбудови єдиного середовища електронної ідентифікації та автентифікації в ЄС. Проте без забезпечення належного рівня цифровізації економіки, країні буде вкрай важко досягти поставлених цілей [1, с. 159]. Як результат, це дозволить подолати фрагментацію правової й інституціональної бази на страховому ринку.

Щодо структурних змін у сфері функціонування вітчизняного ринку страхових послуг, то до них відносимо: підвищення прозорості та стандартизованості пропонованих послуг, намагання зробити їх більш комплексними та дешевшими; сприяння розвитку на ринку страхових брокерів та інших професійних оцінювачів ризиків і збитків; популяризація страхування серед населення, особливо в частині медичного страхування (в контексті медичної реформи, яка відбувається в країні) та страхування життя, щоб у майбутньому в населення відбулась диверсифікація джерел доходів за рахунок програм страхування; удосконалення методології диверсифікації ризиків, які приймаються на страхування та більш точне прогнозування процентних ставок для кожного конкретного страхового договору.

Зміна парадигми розвитку суспільства та поглиблення трендів фінансової глобалізації визначають основні аспекти та тенденції функціонування світового й регіональних ринків страхових послуг. Так, більш інтенсивно еволюція страхового сектора відбувається саме в тих регіонах і країнах, які розвиваються, через наявність попиту на страхові послуги, економічне зростання, підвищення рівня страхової культури та усвідомлення потреби у страховому захисті. Водночас, лібералізація економічних відносин, координація й стандартизація страхової діяльності вимагають реформування національних ринків страхових послуг з метою недопущення втрати ними конкурентних переваг під впливом конгломерації та інтеграції.

Щодо вітчизняного страхового ринку та питання його реформування з метою стимулювання розвитку фінансового ринку, то варто відмітити, що це стосується перш за все переходу на новий порядок його законодавчого регулювання задля уніфікації й гармонізації страхової діяльності з європейськими нормами і правилами. Першим кроком у цьому напрямку стало прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо удосконалення функцій із державного регулювання ринків фінансових послуг» від 12.09.2019 р. за № 79-IX задля забезпечення більш збалансованого і системного підходу до еволюції небанківського фінансового сектору (у т.ч. й страхового), імплементації інтегрованої моделі регулювання, що у підсумку дозволить комплексно реалізувати на практиці функції регулювання ринкової поведінки та захисту прав споживачів на фінансовому ринку. Більше того, пріоритетними стають питання формування інституту професійних перестраховиків, які діятимуть на підставі окремої ліцензії; еволюції системи корпоративного управління страхових компаній; посилення вимог платоспроможності в частині врахування якості активів страховика, розкриття інформації; визначення системно важливих страхових компаній і страхових груп з метою перманентного моніторингу їх діяльності та дотримання ними основних вимог щодо достатності регулятивного капіталу.

Рис. 2. Стратегічні параметри моделі конкурентоспроможного ринку страхових послуг

Джерело: авторська розробка

Наступним кроком має стати забезпечення належного рівня цифровізації суспільства, адже досягнення в Україні економічного розвитку і зростання можливе за рахунок виконання цілого комплексу важливих заходів і завдань, пріоритетне місце серед яких належить апробуванню новітніх фінансових технологій і платформ. Країна з таким могутнім науковим потенціалом має усі шанси на досягнення омріяних темпів еволюції фінансового ринку, лише необхідно комплексно підійти до розв'язання поставленого завдання.

Одним із пропонованих кроків може стати утворення Фонду підтримки інновацій та центрів з підтримки технологій та інновацій, що дозволить диверсифікувати джерела їх фінансового забезпечення та активізувати генерацію новаторами власних розробок. Водночас, слід забезпечити готовність фінансового регулятора моніторити впровадження найбільш прогресивних технологій у фінансову сферу задля недопущення виникненню різного роду ризиків і загроз.

РОЗДІЛ 4

ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА

4.1. Теоретико-методичні засади формування філософії фінансової безпеки банків у трансформаційних умовах розвитку економіки України

© Коваленко В. В.

*д.-р. екон. наук, проф., проф. кафедри банківської справи,
Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна*

© Сергєєва О. С.

*канд. екон. наук, доц., доц. кафедри банківської справи,
Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна*

Забезпечення фінансової безпеки банків – це процес досягнення стану захищеності економічних інтересів банку, що виявляються у процесі реалізації його статутних цілей і завдань і полягає у створенні сприятливих умов для реалізації всіх передбачених статутом видів банківської діяльності. Рівень забезпечення безпеки банків визначається загальноприйнятими критеріями його надійності, а також іншими показниками, що характеризують його здатність протистояти різним негативним явищам [7, с. 256]. Слід відмітити, що сучасні реалії функціонування банків України супроводжуються значними деструктивними явищами, існуванням реальних та потенційних загроз, які в цілому дестабілізуюче впливають на фінансову безпеку країни [4, с. 527].

За нашими розрахунками, проблеми банківського сектора пов'язані не лише зі значним скороченням банківських установ, але й із впливом негативно класифікованих кредитів, їх валютизацією, скороченням вкладень у цінні папери й інші прибуткові активи, що спричинило найбільший за розмірами збиток – за весь період функціонування банківської системи України – 158,8 млрд грн станом на 01.01.2017 р. [8, с. 40]. На сьогодні, ситуація декілька змінилася, станом на 01.07.2019 р., банки України вийшли на позитивний результат своєї діяльності – прибуток склав 31,037 млрд грн.

Якщо розглядати погляди щодо визначення поняття «фінансова безпека», то слід відзначити, що усталена термінологія відсутня як у законодавчій та нормативно-правовій базі, так і наукових публікаціях, які присвячені цьому питанню.

Так, існує думка, що зростання динамізму суспільного розвитку супроводжується пришвидшенням появи глобальних економічних криз, зростанням їх масштабів, переміщенням їх до сфери фінансів, зокрема, банківського сектору. Відтак, забезпечення фінансової безпеки банків є найважливішим чинником не тільки національної, а й міжнародної економіки. Оскільки безпека банків є неодмінною складовою фінансової безпеки, саме стан банківського сектору визначає рівень фінансової безпеки держави [12, с. 145 – 146].

О. І. Барановський визначає фінансову безпеку комерційного банку як сукупність умов, за яких потенційно небезпечні для фінансового стану комерційного банку дії чи обставини попереджені чи зведені до такого рівня, за якого вони не здатні завдати шкоди встановленому порядку функціонування банку, збереженню й відтворенню його майна та інфраструктури і перешкодити досягненню банком статутних цілей; стан захищеності фінансових інтересів комерційного банку, його фінансової стійкості, а також середовища, в якому він функціонує [1, с. 439].

П. А. Герасимов визначає фінансову безпеку банку через поняття стабільності і стійкості фінансового стану банку. Також вагомим, на думку автора, є ступінь ефективності фінансово-економічної діяльності, рівень контролю за зовнішніми та внутрішніми ризиками, рівень достатності капіталу та ступінь захищеності інтересів акціонерів [3, с. 23].

О. Б. Васильчишин надає наступне визначення фінансової безпеки як динамічний стан банку який відображає збалансованість показників платоспроможності, ліквідності, фінансової стійкості та прибутковості в умовах перманентного впливу ризиків, ендогенних і екзогенних загроз фінансового й нефінансового характеру з метою захисту інтересів банку, як юридичної особи, а також його власників, вкладників та кредиторів [2; с. 58]. Авторка враховувала структурний, функціональний та захисний підходи до формулювання поняття фінансової безпеки банку.

Слід відзначити, що характер фінансової безпеки банку – двоякий: з одного боку необхідність виконання послуг банку у максимально короткий термін для досягнення фінансових інтересів користувачів результатами його діяльності, з другого – ретельне дотримання вимог чинного законодавства і порядку проведення банківських операцій, збереження комерційної таємниці та виконання заходів по аутентифікації і розмежуванню доступу до інформації [5, с. 241].

Тому, вважаємо, що фінансова безпека являє собою надзвичайно складну багатогранну категорію. Аналіз теоретичних положень щодо визначення сутності поняття «фінансова безпека» виявив суттєві розбіжності у наукових підходах, які можна систематизувати як:

– фінансова безпека як певна система з точки зору характеристики стану окремих її складових. В даному випадку стан окремих складових фінансової безпеки може характеризуватися збалансованістю, стійкістю, захищеністю від загроз (А. І. Сухоруков, Б. В. Губський, С. І. Пирожкова, В. Т. Шлемко та І. Ф. Білько, Є. О. Медведкіна);

– фінансова безпека як певна система з точки зору характеристики стану цієї системи, без деталізації її структури. При цьому безпека розуміється як захищеність, стійкість до зовнішніх та внутрішніх загроз (О. М. Васькович, М. М. Єрмошенко, А. Г. Завгородній, Т. В. Мугляр, Ж. М. Довгань, О. І. Барановський, В. В. Коваленко);

– фінансова безпека як цілеспрямована управлінська діяльність (Б. А. Райзберг, С. В. Кульпінський, В. І. Грушко);

– фінансова безпека як складна система (Т. Г. Кубах, Н. М. Яценко).

Як, визначають автори, забезпечення фінансової безпеки банківської діяльності, повинно виходити із формування нової філософії її досягнення на концептуальній основі (табл. 1).

Таблиця 1

Елементи формування нової філософії фінансової безпеки банків

Елементи	Характеристика
Етимологічне джерело	Фінансова безпека – це сукупність умов, за яких потенційно небезпечні для фінансового стану комерційного банку дії чи обставини, попереджені чи зведені до такого рівня, за якого вони не здатні завдати шкоди встановленому порядку функціонування банку, збереженню й відтворенню його майна та інфраструктури і перешкоджати досягненню банком статутних цілей; стан захищеності фінансових інтересів комерційного банку, його фінансової стійкості, а також середовища, в якому він функціонує
Онтологічна сутність	Процес досягнення стану захищеності фінансових інтересів банку, що виявляються в ході реалізації його статутних цілей і завдань, і полягає в створенні сприятливих умов для реалізації всіх передбачених статутом видів банківської діяльності. Рівень забезпечення фінансової безпеки банку визначається загальноприйнятими критеріями його надійності, а також іншими показниками, що характеризують його здатність протистояти різним негативним явищам
Гносеологія дослідження	Загальнометодологічні положення вивчення фінансових відносин, зовнішніх та внутрішніх загроз, їх структурування
Генеральна мета	Забезпечення фінансово стійкого функціонування банку та уникнення загроз його безпеці, захист законних інтересів банку від протиправних посягань, охорона життя і здоров'я персоналу, недопущення крадіжок фінансових ресурсів та матеріально-технічних засобів, знищення майна і цінностей, розголошення, втрати, витоку службової інформації
Суб'єкти	Держава, Національний банк України, банки, партнери і клієнти банків, служби безпеки банків
Об'єкти	Персонал банку, фінансові ресурси, матеріальні цінності, новітні технології, інформаційні ресурси
Завдання	Прогнозування, виявлення і подолання загроз, віднесення інформації до категорії обмеженого доступу; створення механізму й умов для оперативного реагування на загрози безпеки, максимально можливої локалізації загроз, що завдані фізичними та юридичними особами

Джерело: розроблено авторами за даними [5, с. 244; 7, с. 261]

Основним напрямом зміни філософії фінансової безпеки банків повинно стати в першу чергу зміна сприйняття самої фінансової безпеки як елементу управління банком, який дозволяє забезпечити фінансово стійке його функціонування та виникнення кризових ситуацій.

Фінансова безпека банків пов'язана із загрозами, з якими вони стикаються під час проведення власної фінансово-економічної діяльності. Аналіз наукових підходів до загроз, на які наражаються банк, дозволив виокремити суб'єктів, що спричиняють їх виникнення (рис. 1).

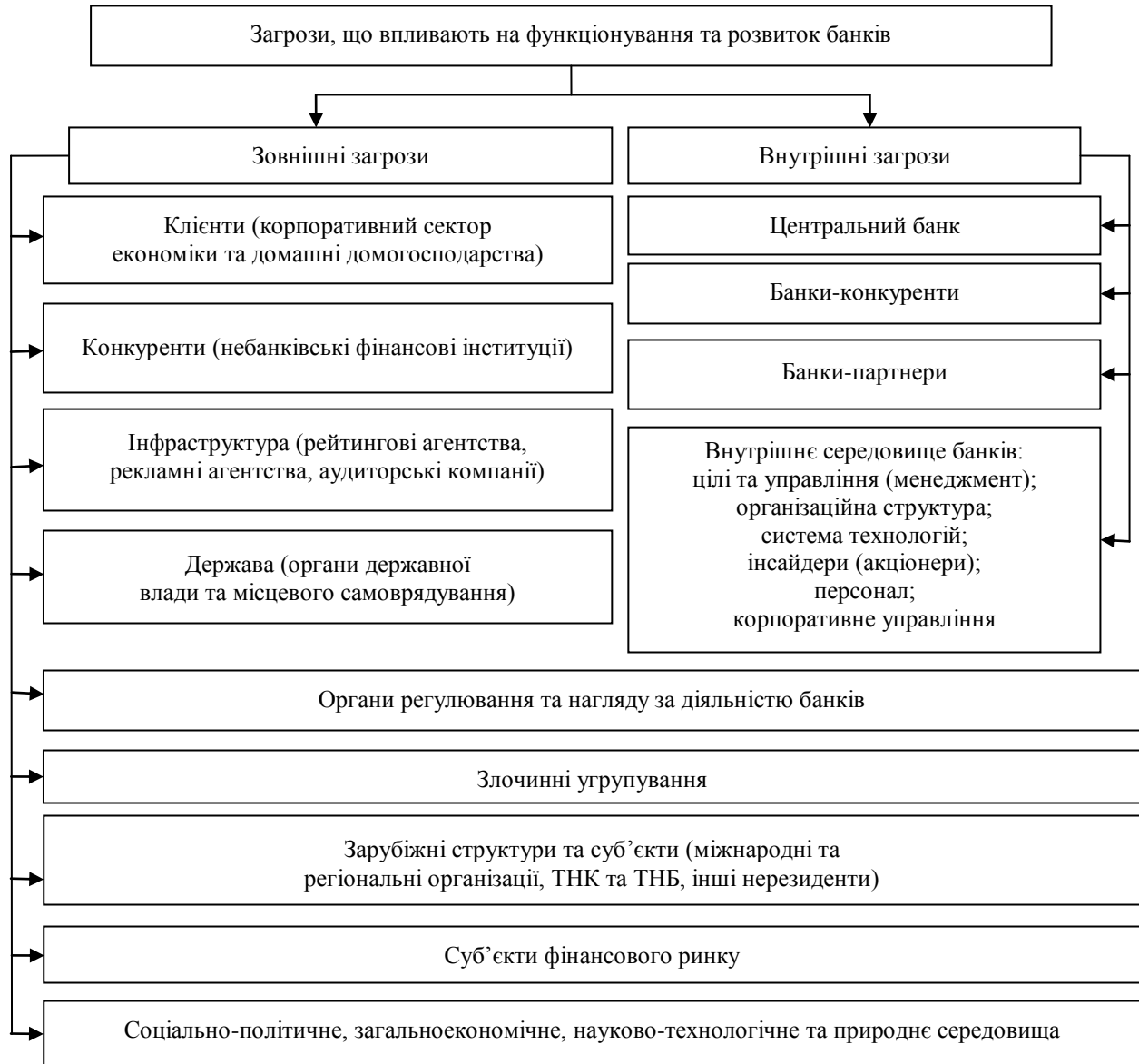

Рис. 1. Класифікація суб'єктів, що спричиняють виникнення загроз для фінансової безпеки банків

Джерело: авторська розробка

Зовнішні загрози викликані поведінкою суб'єктів та мають прояв у наступному: клієнти (корпоративний сектор економіки та домашні домогосподарства): погіршення платоспроможності клієнтів та зниження довіри до банків; конкуренти (небанківські фінансові установи): посилення конкурентної боротьби, методи недобросовісної конкуренції; інфраструктура: погіршення репутації банків; держава: застосування методів та інструментів державного регулювання економікою: фіскально-бюджетна, грошово-кредитна, цінова, зовнішньоекономічна, а також політика регулювання доходів (надмірний податковий тиск, обмеження на експортно-імпорتنі операції, підвищення рівня обов'язкового резервування, скорочення обсягів рефінансування, несприятлива процентна та валютна політики, управління золотовалютними резервами); органи регулювання та нагляду за діяльністю банків: недосконалість банківського нагляду та регулювання (наявність економічних нормативів,

застосування вимог до капіталу банків, система заходів попереднього реагування на проблеми банків та застосування пруденційних заходів впливу); злочинні угруповання: протиправна діяльність злочинних угруповань; розвиток процесів відмивання грошей, фінансування тероризму, корупції; зарубіжні структури та суб'єкти: приплив іноземного капіталу, нав'язування інтересів з боку міжнародних та регіональних організацій, міжнародні скандали, закриття кордонів; суб'єкти фінансового ринку: нерозвиненість страхового та слабкість фондового ринків, нестабільність цін на фінансові активи, дохідність операцій на ринку; соціально-політичне, загальноекономічне, науково-технологічне та природне середовища: недосконалість нормативно-законодавчої бази; економічна криза, тенденція до зниження ВВП, несприятлива експортно-імпортна структура, низька конкурентоспроможність вітчизняних товарів, інфляційні процеси, бартеризація розрахунків між суб'єктами господарювання; соціальна напруга в регіонах, міжетнічні національні відносини, недовіра до президента та уряду, вплив опозиції, політична дестабілізація, війна, розвиток науково-технічної інфраструктури, стихійні лиха та екологічні катастрофи.

Внутрішні суб'єкти, які несуть загрози для фінансової безпеки банків, полягають у наступних діях: Центральний банк: проблеми у функціонуванні системи електронних розрахунків, кредитно-депозитні операції з банками, недосконалість банківського нагляду та регулювання; банки-конкуренти: застосування методів недобросовісної конкуренції банків; банки-партнери: розвиток процесів злиття і поглинання банків; внутрішнє середовище банків: помилкове визначення цілей та стратегічних напрямків діяльності банків недотримання ліквідності банків, недосконалість організації системи фінансового менеджменту в банку, слабкість маркетингової політики банку, неефективна система фінансового контролю, побудова нераціональної структури банку, наявність каналів витоку інформації з банку, недосконалість організації проведення основних банківських операцій, тиск власників на прийняття управлінських рішень, пільгове кредитування, відсутність висококваліфікованого та чесного кадрового потенціалу банку, помилки та шахрайство, конфлікти.

Отже, загрози з боку зовнішнього середовища можна умовно поділити на дві групи: фактори прямого та опосередкованого впливу. Джерелами небезпеки стосовно факторів прямого впливу, на нашу думку, є наступні: клієнти, конкуренти, злочинні угруповання, інфраструктура, держава, органи регулювання та нагляду за діяльністю банків, нерезиденти. Такі категорії суб'єктів формують найближче оточення банків, з ними банки вступають у ділові стосунки, тому саме вони вчиняють найсуттєвіший вплив. Джерелами небезпеки стосовно факторів опосередкованого впливу є фінансовий ринок, правове, загальноекономічне, соціально-політичне, науково-технологічне та природне середовище. Вони опосередковано впливають на банківську систему, створюючи певні умови її функціонування та розвитку.

Джерелами внутрішніх загроз банків можуть бути центральний банк, банки другого рівня, а також внутрішнє середовище банків, зокрема, менеджмент, організаційна структура, система технологій, інсайтери, персонал, корпоративна культура.

Головний принцип забезпечення фінансової безпеки – це контроль і балансування доходів і витрат економічної системи. У процесі дослідження фінансової безпеки банків, актуальним питанням є встановлення її рівня, з метою прийняття управлінських рішень для мінімізації впливу загроз, що виникають у процесі реалізації політик розвитку банківського бізнесу.

Так, відповідно до Методики розрахунку рівня економічної безпеки Міністерства економіки України [10] (зараз Міністерство економічного розвитку і торгівлі України), яка була розроблена з метою використання її органами виконавчої влади, науковими інститутами та іншими установами при визначенні рівня складових економічної безпеки для прийняття управлінських рішень щодо аналізу, відвернення та нейтралізації реальних і потенційних загроз національним інтересам у відповідній сфері, можна визначити рівень фінансової безпеки банківського сектору економіки України.

Індикатори рівня фінансової безпеки банківського сектору економіки України підтверджують поглиблення кризових явищ та їх дестабілізуючий вплив на фінансову безпеку країни (табл. 2).

Таблиця 2

Індикатори рівня фінансової безпеки банківського сектору України, 2013 – 2018 рр.

Показники	Порогові значення	Роки					
		2013	2014	2015	2016	2017	2018
Частка простроченої заборгованості за кредитами в загальному обсязі кредитів, наданих банками резидентам України, %	50	7,7	13,5	22,1	30,5	56,45	53,10
Частка іноземного капіталу у статутному капіталі банків, %	50	34,0	32,5	34,8	48,6	56,05	56,05
Рентабельність активів, %	1 – 1,15	0,12	-4,07	-5,46	-12,6	-1,93	1,69
Співвідношення ліквідних активів до короткострокових зобов'язань	90	0,89	0,86	0,93	95,76	98,2	98,2
Частка активів п'яти найбільших банків у сукупних активах банківської системи, %	50	40,0	43,4	51,5	57,0	55,6	55,0
Співвідношення банківських кредитів та депозитів в іноземній валюті, %	100	124,09	152,66	168,65	134,49	118,21	118,0
Співвідношення довгострокових (понад 1 рік) кредитів та депозитів, разів	3	1,8	2,8	3,9	4,13	3,90	3,90

Джерело: розраховано авторами за даними [6; 9 – 11]

За даними табл. 2 можна зробити висновки, що співвідношення банківських кредитів та депозитів в іноземній валюті становило 118,2 %, що перевищує норму на 18,8 %. Частка простроченої заборгованості за кредитами в загальному обсязі кредитів, наданих банками резидентам України, станом на 31.12.2018 р. становила 54 %, що перевищує норму на 8 %. Частка іноземного капіталу у статутному капіталі банків становила 56 %, що перевищує норму на 12 %. Співвідношення ліквідних активів до короткострокових зобов'язань становило 98,2 %, що перевищує норму на 9,1 %. Співвідношення довгострокових (понад один рік) кредитів та депозитів становило 3,9 рази, що перевищує норму у 0,9 рази (приблизно на 30 %). Частка активів п'яти найбільших банків у сукупних активах банківської системи станом на 31.06.2018 р. становила 56 %, що перевищує норму на 11,2 %.

Дані табл. 2 дають змогу виокремити основні загрози, характерні для банківського сектору економіки України в 2013 – 2018 рр. Так, частка простроченої заборгованості за кредитами в загальному обсязі кредитів, наданих банками резидентам, мала стійку тенденцію до зростання: до 53,1 % у 2018 р. та 30,5 % у 2016 р. Необхідно зазначити, що в контексті виміру рівня безпеки даний показник належить до типу «В» і є дестимулятором, оскільки між його фактичними значеннями та інтегральною оцінкою є зворотній зв'язок. Іншими словами, підвищення частки простроченої заборгованості в загальному обсязі кредитів є явищем негативним і становить загрозу фінансовій безпеці банків. Критичне значення даного показника – 7 %, а фактичні його значення впродовж 2013 – 2018 рр. були суттєво вищими.

Співвідношення банківських кредитів та депозитів в іноземній валюті належить до змішаного типу «А», оскільки до певного значення показника є стимулятором, а в разі подальшого збільшення перетворюється на дестимулятор. Зокрема, оптимальне значення даного показника повинно перебувати в діапазоні 100 %, у разі відхилення значень в той чи інший бік тенденція розцінюється певною мірою як негативна. За нашими розрахунками, рівень безпеки за даним показником диференціювався за роками.

Частка іноземного капіталу у статутному капіталі банків теж належить до змішаного типу. Оптимальне значення даного показника повинно перебувати в межах 20 – 25 %. Фактичні значення показника в аналізованому періоді суттєво перевищували верхню межу оптимальності і становили 56,05 % у 2018 р.

Показник співвідношення довгострокових (понад 1 рік) кредитів та депозитів належить до типу «В» і є дестимулятором. У 2018 р. значення даного індикатора становило 3,9 рази, що характеризує рівень безпеки як украй низький. Рентабельність активів (змішаний тип А) – оптимальні значення 1 – 1,5 %. Фактичні ж значення були суттєво нижчими від оптимальних, особливо в 2014 – 2017 рр., де вони були від'ємними, тобто рівень безпеки за цим показником можна охарактеризувати як абсолютно небезпечний.

Співвідношення ліквідних активів до короткострокових зобов'язань (тип А) впродовж аналізованого періоду коливалося в межах задовільного та оптимального значень, а рівень безпеки перебував у межах 80 – 100 %, що характеризує його як високий. Частка активів п'яти найбільших банків у сукупних активах банківської системи (індикатор типу В) не повинна перевищувати 30 %. Представлені розрахунки свідчать про значно вищі значення даного індикатора, які сягнули станом у 2018 р. критичного рівня і загрожують фінансовій безпеці банків України (55 %).

Для визначення інтегрального показника фінансової безпеки банківської системи, скористуємося ваговими коефіцієнтами, які визначені у Методиці розрахунку рівня економічної безпеки (табл. 3) [10].

Таблиця 3

Вагові коефіцієнти для розрахунку інтегрального показника фінансової безпеки банківської системи України, 2018 р.

Показники	Вагові коефіцієнти
Частка простроченої заборгованості за кредитами в загальному обсязі кредитів, наданих банками резидентам України, %	0,1510
Частка іноземного капіталу у статутному капіталі банків, %	0,1371
Рентабельність активів, %	0,1496
Співвідношення ліквідних активів до короткострокових зобов'язань	0,1359
Частка активів п'яти найбільших банків у сукупних активах банківської системи, %	0,1351
Співвідношення банківських кредитів та депозитів в іноземній валюті, %	0,1425
Співвідношення довгострокових (понад 1 рік) кредитів та депозитів, разів	0,1487

Джерело: [10]

На рис. 2 представлено динаміку інтегрального показника фінансової безпеки банківської системи України.

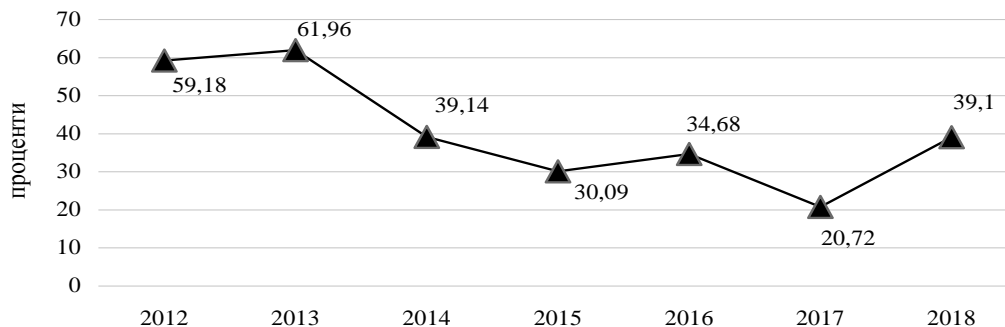

Рис. 2. Динаміка інтегрального показника фінансової безпеки банківської системи України, 2012 – 2018 рр., %

Джерело: розраховано автором

Представлені розрахунки підтверджують, що рівень безпеки в банківському секторі станом на 01.01.2019 р. підвищився у порівнянні з 2017 р., та склав 39,1 %. У 2017 р. зазначений показник сягнув майже критичного рівня – 20,72 %.

Отже, система показників-індикаторів, які підтверджені аналітичними розрахунками і мають кількісне вираження, дають змогу завчасно сигналізувати про небезпеку і розробляти превентивні та реактивні заходи з позиції забезпечення фінансової безпеки на макро- й мікроекономічному рівнях. Порогові значення індикаторів фінансової безпеки банків вказують на негативні явища, такі як: утрата банком ознак системності, здатності до стійкості, динамічного розвитку, конкурентоспроможності на зовнішніх і внутрішніх ринках, що може призвести до визнання стану проблемності та неплатоспроможності.

Узагальнюючи вище наведене, проведений аналіз наукових розробок і нормативно-правових актів свідчить, що основною причиною, яка зумовлює складнощі в проведенні досліджень, присвячених аналізу фінансової безпеки банків, є відсутність її чіткого визначення, виокремлення різновидів та розробки основних критеріїв і показників, вивчення сприйняття фінансової безпеки власне розвитку банківського сектору. Крім того, низький рівень фінансування наукових досліджень з проблематики фінансової безпеки зумовлює відставання розвитку сучасних засобів

протидії (запобігання) злочинним проявам у банківській сфері від способів і засобів вчинення і приховування останніх. У банківському секторі поряд з ризик-менеджментом окремого банку застосовуються й прямі колективні методи забезпечення фінансової безпеки.

В умовах інтеграційних процесів вплив зовнішнього економічного середовища не може бути нівельований. На діяльність вітчизняних банків впливають не лише вимоги органів регулювання всередині країни, але й на наднаціональному рівні. На підставі аналізу нормативно-правового забезпечення фінансової безпеки банків, можна зробити висновок, що на даному етапі формування система нормативно-правових актів не відповідає необхідним вимогам і є незавершеною. Система пруденційного нагляду за банками спрямована здебільшого на реагування на негативні події, які вже сталися. На наш погляд, регулятивні заходи повинні бути розроблені таким чином, щоб передбачати і своєчасно реагувати на появу нових викликів і загроз, аніж нажорсткі репресивні дії. Доцільним є регулярне проведення стрес-тестувань з метою оцінки можливих збитків як окремих банків, так і загалом банківського сектору в умовах реалізації стресових сценаріїв.

Отже, основними напрямками забезпечення достатнього рівня фінансової безпеки банківського сектору України повинно стати в першу чергу зміна сприйняття самої філософії фінансової безпеки як елементу управління, який дозволяє забезпечити фінансово стійке її функціонування.

З цією метою необхідно вирішити питання макроекономічного та мікроекономічного спрямування.

Питання макроекономічного спрямування відносять до привілеї Національного банку України, а саме: мінімізація витрат для платників податків при капіталізації банків; створення спеціального фонду для рекапіталізації банків; розвиток третейських судів та досудового вирішення проблем між кредиторами та боржниками; підвищення відповідальності позичальників за надання в банки або кредитні бюро недостовірної інформації; створення банку «поганих активів банків»; приведення законодавства щодо процесів злиття і поглинання банків до найкращих практик Європейського Союзу, що дозволить швидше провести процес консолідації банків та знизить негативний вплив на їх ефективність; активізація політики сприяння підвищенню ролі іноземних банків в Україні та вжиття заходів задля залучення іноземного капіталу, передусім з глобальних фінансових установ.

Питання мікроекономічного спрямування націлені на створення єдиної системи фінансової безпеки у банках. Оскільки головним завданням підрозділу фінансової безпеки банку є захист його фінансових інтересів, одним з напрямків роботи по забезпеченню такого захисту є створення сприятливих умов перш за все для ведення фінансових операцій, що дозволяють отримувати максимальний дохід при мінімальних ризиках. Однак, щоб цілеспрямовано формувати такі умови, в структурі банків перш за все необхідно виділити ті об'єкти і явища, які впливають на їх фінансову безпеку, що дозволить надати роботі більш системний і комплексний характер.

4.2. Кібернетична безпека банківського сектора в системі фінансової безпеки держави

© Полторак А. С.

*канд. екон. наук, доц., доц. кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Миколаївський національний аграрний університет, м. Миколаїв, Україна*

© Баришевська І. В.

*канд. екон. наук, доц., доц. кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Миколаївський національний аграрний університет, м. Миколаїв, Україна*

© Мельник О. І.

*канд. екон. наук, доц., доц. кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Миколаївський національний аграрний університет, м. Миколаїв, Україна*

© Боднар О. А.

*канд. екон. наук, асистент кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Миколаївський національний аграрний університет, м. Миколаїв, Україна*

Система фінансової безпеки держави в умовах глобалізації не може характеризуватися оптимальним рівнем без достатнього рівня кібербезпеки банківського сектора, так, на нашу думку, саме кібернетичну безпеку банківського сектора необхідно розглядати та аналізувати як важливу частину фінансової безпеки держави. Зауважимо, що у сфері кібербезпеки

фінансового сектора проблемами пострадянських країн є: недостатня кількість галузевих центрів кібербезпеки; недостатній рівень стандартизації для суб'єктів господарювання; міжвідомча взаємодія; механізми стимулювання галузі.

У фінансовій сфері кібер-злочини часто відбуваються з метою отримання грошей в умовах вищого (у порівнянні із законним бізнесом) потенційного прибутку, що розглядається злочинниками як компенсація за ризик. Кібер-злочинність отримала стрімкий розвиток через те, що суттєвий рівень прибутку можливий в умовах суттєво нижчого ризику. Так, рентабельність фішингових повідомлень електронної пошти інколи досягає сотні або тисячі процентів, прибуток від незаконних дій у сфері крадіжок інтелектуальної вартості у фінансовій сфері взагалі важко оцінити.

Окремі аспекти оцінювання кібер-ризиків в системі фінансової безпеки держави розглядали у своїх працях А. Буверет [2]; С. Байнерб, М. Елінг, Дж. Вифс [1; 7], С. Толюпа, Є. Толюпа, Є. Агапова [20]; О. Ясенко [23]; В. Л. Бурячок [12]. Деякі аспекти забезпечення кібербезпеки в системі фінансової безпеки держави розглядали у своїх працях Дж. Себула і Л. Янг [3]; В. Ліпкан та І. Діордіца [16]. Однак, необхідно зазначити, що повні дані щодо кібер-атак у світі є дефіцитними, що суттєво ускладнює механізм оцінки та аналізу стану кібер-безпеки, крім того, в будь-які офіційні дані включаються лише прямі збитки від кібер-атаки, тоді як непрямі витрати, в т. ч. відновлення бізнесу та репутації можуть становити понад 90 % від їх загального обсягу [4].

Відповідно до Закону України від 05.10.2017 р. № 2163-VIII «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» кібербезпека – це «захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства та держави під час використання кіберпростору, за якої забезпечуються сталий розвиток інформаційного суспільства та цифрового комунікативного середовища, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних і потенційних загроз національній безпеці України у кіберпросторі», а індикатори кіберзагроз – це показники, які використовуються для виявлення та реагування на них [19].

В. Ліпкан та І. Діордіца під національною системою кібербезпеки розуміють сукупність суб'єктів її забезпечення, властивих конкретній державі, які комплексно взаємодіють із метою формування сприятливих умов для реалізації інтересів індивіда, суспільства і країни загалом [16, с. 174].

На нашу думку, кібернетична безпека банківського сектора – умови, в яких функціонує банківська система країни, за яких дія внутрішніх та зовнішніх загроз у кібернетичному просторі не спричиняє негативних процесів у даній складній системі та не заважає створенню сприятливих фінансових умов для її сталого розвитку в умовах діджиталізації, безперешкодного формування, зберігання, використання, поширення та захисту інформації. Так, кібер-атаки можуть вплинути на банківську стабільність через три аспекти кібер-безпеки: цілісність, конфіденційність та доступність. Аспект цілісності пов'язаний з некоректним використанням систем аналогічно до випадків шахрайства, наслідком чого є прямі фінансові втрати. Конфіденційність порушується, коли приватна інформація розкривається третім особам, що спричиняє виникнення репутаційних ефектів та судових втрат, а питання доступності пов'язані з певними перебоями у бізнесі, в результаті яких порушується діяльність підприємства, спричиняючи виникнення збитків.

Відділ міжнародного зв'язку Організації Об'єднаних націй визначає глобальний індекс кібербезпеки (global protection index) для країн світу [9], розрахунок якого ґрунтується на аналізі технічних, організаційних заходів, що впроваджуються у певній країні, а також зміцненні потенціалу держави. Рівень кібербезпеки держав світу у рейтингу [9] розраховується за п'ятьма основними показниками: організаційний і технічний потенціали; законодавча база; кооперація; темпи нарощування потенціалу. Високий рівень індексу кібербезпеки мають переважно розвинені країни, тоді як країни з низьким та середнім рівнем розвитку характеризуються нижчими значеннями індексу кібербезпеки.

У 2017 р. глобальний індекс кібербезпеки визначався для 193 країн світу. Першість у рейтингу отримали Сінгапур, США, Малайзія, Оман. Серед європейських країн лідерами є Норвегія, Франція та Естонія. Поміж пострадянських країн Грузія займає 8 місце, Білорусь – 39 місце, а Україна, в якій сектор кібербезпеки є лише на стадії розвитку, – 56 місце.

Існує також національний індекс кібербезпеки (National Cyber Security Index, далі – NCSI), який визначається естонською Академією управління E-Governance Academy Foundation з метою оцінки здатності країн управляти кібер-інцидентами та запобігати кібер-загрозам. Відповідно до результатів розрахунку NCSI станом на 01.10.2018 р. Україна з індексом 63,64 посідає 23 місце з 114 країн світу, що представлені в рейтингу (табл. 1).

Таблиця 1

Порівняльна характеристика місця у рейтингу за NCSI країн Східної Європи, 2018 р.

Місце у рейтингу	Країна	Національний індекс кібербезпеки NCSI	Цифровий розвиток (далі – DDL)	Різниця
4.	Словаччина	80,52	66,73	13,79
10.	Чехія	74,03	69,37	4,66
14.	Польща	70,13	66,59	3,54
17.	Угорщина	66,23	66,08	0,15
23.	Україна	63,64	58,10	5,54
24.	Російська Федерація	63,64	67,49	-3,85
33.	Білорусь	55,84	75,50	-19,66
35.	Румунія	54,55	61,69	-7,14
37.	Болгарія	51,95	63,59	-11,64
42.	Молдова	48,05	60,82	-12,77

Джерело: узагальнено авторами за даними [6]

Аналізуючи дані табл. 1, доцільно зробити висновок, що позитивна різниця між NCSI-індексом та індексом цифрового розвитку (DDL), що є узагальненим показником розвитку інформаційно-комунікаційних технологій та індексу мережевої готовності, свідчить, що розвиток кібербезпеки окремих держав (Словаччина, Чехія, Польща, Угорщина, Україна) випереджає або відповідає її цифровому розвитку. Від’ємний результат означає, що цифрове суспільство певних країн (Російська Федерація, Білорусь, Румунія, Болгарія, Молдова) є більш розвиненим у порівнянні з національною сферою кібербезпеки.

В останні роки стрімкого розвитку інформаційних технологій, частіших кібератак на фінансові установи (такі як NoPetya в червні 2017 р., Wannacry у травні 2017 р.), які можуть призвести до значних збоїв та суттєвих фінансових збитків, кіберризик доцільно розглядати як одну з небезпечних та недостатньо досліджених загроз фінансовій стабільності держави, відповідно, в умовах зміни економічних умов вважаємо кібернетичну безпеку однією з підсистем фінансової безпеки держави.

Якщо порівняти сучасний професіональний рівень кібер-спеціалістів та інструментів для кібер-атак у фінансовому секторі та аналогічні дані 1990-х років, то зробимо висновок, що якщо раніше інструменти кібер-злочинців були переважно простими, виготовленими індивідуально, а їх використання вимагало високого рівня знань та професійних навичок у площині мережевих протоколів, програмування, внутрішніх компонентів операційних систем. З часом інструменти, які використовуються у процесі здійснення кібер-атак, стрімко розвивалися, а їх застосування спрощувалось. Сьогодні запуск фішингу (шахрайська практика відправлення повідомлень електронною поштою з метою розкриття конфіденційної інформації, які виглядають як листи від справжнього відправника) вимагає від кібер-злочинців виключно базове розуміння концепцій та фінансові можливості, відповідно, з підвищенням різня розвитку інструментів кібер-атаки на фінансовий сектор вимагають менше технічних професійних знань, що спрощує процедуру кібер-інциденту (рис. 1).

У процесі узагальнення теоретико-методичних засад і розроблення практичних підходів до забезпечення кібернетичної безпеки банківського сектора в системі фінансової безпеки держави було зроблено наступні висновки:

1. Опрацьовано динаміку значень глобального індексу кібербезпеки та національного індексу кібербезпеки та з’ясовано, що високий рівень індексів мають переважно розвинені країни, тоді як країни з низьким та середнім рівнем розвитку характеризуються нижчими значеннями індексів кібербезпеки. Доведено, що позитивна різниця між NCSI-індексом та індексом цифрового розвитку свідчить, що розвиток кібербезпеки окремих держав (в т. ч. Україна) випереджає або відповідає її цифровому розвитку, тоді як від’ємний результат означає, що цифрове суспільство країн є більш розвиненим у порівнянні з національною сферою кібербезпеки.

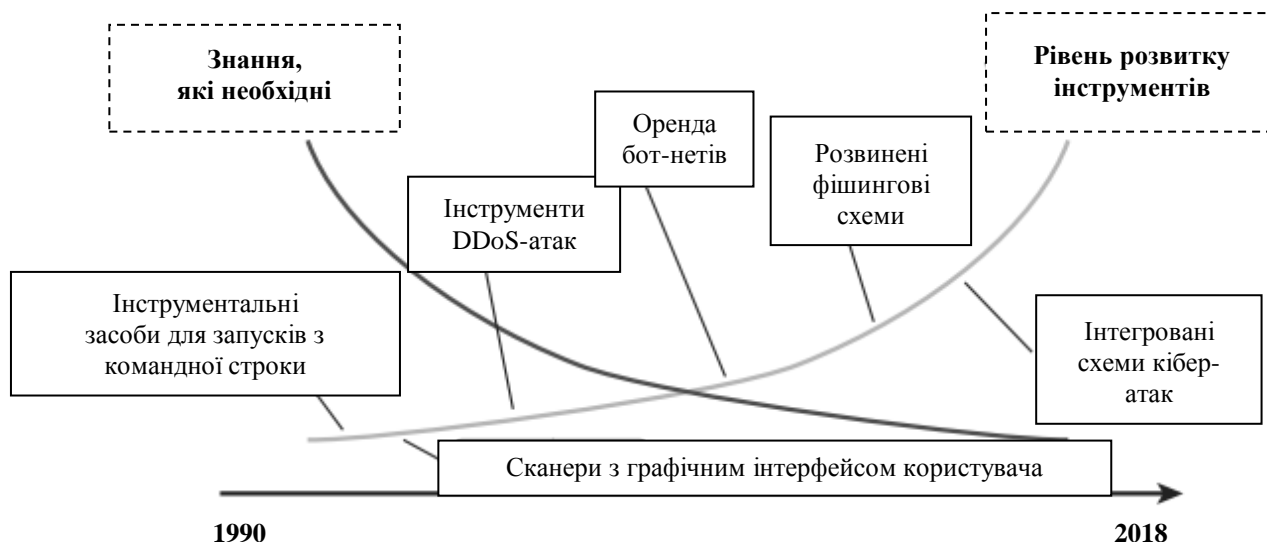

Рис. 1. Динаміка обсягу необхідних професійних знань та інструментів для здійснення кібер-атак на банківські установи

Джерело: адаптовано авторами до предмету дослідження на основі даних Carnegie Mellon University

2. Досліджено, що відповідно до результатів міжнародних опитувань, досліджень міжнародних фахівців, в т. ч. представників поважних фінансових установ, кібернетичний ризик має найвищі кількісні показники зростання у динаміці в системі ризиків глобальній фінансовій системі. Вважаємо, що небезпека загострюється, враховуючи те, що зломи систем окремих фінансових організацій можуть спричинити формування системного ризику. Крадіжка конфіденційної інформації, дезорганізація клірингової, платіжної або розрахункової системи, враховуючи тісний взаємозв'язок суб'єктів фінансового сектора, очікувано призведуть до масштабних вторинних ефектів та, відповідно, стануть реальною загрозою для фінансової безпеки. В цій потенційній ситуації сукупний ризик для економіки може суттєво перевищувати загальну суму ризиків для окремих осіб, враховуючи національний характер структур реагування, глобальний характер мереж та платформ інформаційних технологій, неефективність міжнародного співробітництва. Обґрунтовано, що найчастіше інформація про кібер-атаки розкривається лише через тривалий період часу після інциденту з побоювань шкоди для репутації, відсутності стимулів висвітлення інформації про кібер-атаки за умови відмови від страхування від кібер-ризиків.

3. Запропоновано теоретичний підхід до трактування категорії «кібернетична безпека банківського сектора», що сприятиме удосконаленню науково обґрунтованої термінології та розвитку економічної науки.

4. Зазначено, що найкращим напрямом забезпечення кібернетичної безпеки у фінансовій сфері є атака бізнес-моделі кібер-злочинності особливістю якої є специфічне співвідношення рівня ризику та потенційного прибутку, винагороди, що пов'язано з неефективністю судового переслідування, в т. ч. внаслідок тісного міжнародного співробітництва.

5. Доведено, що характер кібер-загроз швидко змінюється, що призводить до зниження важливості даних щодо минулих кібер-інцидентів для можливого прогнозування майбутніх загроз банківському сектору. Особливо це стосується негативного впливу деструктивних ідей, що поширюються в офіційному інформаційному просторі (реклама фінансових пірамід, популяризація боргової залежності, оприлюднення способів та варіантів ухилення від оподаткування, масове закликання до застосування криптовалют, розповсюдження інших теорій швидкого збагачення, псевдонаукові вчення, такі як фінансова нумерологія чи фінансова астрологія). Виділено основну серед причин активного розвитку кібер-злочинності у банківському секторі, її трансформацію в цілу індустрію, якою автори вважають розвиток інструментів, які використовуються у процесі кібер-атак, особливо співвідношення ризику та потенційної винагороди.

Враховуючи вищевикладене, вважаємо необхідним розглядати кібернетичну безпеку як важливу складову фінансової та, відповідно, національної безпеки держави. Кібернетичні загрози можуть негативно вплинути не тільки на банківський сектор, однак, як засвідчує практика, саме фінансовий сектор є найбільш вразливим стосовно кібер-атак. Банківські установи, враховуючи їх важливу місію посередників у процесі руху грошових коштів, є найбільш привабливими об'єктами для кібер-атак, в т.ч. зловмисні дії щодо роботи банкоматів, операцій з переказу грошей, знищення файлів, введення шкідливих програм в банківські системи, дії, що порушують внутрішні операції, та мають характер вимагання. Наслідками таких дій можуть бути суттєві фінансові збитки та погіршення репутації.

4.3. Бюджетна складова забезпечення фінансової безпеки держави

© Заїчко І. В.

старший викладач, Науково-дослідний інститут

Київського національного університету культури і мистецтв, м. Київ, Україна

Однією зі структурних елементів економічної безпеки держави являється фінансова безпека, що досягається якісним виконанням функціональних обов'язків уряду і визначає її ефективність на макрорівні. Рівень захисту державних інтересів на міжнародній арені характеризує ефективність організаційно-економічного механізму, який забезпечує реалізацію фінансової безпеки, що визначається сукупністю заходів держави з організації та використання способів захисту інтересів країни. Реалізація національних інтересів України можлива тільки на основі стійкого розвитку фінансової системи. Тому, національні інтереси України в цій галузі є ключовими. Саме у сфері фінансів при забезпеченні фінансової безпеки – національні інтереси полягають в забезпеченні достатності бюджетних ресурсів для повноцінного виконання державою своїх функцій, нарощування бюджетного потенціалу в умовах його збалансованості і нормалізації фінансових ресурсів.

Забезпечення фінансової безпеки входить до складу найважливіших функцій усіх держав світу. Фінансова безпека істотно впливає на розвиток економічної, соціальної, політичної системи суспільства, її готовність і можливість протистояти негативним діям. Без належного фінансового потенціалу не можна створити і забезпечити діяльність усіх сфер життя держави, суспільства і кожної окремої людини: економічних, соціальних, політичних, правових, і силових структур, здатних ефективно захищати суспільство і інтереси країни. А видозміна характеру сучасних погроз в умовах глобалізації, вибір світовою спільнотою нової основної стратегічної мети – перехід до стійкого економічного розвитку – вимагають нових підходів і механізмів до забезпечення фінансової безпеки держав. «Фінансова безпека держави є багатоаспектним явищем, її стан динамічно змінюється, тому потрібно здійснювати ретельний моніторинг фінансової системи, а також вивчати проблеми, що виникають під впливом реформування національної економіки, регіоналізації і глобалізації світової економіки, інтернаціоналізації фінансових потоків тощо» [7, с. 123]. Наприклад, З. С. Варналій, у своєму визначенні робить акцент на захищеності та керованості економічним процесом. У зв'язку з цим найбільш вдале визначення на його думку таке: «фінансова безпека держави – це захищеність інтересів держави у фінансовій сфері; такий стан бюджетної, податкової та грошово-кредитної систем, що гарантує спроможність держави ефективно формувати, зберігати від надмірного знецінення та раціонально використовувати фінансові ресурси країни для забезпечення її соціально-економічного розвитку й обслуговування фінансових зобов'язань» [7, с. 123].

Ми вважаємо слушною дану думку, оскільки порушення функціонування однієї з сфер фінансових стосунків може підірвати безпеку інших сфер і навпаки, якщо одна із сфер досить ефективно функціонує, виникнення проблем в іншій сфері не обов'язково повинне нести загрозу усій фінансовій безпеці. Фінансова безпека не має на увазі, що усі сфери фінансових стосунків повинні функціонувати з максимальною ефективністю.

З цього приводу, ряд авторів, вказують на необхідність впровадження механізму попередження деструктивних процесів: «це неможливо зробити без своєчасного прийняття та реалізації управлінських рішень щодо системної узгодженості податкової, фінансової, бюджетної, інвестиційної, науково-технічної, промислової, та інших складових економічної політики з метою підпорядкування їх досягненню стратегічних цілей» [18, с. 3]. Фінансова безпека ж повинна мати здатність усувати диспропорції цієї політики за допомогою механізмів саморегулювання, перш ніж вони приведуть до переходу від стійкого стану до нестійкого.

Вважаємо, що поняття фінансової безпеки розглядається з різних точок зору. Тому, єдиної думки щодо трактування поняття фінансової безпеки не існує. Наявність структурних складових у фінансовій безпеці, дає можливість визначати певні аспекти даного явища, які можна згрупувати за наявністю взаємозв'язків та відмінними ознаками.

Науковці трактують фінансову безпеку держави в різних аспектах. З позиції ресурсно-фінансового забезпечення надається визначення як забезпечення фінансової стабільності суб'єктів ринку ресурсів і створює сприятливе середовище з врахуванням інтересів всіх членів суспільства. Приміром, І. О. Ревак, досліджуючи теоретичний аспект процедури забезпечення фінансової безпеки України зауважує, що фінансова безпека є ключовою ланкою системи економічної безпеки країни, що безпосередньо впливає на інші її складові – промислову, енергетичну, продовольчу тощо [17, с. 241]. Сукупність фактів, за яких відбувається забезпеченість підприємств, організацій, домогосподарств, умовами для їх розвитку, а відтак і всіх галузей економіки, сприяє створенню і використанню такої кількості ресурсів, якої буде достатньо для задоволення потреб суспільства і кожного суб'єкта окремо. Під фінансовою безпекою держави часто розуміють такий стан бюджетної, боргової, грошово-кредитної, банківської, валютної систем економіки країни, страхового та фондового ринків, який характеризується стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних загроз; достатністю та ефективним розподілом фінансових ресурсів держави, здатністю гарантувати ефективне функціонування та розвиток національної економічної системи [19]. Формування механізму забезпечення фінансової безпеки національної економічної системи передбачає необхідність мобілізації ресурсів для усунення, нейтралізації до допустимого рівня ризиків і загроз, які існують в теперішній період часу, та розробки активних заходів зі зниження, мінімізації фактичних збитків і втрат тими ж членами суспільства, що залучені на рику ресурсів. За результатами дослідження складових сучасної фінансової політики Ю. М. Сапачук, доходить висновку, що «в сутність поняття «фінансова безпека» закладено її взаємозв'язок з національною безпекою країни в цілому, оскільки дефіцит фінансових ресурсів може призводити до недофінансування базових потреб у різних сферах життєдіяльності суспільства та уповільнення економічного розвитку» [20, с. 261].

З погляду статистики фінансова безпека розглядається як стан безлічі компонентів, що перебувають у незмінних відносинах один з одним і є збалансованим і стійким до різних негативних внутрішніх і зовнішніх впливів феноменом. Дане бачення не дозволяє збільшувати межі впливу зовні, забезпечуючи потрібні вимоги з метою виконання конкретних функцій національної економіки та її розвиток. Фінансову безпеку визначають і як певний стан фінансової стабільності, в якому повинен знаходитися суб'єкт господарювання для реалізації своєї стратегії, який характеризується можливістю підприємства протистояти зовнішнім і внутрішнім загрозам [16, с. 69]. Немає жодного аспекту фінансової безпеки держави який би безпосередньо не залежав від рівня фінансової стабільності, що вказує на факт фінансової безпеки суб'єкта господарювання.

Акцент на фінансову безпеку з метою забезпечення захищеності інтересів зробив І. О. Бланк, який вважає, що «фінансова безпека суб'єкта господарювання – це не що інше, як кількісно і якісно детермінований рівень його фінансового стану, який забезпечує стабільну захищеність його пріоритетних збалансованих фінансових інтересів від ідентифікованих реальних і потенційних загроз зовнішнього і внутрішнього характеру, параметри яких визначаються на основі його фінансової філософії і створюють необхідні передумови фінансової підтримки його сталого розвитку в поточному та перспективному періоді» [22, с. 571]. Заслугує на увагу висновок про те, що, трактування фінансової безпеки

як рівня фінансового стану неповною мірою формує сутнісну та методологічну складову цієї дефініції, що надто звучує на перший погляд найбільш розширене трактування [5, с. 160]. Стратегію забезпечення фінансової безпеки визначають як науково-методичний інструмент (технологія), який включає визначення стратегічних фінансових цілей (у вигляді фінансових інтересів), вибір ефективних напрямів, форм і методів їх досягнення й механізм реагування на зміни у зовнішньому середовищі і внутрішньому стані фінансової діяльності [10, с. 177]. Слід наголосити, що взаємини щодо організації забезпечення фінансової безпеки – це комплекс взаємозалежних формальних і неофіційних закладів чи інституцій, що забезпечують структурування елементів зміцнення сталого, результативного формування напрямів розвитку країни і введення в національне управління основ збалансованості інтересів будь-якого з учасників фінансових взаємин, що у результаті сприяє досягненню цілей більш високого рівня, в якості забезпечення фінансової безпеки в певних історико-геополітичних обставинах.

З нормативно-законодавчих поглядів дане подання розглядається як процедура формування обставин з метою функціонування цілісного комплексу елементів, присутність яких, зумовлена необхідністю забезпечення необхідними фінансово-економічними засобами які можна розподілити зосередити в галузі. Що вимагатимуть раптового користування. Дані заходи мають зменшити можливість нерозумного розподілу грошових потоків. Безпека системи являє собою не щось окреме від самої системи або деякий окремий її компонент, а специфічне визначення відношення існування системи до заперечення її буття [9, с. 277]. Аналіз нормативної бази з питань формування фінансово-економічної безпеки як на загальнодержавному рівні, так і відповідно до забезпечення безпеки суб'єктів підприємництва, відрізняється незваженим підходом до розкриття окремих практичних аспектів, а також не забезпечує можливості відслідкувати генезис проблеми у ретроспективі [15, с. 277].

У сукупному значенні безпеку фінансової сфери потрібно мати на увазі так само як безпеку інтересів у бюджетній сфері. Дане розуміння гарантує конкретний рівень самостійності держави, її стабільне і тривале формування розвитку. Варто інтересу судження О. І. Барановського, який зауважує, що «фінансова безпека це: важлива складова частина економічної безпеки держави, що базується на незалежності, ефективності й конкурентоспроможності фінансово-кредитної сфери України; ступінь захищеності фінансових інтересів на всіх рівнях фінансових відносин; рівень забезпеченості громадянина, домашнього господарства, верств населення, підприємства, організації, установи, регіону, галузі, сектора економіки, ринку, держави, суспільства, міждержавних утворень, світового співтовариства фінансовими ресурсами, достатніми для задоволення їх потреб і виконання існуючих зобов'язань; стан фінансової, грошово-кредитної, валютної, банківської, бюджетної, податкової, розрахункової, інвестиційної, митно-тарифної та фондової систем; стан фінансових потоків в економіці, що характеризується збалансованістю й наявністю апробованих механізмів регулювання та саморегулювання» [1, с. 28]. Головна мета – формування довіри до України, спрямування її позиціонування у світі на користь політичним та економічним інтересам нашої держави, а також на зміцнення її національної безпеки і відновлення територіальної цілісності. Ключове завдання – формування позитивного іміджу України як європейської, демократичної, конкурентоздатної держави із сприятливим бізнес-кліматом, зі своїм унікальним місцем у світовому розподілі праці [21].

Функціонуючи у регулярно мінливих обставинах, крім того, ще й під впливом негативних умов (внутрішніх і зовнішніх) фінансова система країни стрімко пристосовується до різних змін. Даний аспект істотно зменшує небезпеку, сприяє поступальному, злагодженому формуванню елементів розвитку економіки, гарантує захищеність держави, вважається одним з основних завдань керуючих органів на абсолютно всіх рівнях. Інструментами виконання даних функцій державою вважається національна фінансова система, що зобов'язана змінювати концептуальні засади під впливом інституційних змін світової співдружності, адаптуючись до загальних макроекономічних коливань і перебуваючи в стані циклічного регулювання фінансових потоків.

В сучасних умовах слід посилити рівень досліджень забезпечення фінансової безпеки, оскільки не маємо можливості застосування розгляду всіх нюансів фінансової захищеності

через присутність фактору їх великого різноманіття. Певні тенденції досліджень фінансової безпеки наштовхнули на потребу дослідження бюджетної компоненти забезпечення фінансової безпеки. Вона розглядається як прояв і система, що орієнтують функціонування відповідних органів на забезпечення захисту від негативних обставин, що обмежують розвиток фінансової системи. На нашу думку, потребує перегляду ключових аспектів і напрямків формування фінансової безпеки, що гарантує результативність визначених цілей у загальній структурі національного захисту держави. Важливо відзначити, що формалізація процедур і результатів забезпечення фінансової безпеки дає змогу впорядкувати управління фінансовою безпекою, оптимізувати матеріальні, фінансові, часові, трудові витрати, пов'язані з реалізацією цього процесу [8, с. 26]. Ключовими завданнями даного процесу є розроблення напрямів і чинників, що впливають на функціональні обов'язки держави. Така діяльність ведеться з метою ліквідації негативних впливів, що обмежують формування нераціонального підходу до розподілу бюджетних ресурсів. З метою досягнення певних цілей приймається велика кількість рішень компетентними працівниками в різноманітних галузях держави. Окреслюються нові тенденції комплексного забезпечення та поліпшення раніше існуючих напрямків розвитку. Зауважимо, що при поліпшенні структури і кількості грошових коштів держави, відбувається оптимізація доходів і витрат існуючих грошей, забезпечується збалансування бюджету. Його склад має бути прийнятним, а ризики покриті різними додатковими надходженнями. Це гарантуватиме самовиживання також становлення цілої конструкції в ринковому оточенні, що сформувалася під суспільстві.

Слушною є думка І. С. Микитюк, що «забезпечення довгострокової збалансованості і стійкості бюджетної системи є необхідною умовою досягнення мети і вирішення завдань бюджетної політики держави. Проведення передбачуваної і відповідальної бюджетної політики є найважливішою передумовою для забезпечення макроекономічної стабільності, яка визначає базові умови для стійкого економічного зростання, створення сприятливого інвестиційного клімату, визначає досягнення мети стратегії соціально економічного розвитку країни – зростання рівня і якості життя населення» [14, с. 165]. Тому, бюджетна складова має особливе значення, оскільки усі складові національної безпеки в тій чи іншій мірі залежать від рівня безпеки бюджетної системи, в той же час рівень самої бюджетної безпеки в значній мірі залежить від рівня інших складових національної безпеки. Вплив фінансово-бюджетної складової на елементи національної безпеки полягає у наступному: дефіцит фінансових ресурсів призводить до недофінансування нагальних проблем в різних сферах життя – соціальне забезпечення, економіка, освіта, охорона здоров'я і т. д., тим самим створюючи в даних сферах певні загрози [2, с. 283].

Саме бюджетна система в умовах фінансової глобалізації відіграє провідну роль в створенні фінансових умов для забезпечення в цілому національної безпеки країни, змісту органів державного управління, проведення фундаментальних досліджень, охорони довкілля, підтримки і розвитку підприємств різних форм власності, соціальної і культурної сфер, тобто для повноцінного виконання державою своїх функцій. Фінансова безпека в бюджетній системі визначається необхідністю виконання державою не лише економічних, але і соціальних, політичних, екологічних і інших функцій, необхідних для збереження цілісності і стійкого розвитку країни в цілому. На сьогодні не існує ніяких агрегатів національної безпеки держави, які могли б реалізуватися без бюджетної складової. Рівень розвитку бюджетної сфери неодмінно перебуває в конкретному і обумовленому підпорядкуванні від інших факторів національної безпеки. В першоджерельних роботах науковців, що досліджували типологію бюджетної безпеки, означені закономірності систематизації бюджетного механізму і фінансової безпеки з іншими компонентами національної безпеки, що характеризується передумовами для впровадження заходів щодо усунення і подолання загроз національним інтересам держави в бюджетній сфері. Бюджетна безпека відіграє ключову роль у забезпеченні фінансової безпеки держави й є її пріоритетним напрямом, оскільки являє собою можливість бюджетної системи забезпечити платоспроможність країни під час збалансування доходів та видатків, а також забезпечити ефективне використання бюджетних коштів у процесі виконання функцій державного регулювання економічного розвитку, реалізації

соціальної політики, утримання органів державного управління, забезпечення національної оборони та безпеки [13, с. 283]. Проблему бюджетної складової у фінансовій безпеці з економічного бачення, в більшості випадків, розглядають як елемент в системоутворюючих механізмах: національна безпека, державні фінанси та ін., що свідчить про малодослідженість певних категорій. У наукових та нормативних джерелах поняття «бюджетна безпека» розглядається не точно, що не дає повного і всеосяжного визначення. Це обумовлено тим, що термін «бюджетна безпека» увійшов до понятійно-категоріального апарату економічної науки порівняно недавно і тому є маловивченим аспектом безпеки.

Слід зауважити, що бюджетна безпека має неабияке значення в структурі національної безпеки, хоч і рівень самої бюджетної безпеки залежить від рівня інших механізмів національної безпеки. Враховуючи подвійну взаємозалежність даних категорій, зауважимо про наявність подвійної природи бюджетної безпеки що перебуває у функціональних зв'язках з іншими аспектами національної безпеки і є основою до виявлення заходів з недопущення і подолання загроз національним інтересам держави в бюджетній сфері. Сама ж залежність структурних елементів національної безпеки від її фінансово-бюджетної наповненості дуже проста: недостатність фінансових коштів приводить до незадовільного фінансування елементарних потреб буття – в економіці, соціальному забезпеченні, військовій і правоохоронній діяльності, в галузі охорони здоров'я і освіти, тим самим викликаючи в цих сферах серйозні загрози. Дії, спрямовані на забезпечення платоспроможності держави, його фінансової стабільності, визначають захищеність бюджету. Це дозволяє всім ланкам системи виконувати покладені на них функції.

Отже, найважливішим базовим позиціонуванням, в якому існує структура бюджетної безпеки, – це фінансове забезпечення механізму регулювання більшості напрямів національної безпеки: стратегічного, економічного, енергоінформаційного, економічного, демографічного, ідеологічного, інституційного та оборонного. Іншими словами, бюджетна безпека – це основний структурний елемент всього механізму безпеки держави, недоліки в роботі якого, призведуть до зменшення коштів для організації і взаємодії системи регулювання безпеки держави в цілому.

Звертаючись до питань фінансової безпеки та вивчаючи систему її формування в умовах глобалізації, Б. Ю. Кишакевич, констатує, що «бюджетна безпека відображає здатність держави за допомогою бюджету виконувати властиві їй функції та завдання, а також задовольняти потреби платників податків та одержувачів бюджетних коштів з урахуванням індивідуальних, корпоративних і суспільних інтересів» [11, с. 205].

Своєчасне виявлення процесів, що можуть мати негативний вплив на забезпеченість коштів бюджетної системи, повинне забезпечити ефективне виконання покладених на державу соціально-економічних завдань. Бюджетна безпека слугує головним механізмом, що стимулює соціально-економічний розвиток держави і виступає критерієм ефективності її бюджетної політики та організації бюджетного процесу. З цього приводу, слушною є думка Г. Б. Поляк, який наголошує: «Бюджетна політика – це сукупність дій і заходів, що проводяться органами влади щодо використання фінансових відносин для виконання ними своїх функцій і управління бюджетною системою та припускає визначення цілей і завдань в галузі фінансів, розробку механізму мобілізації грошових коштів до бюджету, вибір напрямів використання бюджетних коштів, управління фінансами і бюджетною системою, організацію за допомогою фінансово-бюджетних інструментів регулювання економічних і соціальних процесів» [4, с. 102]. Враховуючи думку автора, зауважимо що напрями бюджетної політики, які націлені на розподіл бюджетного фонду держави та ефективний перерозподіл ВВП, повинні відображати конкретні завдання з оптимального задоволення соціальних потреб суспільства, а саме, державу, юридичних та фізичних осіб.

Ряд авторів, розглядаючи бюджетну політику держави з погляду забезпечення соціальної спрямованості, вказують на те, що бюджетна політика має концентрувати фінансові ресурси на тих напрямках розвитку соціальної сфери, які є вирішальними для забезпечення сталого економічного зростання та соціальної справедливості. Основні ж напрями бюджетної політики виходять із соціальних пріоритетів на середньострокову перспективу, механізмів їх

досягнення та загальних пропорцій розподілу додаткових ресурсів бюджету [3, с. 12]. Враховуючи тенденції трансформації української економіки в світову, стає очевидним, що вона стає усе більш відкритою, ясною і прозорою для властивих їй співтовариств, тобто набуває транспарентний характер. Це саме стосується і бюджетної складової. Ця особливість виникає не того, що якась зовнішня сила, якийсь сторонній об'єкт через дію на бюджетну систему розкриває її цілі і робить доступною і зрозумілою для всіх. Вся річ в тому, що завдання і напрямки бюджетної політики самі по собі розвиваються і досягають такої високої міри зрілості, коли стає не вигідно приховувати якісь сторони і явища в їх реалізації і навпаки, більше пасує і надійніше забезпечує її високу ефективність широко відкритий транспарентний розвиток. Сучасна бюджетна політика визначає рішучі напрямки її спрямування на ефективний розвиток інвестиційно-інноваційної моделі економіки в якій велику роль має відіграти публічний та суспільний характер діяльності бюджетних установ. Суспільство зацікавлене в роботі і успіхах цих суб'єктів, а тому хоче знати усе про стан їх справ, зробити усе відкритим і прозорим, щоб, допомагати забезпечувати їх ефективну роботу. Транспарентність, таким чином, потрібно розуміти, передусім, як характерну закономірну рису або закономірну особливість властиву для сучасної бюджетної політики. Вона ж в той же час є чинником забезпечення виконання поставлених цілей, оскільки робить її прозорою і розкриває усі вади і недоліки, які необхідно усувати і усуваються в процесі її реалізації.

Зважаючи на це, головне завдання бюджетної політики держави полягає в безперервному функціонуванні фінансової системи суспільства, сприянні ефективному здійсненню державою своїх функцій. Крім цього, бюджетна політика має регулювати відносини з інституціями з приводу розв'язання проблем фінансового розвитку держави та забезпечення бюджетної і фінансової безпеки.

Характеризуючи відносну бюджетну безпеку, слід виокремити складові, що характеризують фази бюджетної системи і бюджетного процесу:

1) «кризи» – здатність бюджетної системи мінімізувати збиток, подолати кризові фактори, ефективно використовувати заздалегідь сформовані механізми для виходу бюджетної системи з кризи;

2) «стабілізації» – реалізація бюджетних інтересів в умовах скорочення реальних загроз бюджетній безпеці, прогнозування і попередження потенційних загроз, досягнення мінімально достатньої ефективності функціонування бюджетної системи, формування і розвитку стабілізаторів бюджетної системи;

3) «розвитку» – ефективна реалізація інтересів бюджетної сфери в умовах мінімального впливу реальних загроз і своєчасного попередження можливих загроз, а також досягнення максимальної ефективності функціонування всіх елементів бюджетної системи з достатньо легким протистоянням загрозам.

У сучасних умовах розвитку держави, як основоположна дефініція виступає друга частина визначення, яка є базовою і розглядається як початковий методологічний орієнтир для подальшого уточнення понятійно-категоріального апарату. У визначенні терміну «відносна бюджетна безпека» сфокусовані основні складові механізму безпеки: інтереси, загрози, стабілізатори. Першочергове значення при створенні та забезпеченні системи економічної безпеки як складової цілісної системи національної безпеки держави має визначення національних економічних інтересів. Адже саме від цього залежить вироблення ефективних засобів їх реалізації і захисту, а розробка концепції і стратегії забезпечення економічної безпеки завжди спирається на довгострокові національні економічні інтереси [23, с. 205]. Структуризація фінансової безпеки через поняття бюджетної політики служить напрямком дослідження стійкості бюджетного механізму та економічного розвитку, реалізації соціально-економічної політики, що проводиться державою.

На особливу увагу заслуговує розгляд цілей і завдань бюджетної безпеки з огляду на фінансову складову. Вони мають бути пов'язані між собою, так як мета безпеки полягає в забезпеченні панування одних інтересів над іншими або узгодження інтересів. В свою чергу, захищеність національних інтересів у фінансовій сфері передбачає її стійкість до впливу зовнішніх та внутрішніх факторів та здатність забезпечити досягнення стратегічних й

тактичних цілей бюджетної безпеки. За рахунок цього, матимемо стабільність та ефективність фінансової системи її фінансову незалежність та конкурентоспроможність, здатність країни реалізовувати власну бюджетну політику, повноцінно виконувати завдання і функції в сучасних умовах посилення фінансової глобалізації й зіткнення національних інтересів та визначати механізми і шляхи функціонування національної фінансової системи. Удосконалення бюджетної політики вимагає її адаптації до умов економічного середовища за необхідності коригування існуючого стану економіки, рівня безпеки тощо [12, с. 283].

Дослідження природи фінансової безпеки, підтверджує те, що в ній знаходить своє відображення бюджетна політика, яка є опосередкованим об'єктом впливу на фінансову безпеку. Аналіз сучасного стану проблеми гарантування безпеки держави на всіх рівнях свідчить про те, що багатопланове і всеосяжне поняття «безпека» багато десятиліть штучно дробилося, та й зараз поділяється на окремі складові, сфери впливу, і зони відповідальності тих чи інших державних структур і відомств [6, с. 28]. Тому, сукупність заходів впливу на формування бюджетної безпеки створює певні суспільно-економічні відносини, що виникають з приводу підтримання фінансової безпеки держави. Заходи забезпечення бюджетної безпеки реалізується через механізм досягнення стану захищеності, умов розвитку функціонуючої системи і мінімізації її фактичних загроз (рис. 1).

Основа бюджетних механізмів забезпечення фінансової безпеки має на увазі, з одного боку явне покриття бюджетом передбачених на бюджетний період державних витрат а, з іншого боку, гарантоване наповнення бюджетів усіх рівнів податковими надходженнями з боку юридичних і фізичних осіб. Основними критеріями цієї безпеки служить бюджетна складова забезпечення фінансової безпеки.

Бюджетна безпека забезпечується за рахунок постійного підтримання збалансованого стану бюджетної системи, стійкого до внутрішніх і зовнішніх негативних впливів, здатного забезпечувати ефективний соціально-економічний розвиток країни. Завдання формування механізму бюджетної безпеки мають гарантувати її внутрішню і зовнішню збалансованість, а їх значення мають бути достатніми для забезпечення належної стійкості системи до дії загроз.

Рис. 1. Організаційно-економічна основа бюджетних механізмів забезпечення фінансової безпеки

Джерело: авторська розробка

Для фінансової стабільності і захищеності держави дуже великий вплив має процес внутрішніх і зовнішніх факторів і формальних обставин, тому гарантія їх дієвої організації, в першу чергу вимагає систематизації і класифікації явищ і заходів, що передбачають

зменшення небезпек шляхом розроблення і реалізації дієвих заходів в фінансово-бюджетній сфері. Крім цього, бюджетна складова процесу стосовно реалізації заходів по забезпеченню фінансової безпеки держави має регулювати фінансово-економічні відносини державних органів з різновладними інституціями з приводу вирішення проблем фінансового розвитку країни. Для розв'язання окреслених вище проблем необхідне обґрунтування підходів і визначення практичних заходів в бюджетній сфері стосовно впливу на економічний і соціальний розвиток держави. За цих умов, визначення напрямів формування бюджетної політики як інструмента забезпечення фінансової безпеки держави має стати важливою передумовою стабільного розвитку країни.

Аналіз загроз в минулому періоді розвитку і визначення їх базового стану з метою подальшої мінімізації, характеризуються позитивними наслідками і мають важливе значення в розробленні механізмів забезпечення фінансової безпеки. Оскільки, фінансова безпека забезпечується багаторівневою системою, до складу якої входить бюджетна складова, необхідно, забезпечити її внутрішню і зовнішню збалансованість, а параметри кожної підсистеми фінансової безпеки довести до рівня стійкості дестабілізуючим факторам. Обґрунтування рекомендацій щодо вдосконалення сучасної моделі бюджетних механізмів забезпечення фінансової безпеки на основі аналізу та систематизації досвіду підтримки стабільності є головним критерієм ефективності реалізації фінансової політики і таким чином забезпечення підтримання національних інтересів, платоспроможності держави, її фінансової стійкості і стабільності. Інакше кажучи, вироблення цілей, що включають стратегію і тактику формування і регулювання фінансових відносин, оцінку ефективності їх реалізації в реальному і перспективному режимі функціонування, являє собою механізм вироблення стратегічних напрямів впливу стосовно зменшення загроз фінансової безпеки. Шляхи вироблення бюджетної політики яка має враховувати роль бюджету в фінансових стосунках між державами, державою і суб'єктами господарювання різних форм власності, державою та населенням, потребує подальших досліджень. Крім того, необхідно брати до уваги, позитивний досвід зарубіжних країн і в відповідності до розвитку та постійних змін застосовувати заходи по удосконаленню та сприянню забезпечення ефективності взаємодії стратегічних напрямків у відповідності з динамікою процесів розвитку.

4.4. Боргова безпека в системі зміцнення фінансової безпеки України

© Вінічук М. В.

*канд. екон. наук, доц., доц. кафедри фінансів і обліку,
Львівський державний університет внутрішніх справ, м. Львів, Україна*

© Верескля М. Р.

*канд. пед. наук, доц., доц. менеджменту,
Львівський державний університет внутрішніх справ, м. Львів, Україна*

© Михаліцька Н. Я.

*канд. наук з держ. управ., доц., доц. менеджменту,
Львівський державний університет внутрішніх справ, м. Львів, Україна*

Вплив зовнішніх та внутрішніх викликів на соціально-економічне та політичне становище країни, проведення глибоких і структурних реформ, зростання макроекономічного дисбалансу, дефіциту державного бюджету, зовнішнього боргу, індексу споживчих цін та девальвація національної валюти підкріплені загостренням військових дій на Сході, тимчасовою окупацією АР Крим призвели до появи значних деформацій у державному апараті управління, до кризи банківської системи, зниження економічного зростання України та рівня життя населення, безробіття й бідності, а подекуди й зубожіння. Як наслідок, спостерігається ріст показників злочинності та криміналізації суспільства, знижується рівень економічної безпеки за усіма її структурними компонентами. Зазначені проблеми спонукають до пошуку додаткових фінансових джерел для забезпечення добробуту та належних умов життя громадян та виходу з фінансово-економічної й соціальної кризи. Зважаючи на це, на сучасному етапі спостерігається стрімке зниження рівня фінансової безпеки країни та

подальше збільшення обсягів державного боргу, що провокує зростання боргового навантаження і, як наслідок, погіршення стану боргової безпеки та негативно позначається на показниках економічного розвитку України. В даному контексті актуалізується роль боргової безпеки у системі фінансової безпеки країни.

Проблемні аспекти дослідження фінансової безпеки за її структурними компонентами досліджувалися відомими як зарубіжними, так і вітчизняними науковцями-економістами. До когорти зарубіжних дослідників належить Р. Барро, Дж. Б'юкенен, У. Беверідж, Дж. Кейнс, А. Лаффер, А. Лернер, Р. Мандел, К. Рейнхарт, К. Рогофф, В. Сенчагов, які тлумачать поняття «фінансова безпека» в основному як створення таких умов функціонування фінансової системи, за яких, достатньо мала можливість перерозподілу фінансових потоків в законодавчо незакріплені нормативними актами сфери їх застосування і знижена до мінімуму можливість злочинно керувати фінансовими потоками, що породжує феномен, коли діяльність фінансових інститутів – фондового, валютного і кредитного ринків – в деяких випадках може створювати загрози різного масштабу – від локального до глобального у вигляді фінансових криз [15, с. 269, 274]. Корифеями української наукової школи, у працях яких висвітлено проблеми державного боргу, боргової безпеки та механізму функціонування боргової політики й фінансової безпеки, питання формування та функціонування вітчизняного ринку державних боргових зобов'язань та стану й методології дослідження боргової безпеки України є В. Андрущенко, О. Барановський, З. Варналій, О. Власюк, В. Геєць, Я. Жаліло, В. Загорський, М. Єрмошенко, Е. Лібанова, В. Мунтіян, А. Сухоруков.

У розумінні кожного із науковців фінансова безпека має своє значення. Досі не існує єдиного визначення даного поняття. Так, З. Варналій фінансову безпеку розглядає як захищеність фінансових інтересів суб'єктів господарювання на всіх рівнях фінансових відносин, забезпеченість домашніх господарств, підприємств, організацій та установ, регіонів, галузей, секторів економіки, держави фінансовими ресурсами, достатніми для задоволення їх потреб і виконання зобов'язань [5, с. 35].

У розумінні М. Єрмошенка термін «фінансова безпека» характеризується таким станом фінансово-кредитної сфери, який наділений збалансованістю, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх загроз, здатністю забезпечувати економічне зростання та ефективно функціонування національної економічної системи [10].

А. Сухоруков вбачає у трактуванні фінансової безпеки захищеність інтересів держави у фінансовій сфері, або такий стан бюджетної, податкової та грошово-кредитної систем, що гарантує спроможність держави ефективно формувати, зберігати від надмірного знецінення та раціонально використовувати фінансові ресурси країни для забезпечення її соціально-економічного розвитку і обслуговування фінансових зобов'язань [18, с. 17].

У Методичних рекомендаціях щодо розрахунку рівня економічної безпеки України подано визначення фінансової безпеки як стан фінансової системи країни, за якого створюються необхідні фінансові умови для стабільного соціально-економічного розвитку країни, забезпечується її стійкість до фінансових шоків та дисбалансів, створюються умови для збереження цілісності та єдності фінансової системи країни [14].

Відповідно до даного нормативно-правового акту, складовими фінансової безпеки є: банківська, боргова, бюджетна, валютна, грошово-кредитна безпека та безпека небанківського фінансового сектору (рис. 1).

Спільним в усіх підходах залишається залежність фінансової безпеки держави від дестабілізуючих факторів та від впливу ризиків і загроз, які породжені значними диспропорціями соціально-економічного розвитку України у поєднанні із великими обсягами боргової залежності від зовнішніх кредиторів, нестабільністю зовнішньоекономічних та політичних зв'язків [7, с. 48].

Отже, боргову безпеку, як уже зазначалося, розглядають у чинному законодавстві України як рівень заборгованості перед внутрішніми та зовнішніми позичальниками, вартості її обслуговування, ефективності використання з метою вирішення соціально-економічних потреб та стабілізації вітчизняної фінансової системи. Безумовно, саме зовнішній державний борг розглядається як заборгованість держави іншим країнам, міжнародним економічним

організаціям та іншим особам. Державний зовнішній борг є частиною валового зовнішнього боргу країни, а внутрішній – як заборгованість держави власникам державних цінних паперів і іншим кредиторам [3].

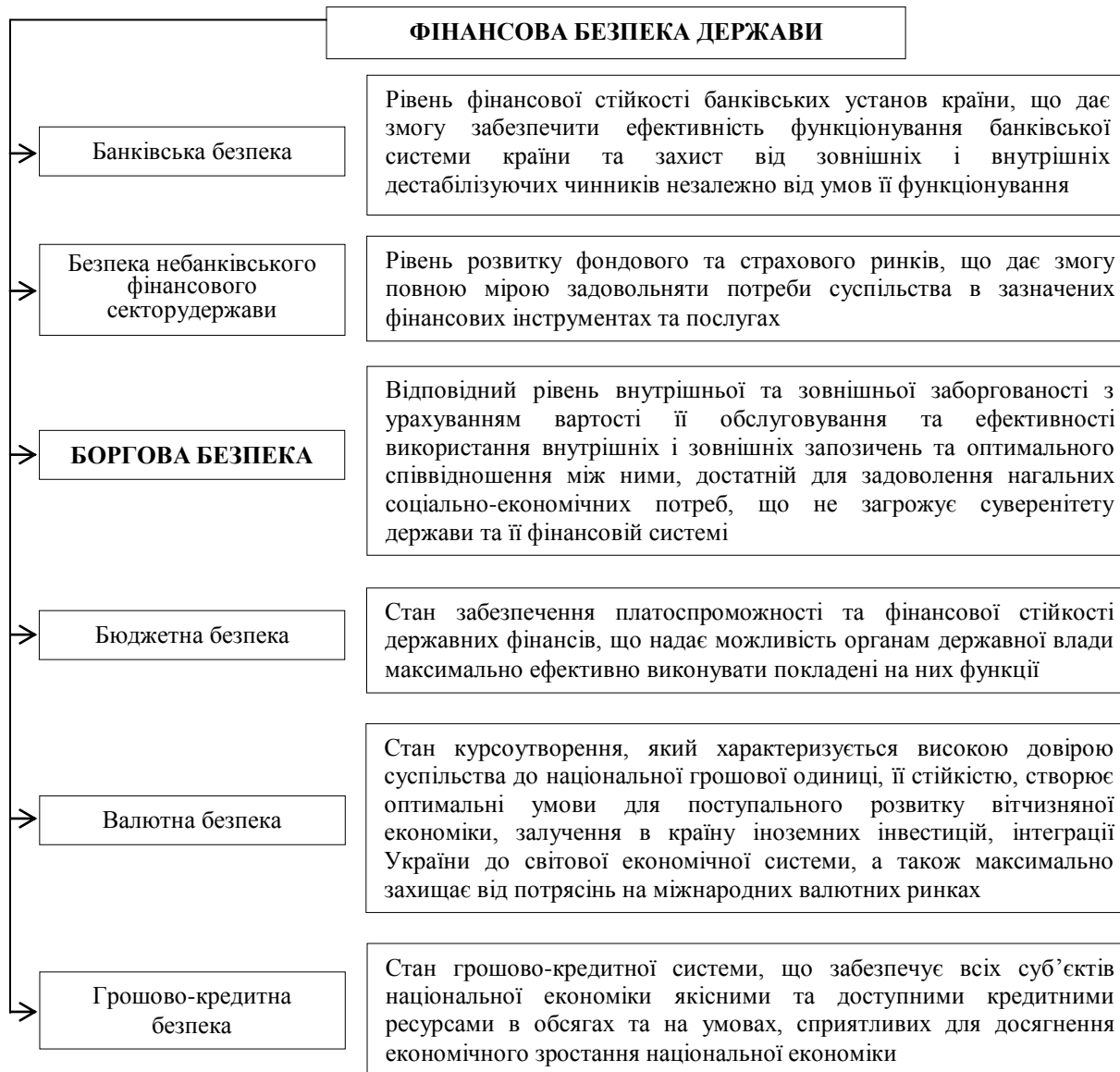

Рис. 1. Компоненти фінансової безпеки держави

Джерело: складено авторами за даними [14]

Зважаючи на те, що Україна перебуває на етапі кризи грошово-кредитної системи, значного послаблення фінансової стійкості та макроекономічної рівноваги, що проявляється у падінні ВВП, дефіциті платіжного балансу, зростанні рівня інфляції, невірній курсовій політиці Національного банку України, дефіциті державного бюджету та нарощенні державного боргу, варто констатувати нагальну необхідність визначення впливу боргової безпеки на рівень фінансової безпеки держави. Поряд із цим, актуальними залишаються аспекти дослідження найоптимальніших методів визначення рівня фінансової безпеки та пошуку шляхів підвищення рівня фінансової компоненти економічної безпеки держави.

Зазначимо, що недосконале державне регулювання фінансово-економічних відносин зумовило нецільове використання бюджетних коштів, неадресність соціальних виплат і допомог, неналежну підготовку та непрозорість проведення тендерів з державних закупівель, несвоєчасне фінансування та виконання державних проєктів, прояви службових, посадових та корупційних зловживань. Як наслідок, упродовж останніх років спостерігається значний дефіцит державного бюджету України (рис. 2).

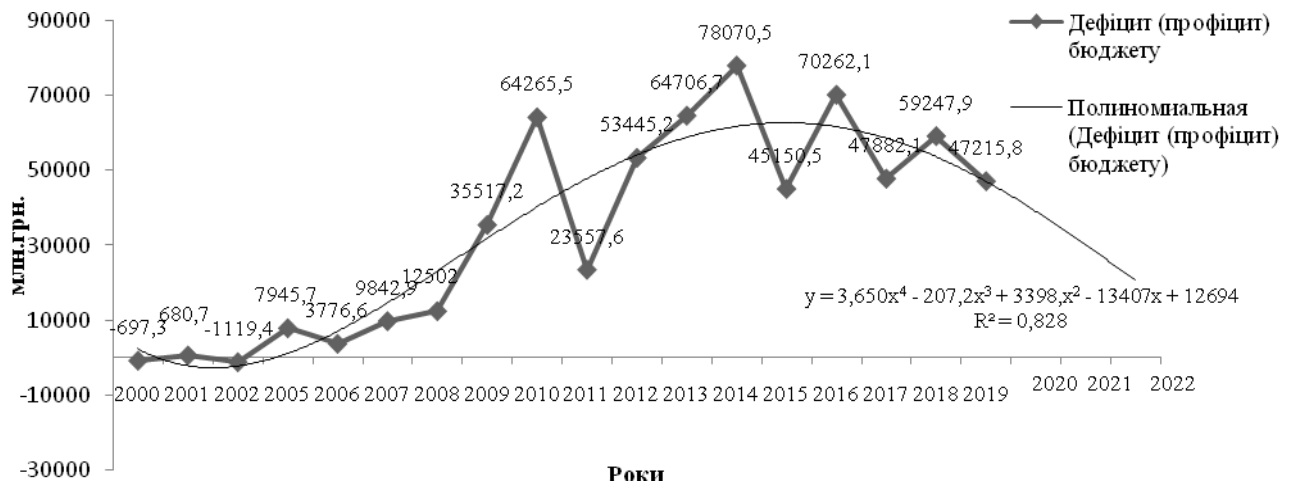

Рис. 2. Прогнозні оцінки рівня дефіциту державного бюджету України, 2000 – 2022 рр. (2020 – 2022 рр. – прогнозні оцінки), млн грн¹⁾

¹⁾ 2019 р. – дані станом на серпень 2019 р.

Джерело: розраховано авторами за даними [12; 13]

Результати аналізу на основі офіційних даних Державної служби статистики та Міністерства фінансів України дають підстави стверджувати, що зростання дефіциту бюджету спостерігається починаючи з 2006 р. За останні роки профіцит бюджету був лише у 2000 р. (-697,3 млн грн) та у 2002 р. (-1119,4 млн грн). У 2011 р. у зв'язку із випуском по спеціальному фонду Державного бюджету України облігацій внутрішньої державної позики для погашення заборгованості минулих років дефіцит бюджету зменшився на 36,66 % з 64265,5 млн грн. до 23557,6 млн грн. Проте, вже у 2012 р. видатки перевищили доходи до державного бюджету на 53445,2 млн грн. Аналогічна тенденція спостерігалася і у 2013 – 2014 рр. У 2015 р. порівняно з 2014 р. рівень дефіциту бюджету вдалося скоротити, однак, вже у 2016 р. зазначений показник мав тенденцію до зростання. У 2017 р. дефіцит державного бюджету вдалося скороти до 47882,1 млн грн, однак у 2018 р. знову спостерігалася його зростання. Станом на серпень 2019 р. дефіцит державного бюджету становив 47215,8 млн грн, що, фактично, вже досягнуло рівня 2017 р. Згідно прогнозних оцінок на 2020 – 2022 рр. дефіцит бюджету продовжуватиме зростати, що засвідчує посилення інфляційних процесів, скорочення обсягів виробництва та інвестицій, значну боргову залежність від позичальників та зниження рівня боргової безпеки України, підвищення ризику дефолту (за даними Business Insider, у рейтингу країн світу за ймовірністю дефолту в 2015 – 2016 рр. Україна займала третє місце після Венесуели та Греції [1]), якого вдалося уникнути завдяки бюджетній стабілізації, жорсткій грошовій політиці у 2016 – 2017 рр., реформі системи управління державними фінансами. Така ситуація вимагає додаткових заходів зі сторони держави та пошуку альтернативних джерел фінансового забезпечення, а також належної уваги до проблеми зміцнення боргової безпеки держави [7, с. 49 – 50].

Серед основних факторів, які мають вплив на рівень боргової безпеки, можна виділити стан нормативно-правової бази, що регламентує формування державного боргу і використання запозичених коштів; загальний обсяг, структура боргових зобов'язань, динаміка державного боргу; перелік наявних і потенційно можливих боргових інструментів, а також фактичні пропорції між ними і можливість диверсифікації ринку державних цінних паперів; офіційний валютний курс і темпи зростання ВВП; існуюча система управління державним боргом [3]. Рівень граничного обсягу внутрішнього і зовнішнього державних боргів в Україні регламентується ст. 18 Бюджетного кодексу України, де зазначено, що величина основної суми боргу не має перевищувати 60 % фактичного річного ВВП України. У разі перевищення граничної величини боргу Кабінет Міністрів України зобов'язаний вжити термінових заходів з метою зменшення суми державного боргу до встановленого нормативного значення [4].

Стан показників фінансової компоненти економічної безпеки держави засвідчує контраверсійну ситуацію. Впродовж останніх років стан державного боргу зберігає стійку тенденцію до подальшого нарощування обсягів сукупного державного та гарантованого державою боргу України. Впродовж 2015 р. сукупний борг збільшився на 42,9 % в порівнянні з 2014 р. й станом на 1 січня 2016 р. склав 74,5 млрд дол. (рис. 3). Показник 2018 р. щодо розміру сукупного державного та гарантованого державою боргу досягнув 78,3 млрд грн.

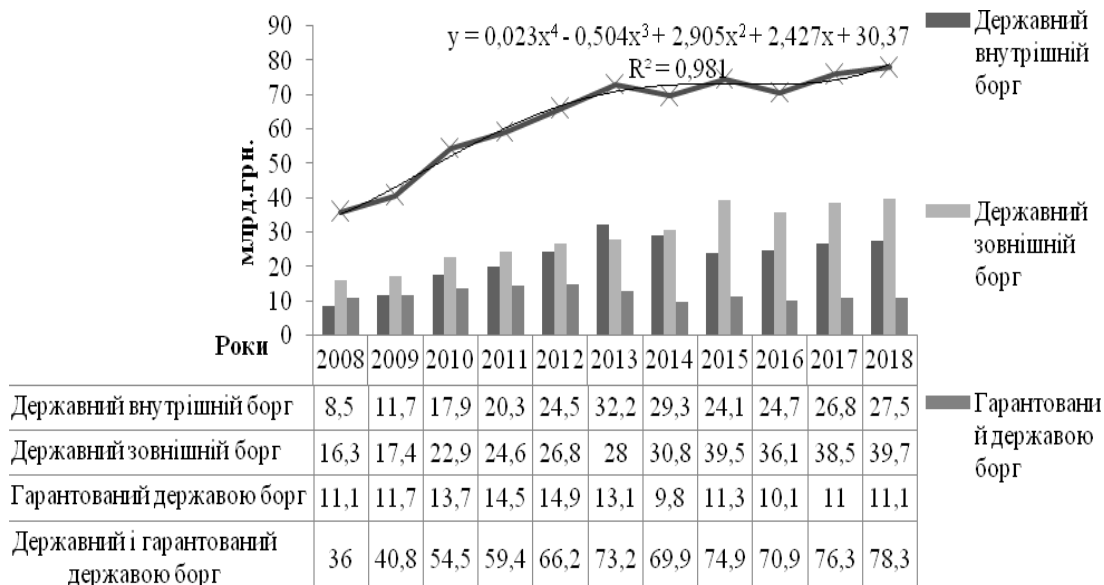

Рис. 3. Динаміка державного боргу України, 2008 – 2018 рр., млрд грн

Джерело: розраховано авторами за даними [12; 13]

Зростання розміру державного боргу призводить до зниження рівня боргової безпеки держави та спричиняє низку негативних наслідків, серед яких варто виділити підвищення відсоткових ставок на ринку державних запозичень, зростання податкового навантаження на суб'єктів господарювання, зменшення споживчих витрат населення, відтік з країни коштів на обслуговування боргу, зниження міжнародного престижу країни [6].

Граничний обсяг державного боргу значно впливає на рівень боргової, а відтак, і фінансової безпеки держави. Зауважимо, що визначення рівня фінансової безпеки базується на формуванні й ранжуванні за ступенем значущості на основі правила Фішберна множини індикаторів, які її характеризують, визначенні їх оптимальних значень та розрахунку методом зважених сум інтегрального показника. Варто зауважити, що діагностика фінансової компоненти економічної безпеки України, згідно Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України від 29 жовтня 2013 р. № 1277 [14] відбувається на основі дослідження рівнів банківської, боргової, бюджетної, валютної, грошово-кредитної безпеки та безпеки небанківського фінансового сектору, тому проведений аналіз стану функціональних складових фінансової компоненти економічної безпеки України у 2018 р. дає підстави для висновку, що найбільший вплив серед функціональних складових на рівень фінансової безпеки чинить боргова, валютна та бюджетна безпека.

Результати аналізу за методикою нечіткої логіки (пакет MathLab 6.0) при визначенні взаємозв'язку та взаємовпливу рівня фінансової, боргової та валютної безпеки (рис. 4). свідчать, що підвищення показника фінансової, і як наслідок, економічної безпеки держави істотно залежить від висхідної динаміки рівня боргової та валютної безпеки.

Тому, виходячи з того, що стабільність та ефективне функціонування національної економічної системи та забезпечення економічного зростання базується на збалансованості, стійкості до внутрішніх і зовнішніх загроз, необхідно забезпечити належний стан бюджетної, грошово-кредитної, банківської, валютної системи та безпеки фінансових ринків України [7, с. 52 – 53].

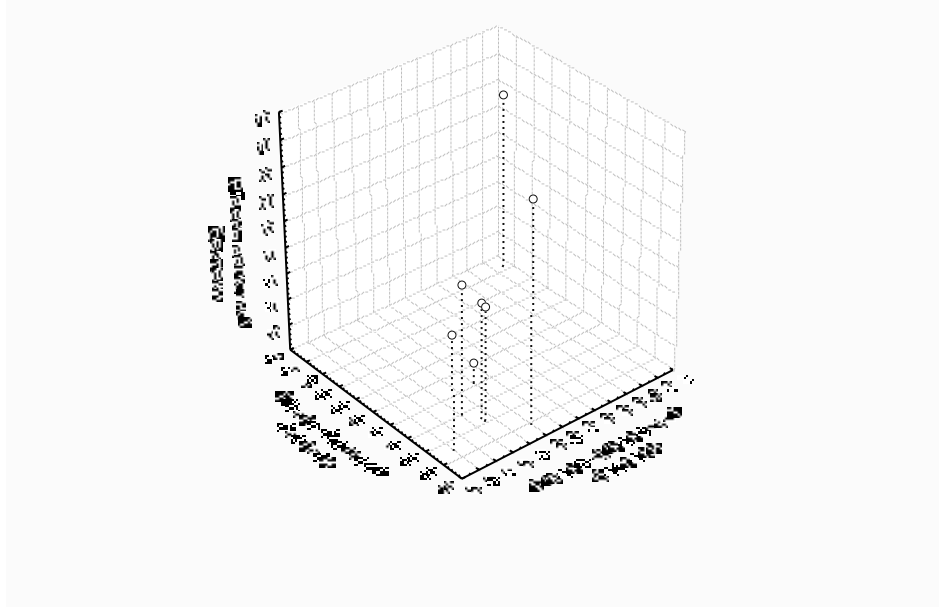

Рис. 4. Взаємозв'язок між рівнем боргової, валютної та фінансової безпеки в Україні, 2000 – 2018 рр.

Джерело: розраховано авторами за даними [19]

Міжнародний досвід управління борговою безпекою базується на розробленій Світовим банком моделі оцінки рівня боргового навантаження на економіку країни, яка уніфікує основні показники боргової безпеки (табл. 1).

Таблиця 1

Модель Світового банку з оцінки боргової безпеки держави

Показники	Формула для розрахунку	Економічний зміст
Відношення валового зовнішнього боргу до експорту товарів і послуг, %	EDT/XGS	Демонструє відносну довгострокову спроможність держави акумулювати валютні надходження без додаткового тиску на сальдо платіжного балансу
Відношення валового зовнішнього боргу до ВВП, %	EDT/GNP	Показує загальний рівень боргової складової економіки
Відношення загальних платежів щодо обслуговування боргу до експорту товарів і послуг, %	TDS/XGS	Коефіцієнт обслуговування боргу, який показує, яка частина валютних надходжень спрямовується у сферу погашення боргу
Відношення відсоткових платежів до ВВП, %	INT/GNP	Визначає можливість обслуговування зовнішнього боргу
Відношення відсоткових платежів до експорту товарів і послуг, %	INT/XGS	Визначає частину валютних надходжень, які використовуються на обслуговування боргу
Відношення міжнародних резервів до валового зовнішнього боргу, %	RES/EDT	Показує чи може країна використовувати свої резерви (і яку їх частину) для погашення зовнішнього боргу
Відношення міжнародних резервів до імпорту товарів і послуг, %	RES/MGS	Відображає запас фінансової міцності держави
Відношення короткострокового боргу до валового зовнішнього боргу, %	Short-term/EDT	Показує, яку частку становить короткотерміновий борг у загальній сумі зовнішнього боргу
Відношення боргу міжнародним організаціям до валового зовнішнього боргу, %	Multilateral/EDT	Відображає питому частку заборгованості міжнародним фінансовим організаціям у загальній сумі зовнішнього боргу, або, залежність держави від фінансування цими організаціями

Джерело: складено авторами за даними [2]

Емпіричні дослідження боргової безпеки України протягом 2010 – 2018 рр. свідчать про поступове погіршення показників стану боргової безпеки і, як наслідок, зниження рівня як фінансової, так і економічної безпеки (рис. 5).

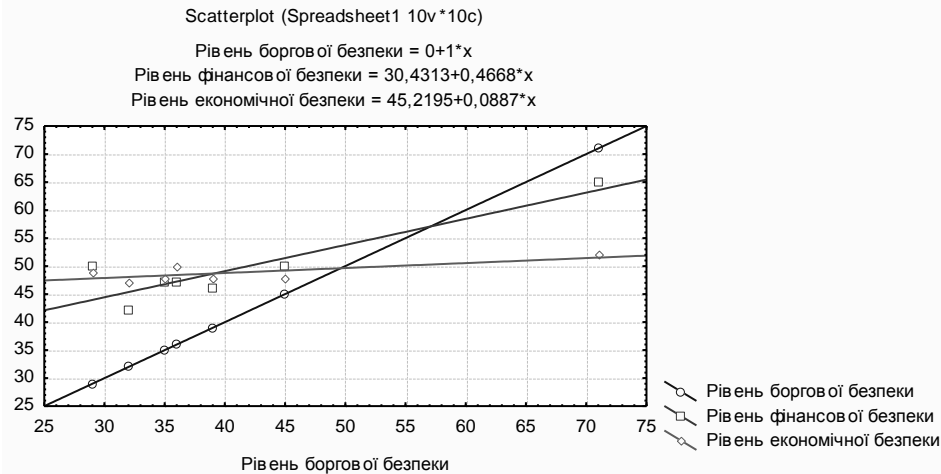

Рис. 5. Взаємозв'язок боргової безпеки із фінансовою та економічною безпекою України, 2018 р.

Джерело: розраховано авторами за даними [19]

Використання інструментарію нелінійного програмування (кореляційно-регресійний аналіз з використанням ПП Statistica 8,0) доводить, що в умовах 2018 р. прослідковується міцний прямопропорційний зв'язок між показниками рівня боргової, валютної, бюджетної та фінансової безпеки України (коефіцієнт регресії – 0,894) та доводить нашу гіпотезу, що проблеми забезпечення високого рівня боргової безпеки, як невід'ємної компоненти економічної безпеки України спричинені неадекватним реагуванням щодо недосконалість бюджетної політики і нецільового використання коштів бюджету, фіскальним характером системи оподаткування. Усе це поглиблює фінансову кризу, яка призводить до різкого падіння ВВП, порушення процесу формування і розподілу централізованих фондів держави, дестабілізації банківської системи, девальвації національної валюти та дефолту [17, с. 17].

Остання теза підтверджується результатами дослідження з використанням інструментів нелінійного програмування (поліноміальна модель, статистичний пакет Curve Expert 5,0) взаємозв'язку між рівнем боргової та економічної безпеки (рис. 6).

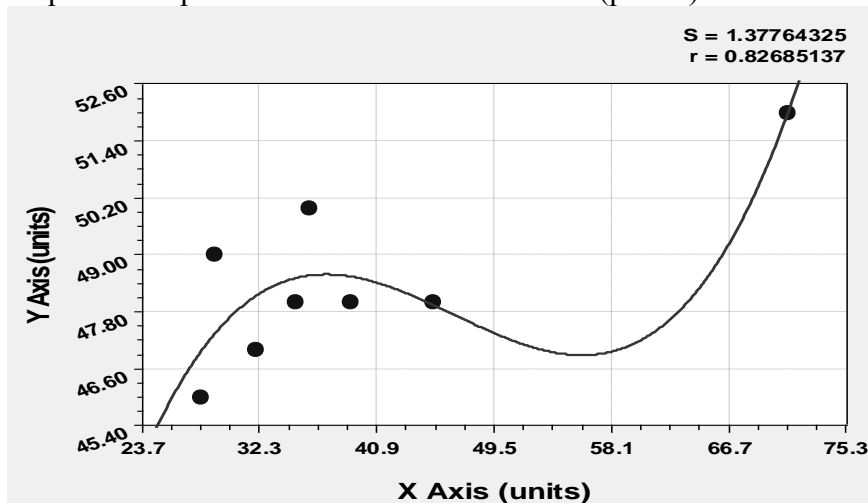

Рис. 6. Взаємозв'язок між рівнем боргової та економічної безпеки, 2007 – 2015 рр. (нелінійне програмування – поліноміальна модель)

$$Y = 1,91 + 3,23x - 0,07x^2 + 0,05x^3 \quad (1)$$

де Y – рівень економічної безпеки; x – рівень боргової безпеки.

Джерело: розраховано авторами за даними [19]

При оцінці взаємозв'язку між борговою та економічною безпекою в Україні доведено, що зниження боргової залежності України від зовнішніх та внутрішніх кредиторів підвищить рівень боргової безпеки у стратегічній перспективі та зумовить підвищення рівня економічної безпеки країни.

З метою недопущення зазначених дестабілізуючих факторів, на сучасному етапі значні зусилля докладаються для того, щоб підвищити показники як боргової, так і економічної безпеки України. З цією метою країна виконує поставлені завдання на шляху до Євроінтеграції. Відповідно до Закону України «Про вступ України до Міжнародного валютного фонду, Міжнародного банку реконструкції та розвитку, Міжнародної фінансової корпорації, Міжнародної асоціації розвитку та Багатостороннього агентства по гарантіях інвестицій» Україна стала членом МВФ у 1992 р. [9] та налагодила тісні взаємозв'язки у межах кредитних програм.

Варто зауважити, що крім зазначеного, лише на обслуговування зовнішнього державного боргу країна щорічно витрачає у межах 26,5 млрд грн. Зокрема, за даними Міністерства фінансів України лише у 2015 р. на погашення та обслуговування державного боргу було витрачено 230,48 млрд грн., а у 2018 р. – 305,93 млрд грн. (рис. 7).

Рис. 7. Загальні витрати на обслуговування та погашення державного боргу, 2015 – 2018 рр., млрд грн

Джерело: розраховано авторами за даними [13]

Виходячи із зазначеного, можна стверджувати, що продовження співпраці України з міжнародними фінансовими організаціями повинно враховувати певні ризики, зокрема:

1) міжнародне фінансування являється гарантією проведення структурних реформ в українській економіці, проте, можливий ризик нецільового використання коштів та вчинення неправомірних дій по відношенню до фінансових ресурсів;

2) забезпечення внутрішньої та зовнішньої стабільності потребує підтримки курсу валюти, тому обґрунтованим виявляється отримання запозичень в національній валюті, що унеможливить ризик переплати за рахунок курсових різниць;

3) покриття дефіциту бюджету спричинює ризик збільшення державного боргу [20].

Для ефективної подальшої співпраці України з міжнародними фінансовими організаціями, зокрема й з МВФ необхідно внести зміни до існуючого законодавства; підвищити стимулюючу роль держави через удосконалення податкового законодавства тощо [8]. Крім того, слід провести точний аналіз необхідного обсягу та умови отримання і погашення міжнародних кредитів, які планує залучити Україна з метою нівелювання індексу прострочення за даними кредитами, тобто здійснювати прогнозування тих результатів, які буде мати економіка України від залучення кредитів на міжнародному ринку і впроваджувати ефективні інвестиційні проекти щодо їх залучення [8].

Отже, на сьогодні для України вкрай невідкладним завданням є розробка оптимальної стратегії запозичень і управління державним боргом. Здійснення ефективної боргової політики передбачає розробку концепції боргової стратегії, в якій державний борг розглядатиметься як інструмент економічного зростання [11].

Поступова оптимізація процесу формування, обслуговування та погашення боргу може бути досягнута шляхом запровадження дієвого контролінгу державного боргу та застосування ефективної боргової політики [16]. З метою оптимізації боргової політики України в умовах фінансово-економічної кризи, першочерговими заходами зі сторони держави повинно бути вдосконалення нормативно-правового забезпечення, шляхом прийняття базового закону про державний борг, що сприятиме усуненню суперечностей між положеннями окремих нормативних актів з питань погашення і обслуговування державного боргу та визначатиме основні пріоритети та напрямки боргової політики. Крім того, залучення фінансових ресурсів необхідно визначати у розмірах, необхідних для ефективної реалізації програм інституційного та інвестиційного розвитку країни, а не на статті споживчого спрямування.

Поряд із цим, немалі зусилля доцільно докласти задля зменшення частки зовнішньої заборгованості в загальній частці боргу країни, так як зовнішні запозичення являють собою фактичне вивезення капіталу з країни, тому що за своєю суттю є продажем нерезидентам права на отримання частини прибутку резидентів України, тобто декапіталізацію національної економіки, та збільшує кредитні ризики країни за рахунок коливань курсів іноземних валют. Структура і розмір державного боргу мають проходити постійний моніторинг та процедури довгострокового стратегічного прогнозування з метою забезпечення збалансованості бюджету, стабільного економічного зростання й стійкості фінансової системи.

Доцільно посилити співпрацю України з міжнародними фінансовими організаціями, що сприятиме поліпшенню макрофінансових показників економічної стабілізації, формуванню конкурентного ринкового середовища, стабілізації національної грошової одиниці, активізації інвестиційного процесу, розвитку приватного підприємництва.

4.5. Оцінка ділової активності в системі фінансової безпеки суб'єктів господарювання

© Барабаш Н. С.

*канд. екон. наук, доц. кафедри фінансового аналізу та аудиту,
Київський національний торговельно-економічний університет,
член Федерації аудиторів, бухгалтерів і фінансистів АПК України, м. Київ, Україна*

© Ріпа Т. В.

*канд. екон. наук, бухгалтер-практик,
член Федерації аудиторів, бухгалтерів і фінансистів АПК України, м. Київ, Україна*

Трансформаційні процеси економіки супроводжуються структурною переорієнтацією і є важливим фактором стабільного й динамічного розвитку. Це обумовлює необхідність упровадження заходів, направлених на формування результативного управління економічною безпекою суб'єктів господарювання. На сучасному етапі ця проблема є надзвичайно актуальною.

Високий рівень фінансової безпеки є найважливішою умовою життєздатності підприємства, яка забезпечує фінансову стійкість та сприяє розвитку фінансово-кредитного сектору загалом та відіграє провідну роль у системі безпеки національної економіки, шляхом виконання таких функцій: забезпечення реального економічного зростання, зміцнення фінансового потенціалу економіки, поповнення бюджетів усіх рівнів [3, с. 361].

Також фінансова безпека є головною складовою економічної безпеки підприємства. Це зумовлено тим, що досягнення найбільш ефективного використання всіх видів ресурсів можливе лише при достатньому рівні фінансової безпеки суб'єкта господарювання [3, с. 361].

Саме тому важливим інструментом формування фінансової безпеки є аналітична оцінка ділової активності, яка направлена на забезпечення стійкого економічного зростання та уникнення кризових явищ. Розвиток ділової активності мінімізує ризик неуспіху в умовах економічної нестабільності ринкового середовища та конкуренції. Це підтверджується статистичними даними (рис. 1).

За даними Державної служби статистики України вітчизняні суб'єкти господарювання в 2014 р були збитковими (-4,1 %), одночасно із цим спостерігаємо зростання, починаючи з 2015 р. І нарешті в 2019 р. рентабельність становить 9,4 %. Це підтверджує важливість на актуальність упровадження комплексу заходів, направлених на забезпечення високого рівня ділової активності.

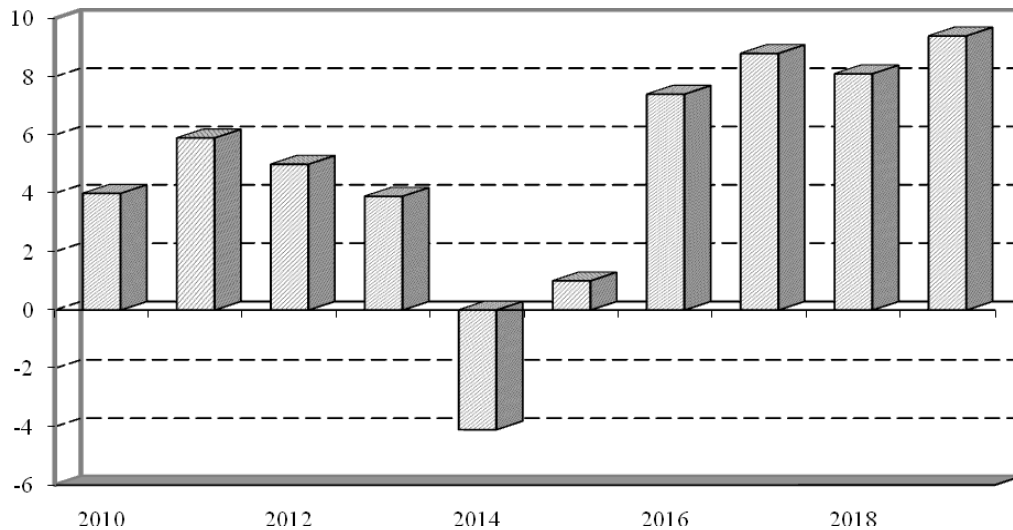

Рис. 1. Динаміка рівня рентабельності операційної діяльності суб'єктів господарювання упродовж 2010 – 2019 рр., %¹⁾

¹⁾ Дані наведено за перше півріччя 2019 р.

Джерело: побудовано авторами за даними [2; 6]

Ділова активність – доволі широке поняття й охоплює практично всі аспекти діяльності суб'єктів господарювання.

Виділяють ділову активність щодо мобілізації внутрішніх ресурсів економічного зростання та активність у зовнішньому економічному середовищі. Внутрішня активність виражається у зростанні економічного потенціалу чи підвищенні ефективності його використання.

Аналіз і оцінка внутрішньої ділової активності здійснюється у кількісному й якісному вимірах. Кількісні параметри оцінки ділової активності виражені динамікою синтетичних і аналітичних показників виробничо-фінансової діяльності. Найбільш загальну систему показників кількісної оцінки ділової активності підприємства наведено у табл. 1. Наведені показники дають різновекторну оцінку ділової активності і для узагальнення аналітичних висновків можна використовувати методи інтегрованої оцінки.

Таблиця 1

Система показників кількісного виміру ділової активності підприємства

Показники динаміки кількісних змін	Показники ефективності використання ресурсів і капіталу
1. Обсяг реалізації продукції	1. Рентабельність вкладеного капіталу
2. Обсяг валового прибутку	2. Рентабельність виробничого капіталу
3. Обсяг чистого прибутку	3. Рентабельність продукції
4. Вартість основних засобів	4. Продуктивність праці працівників
5. Обсяг виробничих запасів	5. Середня заробітна плата працівників
6. Кількість працюючих	6. Матеріаломісткість продукції
7. Приріст валюти балансу	7. Віддача основних засобів
8. Приріст власного капіталу	8. Граничний рівень витрат
9. Обсяг реальних інвестицій	9. Рентабельність реальних інвестицій

Джерело: [4, с. 112]

Якість економічного зростання може характеризуватися узагальнюючими показниками, які визначають ступінь окупності (оборотності) активів і капіталу. До них варто віднести такі показники:

- коефіцієнт оборотності вкладеного капіталу;
- коефіцієнт оборотності оборотних активів (мобільних активів, виробничих запасів, готової продукції, дебіторської заборгованості);
- термін окупності реальних інвестицій;
- ставки дивідендів на акціонерний капітал.

Активність підприємства у зовнішньому економічному середовищі може оцінюватися за кількісними параметрами:

– зміна частки підприємства на ринку продукції (робіт, послуг). Цей показник свідчить про зміну частки підприємства у виробництві продукції галузей, регіону, національної економіки;

– масштабами партнерських відносин на внутрішньому та зовнішньому ринку країни;

– обсягом зовнішньоекономічного обороту;

– приростом кількості робочих місць;

– динамікою фондової активності, яка виражається збільшенням обсягу реалізації акцій, підвищенням коефіцієнта котування, зростанням прибутковості та рівня дивідендного доходу акцій.

Якісними параметрами ділової активності підприємств у зовнішньому економічному середовищі можуть бути [5, с. 71]:

– імідж підприємства, його ділова репутація. Компанії з широким діапазоном ціннісних установок досягають високих фінансових результатів. Від іміджу підприємства залежать його популярність, стабільність, престиж, репутація. Ділова репутація (гудвіл) виступає як нематеріальний актив підприємства, що передбачає комплекс заходів, спрямованих на збільшення активних операцій, враховуючи використання ділового партнерства, здібностей керівників, домінуючі позиції на ринку тощо. Втрата іміджу може призвести до погіршення економіки підприємства і його банкрутства;

– соціальна активність підприємства, яка виражається у його участі в розв'язанні складних соціальних задач подолання безробіття, соціального захисту, формуванні соціальної інфраструктури у районах його місцезнаходження. Соціальна активність виявляється у фінансуванні соціальних програм, створенні об'єктів, добродійній діяльності тощо;

– природоохоронна активність підприємства, яка виражається у створенні екологічно чистих виробництв, фінансуванні рекреаційних програм, боротьбі зі шкідливими викидами та забрудненням навколишнього середовища, здійсненні добродійних внесків на охорону природи.

Ділова активність суб'єктів господарювання формується під впливом зовнішніх і внутрішніх факторів. Зовнішні фактори ділової активності є обсяг і якість природних ресурсів, кількість і якість трудових ресурсів, обсяг авансованого капіталу і технологічний рівень економіки, стан державного регулювання і підтримки підприємництва тощо.

Внутрішні фактори – єдність стратегії і тактики бізнесу, якість виробничо-фінансового менеджменту, дієвість механізмів стимулювання і мотивації, характер ділового партнерства та ін.

Рівень ділової активності не треба оцінювати лише за досягнутими на цей період економічними успіхами, якими б вражаючими вони не були. Пріоритетною є ділова активність стратегічного виміру, яка визначається за стійкістю економічного зростання. Очікувану стійкість економічного зростання можна досягнути лише при забезпеченні приросту джерел фінансування для реалізації програм нарощування економічної ваги суб'єкта господарювання. Основними показниками стійкого економічного зростання є:

1. Стабільні або зростаючі темпи приросту вартості підприємства. Важливо виділити вплив інфляції на зміну ціни капіталу підприємств.

2. Приріст обсягу довгострокового фінансування (довгострокові інвестиції та довгострокове залучення капіталу) за параметром реальної прибутковості й оптимістичного ризику.

3. Збільшення обсягу власного капіталу (абсолютний приріст і стійкі темпи зростання) насамперед за рахунок акціонерної діяльності та фінансових результатів діяльності.

4. Приріст оборотності активів і капіталу, що зумовлює їх вивільнення для розширення підприємницької діяльності.

Серед усієї сукупності найбільш прибутковими є підприємства галузі енергетики, що демонструє сировинний характер національної економіки України (рис. 2).

Лідерами є також гірничо-металургійний та агропромисловий комплекси. Вони в 2018 р. згенерували 74 % усього сукупного доходу 200 найбільших компаній.

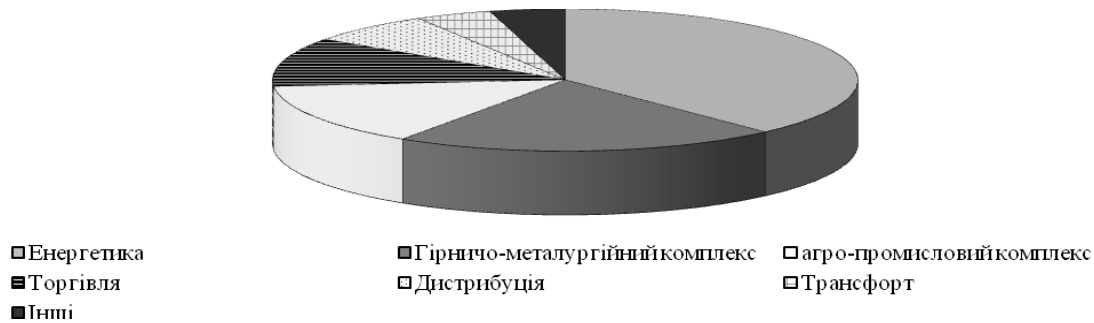

Рис. 2. Галузева структура національної економіки України за критерієм дохідності суб'єктів господарювання, 2018 р., %

Джерело: побудовано авторами за даними [1]

Враховуючи, що пріоритетним джерелом забезпечення стійкості економічного зростання є прибуток підприємства, то можливості підприємства у досягненні цієї мети можуть бути оцінені за зростанням коефіцієнта реінвестування прибутку (K_p), який визначають за формулою:

$$K_p = \frac{ЧП - Д}{ВК} \quad (1)$$

де ЧП – чистий прибуток, що залишається у розпорядженні підприємства, тис грн;

Д – дивіденди, які виплачують акціонерам, тис грн;

ВК – власний капітал підприємства, тис грн.

У результаті арифметичних розрахунків отримуємо рейтинг підприємств за критерієм реінвестування. Для цього використано фінансову звітність лідерів у галузі енергетики України (рис. 3).

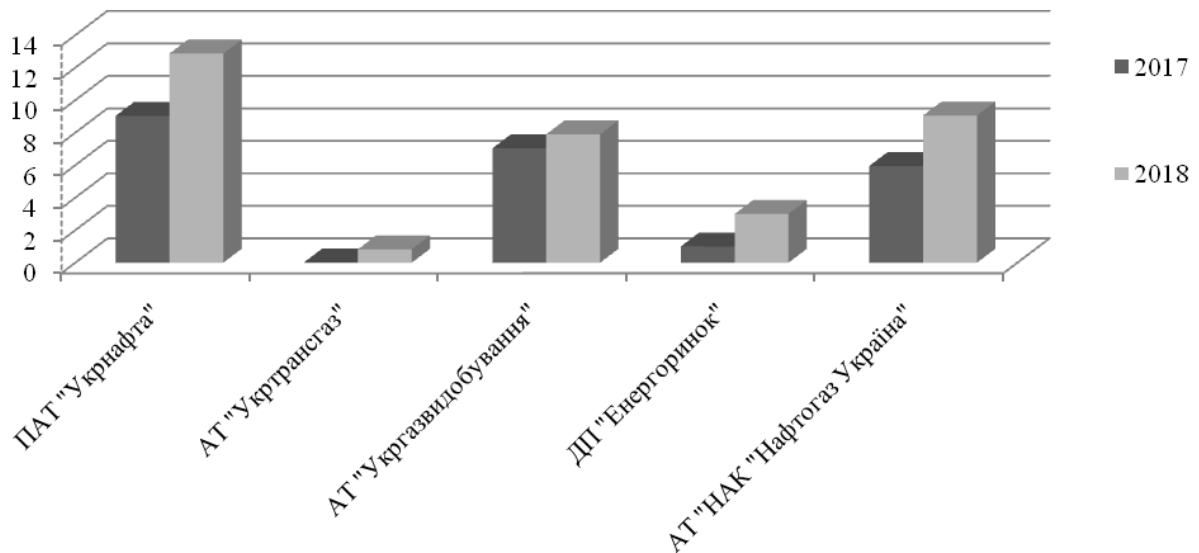

Рис. 3. Динаміка коефіцієнту реінвестування суб'єктів господарювання, 2017 – 2018 рр., %

Джерело: побудовано авторами на основі даних фінансової звітності суб'єктів господарювання

Коефіцієнт реінвестування прибутку засвідчує якими темпами в середньому збільшується власний капітал підприємства.

Створення умов стійкого економічного зростання мінімізує ризик фінансової кризи та втрати конкурентоспроможності суб'єкта господарювання. Результат ділової активності має своє вираження у підвищенні ефективності та інтенсифікації господарської діяльності. Ефективність діяльності підприємства вимірюється одним із способів, що відображають результативність його роботи відносно величини авансованих ресурсів або величини їх споживання (витрат) у процесі господарювання. Перевищення зростання доходів над зростанням витрат є наслідком інтенсифікації діяльності підприємства.

Аналіз інтенсифікації і ефективності господарської діяльності включає такі етапи [4, с. 119]:

1. Визначення найважливіших параметрів об'єкта дослідження. У випадку побудови системи показників ефективності господарювання підприємства це мають бути: чистий дохід (виручка) від реалізації продукції, чистий прибуток, власний капітал, чисельність працівників, середні залишки активів і пасивів, фонд заробітної плати.

2. Побудова системи коефіцієнтів, які мають забезпечити повну та достовірну характеристику об'єкта аналізу. На цьому етапі обов'язково оцінюється ступінь значення кожного показника і відкидаються коефіцієнти, що є не суттєвими для характеристики ефективності господарської діяльності підприємства.

3. Розробка критеріїв оцінки фінансового стану і ефективності господарювання. Критеріями можуть бути оптимальні значення відповідних коефіцієнтів та внутрішні нормативи, які розроблені фахівцями підприємства.

4. Обчислення коефіцієнтів на початок і кінець досліджуваного періоду.

5. Оцінка динаміки відповідних коефіцієнтів за досліджуваний період.

6. Порівняння коефіцієнтів з їх критеріальними значеннями, кількісна оцінка відхилень фактичних показників від критеріїв. На цьому етапі важливо оцінити динаміку кожного коефіцієнта у відношенні до критичного значення (зміна коефіцієнта протягом періоду може наблизити до критерію або віддалити його від критерію). Оцінка динаміки коефіцієнта відносно критерію у деяких випадках може бути важливіша за статичну оцінку на визначений момент часу.

7. Загальна оцінка ефективності господарювання підприємства на основі системи коефіцієнтів. Загальна оцінка може здійснюватись на ґрунті логічних узагальнень. Така оцінка буде до деякої міри суб'єктивною. Щоб обмежити суб'єктивні фактори в узагальненні результатів коефіцієнтного аналізу, можна скористатись інтегральними (узагальнюючими) коефіцієнтами, які дозволяють дати однозначну оцінку ефективності господарювання підприємства. Для розробки інтегральних коефіцієнтів необхідно скористатися методами економіко-математичного моделювання.

Економічний розвиток підприємства та підвищення ефективності його діяльності може відбуватися на екстенсивній і на інтенсивній основах. Екстенсивна основа передбачає додаткове використання ресурсів у господарській діяльності.

Показниками екстенсивності розвитку є кількісні показники використання ресурсів: чисельність працівників, величина витрачених предметів праці, величина капіталу, обсяг основних виробничих засобів і оборотних активів. Показники інтенсифікації розвитку – якісні показники використання ресурсів, тобто продуктивності праці, матеріаловіддача, віддача основних засобів, кількість оборотів оборотних активів.

Методика комплексного аналізу і оцінки ефективності господарської діяльності займає важливе місце у фінансовому аналізі. Її використання забезпечує: об'єктивну оцінку минулої діяльності, пошук резервів підвищення ефективності господарювання; порівняльну оцінку конкурентоспроможності і ділового партнерства.

Аналіз ефективності господарської діяльності підприємства дає змогу провести матричний метод, що базується на обчисленні і оцінці системи показників, згрупованих в табл. 2.

Таблиця 2

Система показників оцінки ефективності господарської діяльності підприємства

Групи показників	Назви показників
I група	Чистий прибуток в розрахунку на 1 грн чистого доходу (виручки) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг); на 1 грн витрат; на 1 грн власного капіталу; на 1 грн вартості майна; на 1 працівника підприємства
II група	Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) в розрахунку на 1 грн витрат; на 1 грн. власного капіталу; на 1 грн вартості майна; на 1 працівника підприємства
III група	Витрати в розрахунку на 1 грн власного капіталу; на 1 грн вартості майна; на 1 працівника підприємства
IV група	Власний капітал в розрахунку на 1 грн майна; на 1 працівника
V група	Вартість майна в розрахунку на 1 працівника

Джерело: узагальнено авторами

Отже, для пошуку можливих шляхів забезпечення високого рівня фінансової безпеки доцільно використовувати оцінку ділової активності суб'єктів господарювання. Стратегія діяльності підприємства вимагає існування якісної системи інформаційного забезпечення, у зв'язку з чим зростає роль аналізу ділової активності.

4.6. Оцінка фінансової безпеки підприємства в сучасних умовах

© Багрій К. Л.

*канд. екон. наук, доц., доц. кафедри обліку і оподаткування,
Чернівецький торговельно-економічний інститут Київського національного
торговельно-економічного університету, м. Чернівці, Україна*

В ході здійснення підприємствами виробничо-фінансової діяльності під час кризи і в наступний період у них виникають проблеми, вирішення яких не можна відкладати. З метою усунення негативних наслідків кризи підприємства повинні приділяти особливу увагу забезпеченню фінансової безпеки. В сучасних умовах господарювання оцінка рівня фінансової безпеки підприємств має важливе значення, так як дає можливість своєчасно виявити наявні проблеми в стані фінансової безпеки підприємства і виправити їх без загрози втрати платоспроможності і фінансової стійкості.

Проаналізувавши останні дослідження і публікації можна переконатися, що проблемам фінансової безпеки суб'єктів господарювання приділяється чимала увага такими вітчизняними вченими, як С. Я. Єлецьких, К. Г. Петрищева [1], М. С. Зварич [2], Є. П. Картузов [3], Н. С. Краснокутська, Г. М. Коптева [4], І. Я. Кулиняк, О. І. Глянцева [5], А. В. Майборода [6], С. І. Мельник [7], Н. Я. Михаліцька, Х. І. Цвайг [8], О. В. Сташук [9], О. С Шуміло, К. В. Савченко [10] та ін. Однак слід зазначити, що в теоретичному плані і в прикладній області дослідження даного найважливішого питання ще багато невирішеного. У зв'язку з цим вивчення питань оцінки фінансової безпеки підприємства в сучасних умовах є актуальним.

Поняття фінансової безпеки можна позначити як здатність підприємства розробляти та забезпечувати ефективну фінансову стратегію в умовах невизначеної середовища, забезпечуючи фінансову рівновагу і стійкість, платоспроможність і ліквідність підприємства в довгостроковому періоді.

Як зазначають Н. С. Краснокутська, Г. М. Коптева, фінансова безпека являє такий стан підприємства, яке:

- дозволяє забезпечити фінансову рівновагу, стійкість, платоспроможність і ліквідність підприємства в довгостроковому періоді;
- задовольняє потреби підприємства у фінансових ресурсах для стійкого розширеного відтворення підприємства;
- забезпечує достатню фінансову незалежність підприємства;
- здатне протистояти існуючим і виникаючим небезпекам і загрозам, які прагнуть завдати фінансових збитків підприємству, або змінити небажано структуру капіталу, або примусово ліквідувати підприємство;
- забезпечує достатню гнучкість при прийнятті фінансових рішень, захищеність фінансових інтересів власників підприємства [4, с. 17 – 18].

У вітчизняній практиці виділяють два можливих режими керівництва фінансовою безпекою: в умовах стабільного або нестабільного розвитку підприємства.

Перший варіант передбачає виконання певних функцій в поточній діяльності:

- формування інформаційних систем, що включають ефективне визначення можливих варіантів розвитку ситуацій і альтернативних рішень;
- постійний аналіз фінансового стану підприємства і створення системи внутрішнього контролю і моніторингу.

Однак якщо підприємство функціонує в умовах нестабільності, керівництву необхідно використовувати певну стратегію управління фінансово-економічною безпекою підприємства, яка може містити:

– діагностику фінансово-економічного стану об'єкта в поточному періоді і попередження або виявлення кризових ситуацій;

- оцінку можливих ризиків і розробку заходів щодо їх запобігання або нейтралізації;
- оцінку планованих заходів та їх ефективності для подолання негативних впливів;
- оцінку вартості таких заходів;

– оцінку показників визначення і ідентифікації небезпек і загроз підприємства в залежності від тенденцій у зовнішньому середовищі, гнучкого реагування на подібні зміни і, відповідно, поставлені цілі і завдання підприємства.

Особливістю управління фінансовою безпекою підприємства в умовах дестабілізації також є обробка величезного обсягу інформації як внутрішньої, так і зовнішньої, за результатами якої відділ фінансової безпеки робить висновок про можливі загрози та зниження достатнього рівня фінансової безпеки підприємства.

Можливі загрози фінансової безпеки підприємства:

1. Зовнішні:

- загальноекономічна ситуація в країні і регіоні, кризи;
- урядові кризи;
- стійкість нормативно-правової бази;
- нестабільність податкової, кредитної та страхової політики;
- рівень інфляції і її прогноз;
- нестабільність валютної політики держави або валютного курсу і ін.

2. Внутрішні:

– некваліфіковане управління, помилки в стратегічному плануванні і прийнятті тактичних рішень;

- слабе маркетингове опрацювання ринку;
- недостатня ліквідність активів підприємства;
- низький рівень кваліфікації основного персоналу;
- неконкурентна цінова політика;
- слабе технічне озброєння підприємства;
- помилки в організації збереження фінансових та матеріальних цінностей і ін.

Для оцінки фінансової безпеки найбільш поширеним вважається індикаторний підхід, що полягає у виборі певних показників, які характеризують фінансову безпеку, і в подальшому порівнянні їх фактичних значень з граничними. В процесі оцінки фінансової безпеки підприємства перш за все необхідно сформулювати систему показників (індикаторів), що дозволяють здійснювати її діагностику.

Індикатори або показники стану фінансової безпеки – це кількісні характеристики стану фінансової діяльності, відібрані для характеристики стану фінансової безпеки підприємства. Для останньої важливе значення мають як самі індикатори, що характеризують фінансовий стан, так і їхні граничні значення. Під граничними значеннями індикаторів фінансової безпеки доцільно розуміти граничні величини, недотримання яких призводить до переходу фінансової безпеки з безпечного стану до небезпечного. Слід підкреслити, що за межами граничних значень індикаторів фінансової безпеки фінансова система підприємства втрачає спроможність до динамічного розвитку, стає об'єктом, який втрачає свою ліквідність, тому їй загрожує банкрутство.

Система індикаторів повинна відповідати складу і важливості основних загроз фінансовій безпеці підприємства. При визначенні граничних значень необхідно враховувати особливості діяльності підприємства, специфіку і умови ринку, на якому реалізується готовий продукт, і інші фактори.

Методом забезпечення фінансової безпеки підприємства виступає спосіб її забезпечення. Метод передбачає наявність інструменту фінансової діяльності, яким є певне фінансове знаряддя (фінансова технологія), що використовується в процесі реалізації відповідного методу. Виходячи із загального розуміння терміна, принципом управління фінансовою безпекою підприємства слід вважати керівне положення, якого слід дотримуватися у процесі впливу на її стан.

До принципів управління фінансовою безпекою підприємства слід віднести такі: первинність господарського законодавства під час забезпечення фінансової безпеки підприємства; застосування програмно-цільового управління в забезпеченні фінансової безпеки підприємства; обов'язкове визначення сукупності власних фінансових інтересів підприємства у складі його місії; інтегрованість підсистеми управління фінансовою безпекою підприємства із загальною системою фінансового менеджменту; необхідність і своєчасність удосконалення системи фінансової безпеки підприємства; необхідність організаційного і методичного оформлення підсистеми управління фінансовою безпекою; мінімізація витрат на забезпечення фінансової безпеки підприємства [3, с. 176 – 177].

Багато вищезазначених вчених дотримуються думки про необхідність визначення інтегрального показника фінансової безпеки підприємства. Але сьогодні не існує єдиного загальновизнаного способу його розрахунку.

Спосіб розрахунку інтегрального показника фінансової безпеки заснований на застосуванні індикаторного підходу і визначенні граничних значень коефіцієнтів. Він має включати в себе наступні розрахунки:

1. Розрахунок показників характеризують фінансову безпеку підприємства.

2. Для кожного *i*-го показника визначається граничне значення.

3. Визначається ступінь відхилення фактичного значення кожного *i*-го показника від граничного за такими формулами:

$$X_i = A_i / A_{in}, \quad (1)$$

де A_i – фактичне значення показника;

A_{in} – граничне значення показника.

Далі визначається інтегральна оцінка рівня фінансової безпеки підприємства за формулою:

$$R = X1 (+ -) X2 (+ -) X3. \quad (2)$$

Для встановлення загального рівня фінансової безпеки досліджуваного суб'єкта господарювання ТДВ «Трембіта» і виявлення тенденцій його зміни була обрана методика розрахунку інтегрального показника фінансової безпеки на основі застосування індикаторного методу за відхиленнями фактичних величин показників-індикаторів від їх граничних значень.

На початковому етапі оцінки фінансової безпеки ТДВ «Трембіта» був зроблений вибір показників-індикаторів і визначені їх граничні значення (табл. 1).

Таблиця 1

Показники-індикатори фінансової безпеки

Показники	Граничні значення	Динаміка
Показники ліквідності		
1. Коефіцієнт поточної ліквідності	2,0	Збільшення
2. Коефіцієнт швидкої ліквідності	1,0	Збільшення
3. Коефіцієнт абсолютної ліквідності	0,2	Збільшення
Показники фінансової стійкості		
1. Коефіцієнт покриття оборотних коштів власними джерелами формування	0,1	Збільшення
2. Коефіцієнт фінансової стійкості	0,5	Збільшення
3. Коефіцієнт фінансової активності	1,0	Зменшення
Показники ділової активності		
1. Темп зростання прибутку	Темп зростання виручки	Збільшення
2. Темп зростання виручки	Темп зростання активів	Збільшення
3. Темп зростання активів	1,0	Збільшення
4. Оборотність дебіторської заборгованості	12	Збільшення
5. Оборотність кредиторської заборгованості	12	Збільшення
6. Диверсифікація покупців	10,0%	Зменшення
Показники ефективності діяльності		
1. Чиста рентабельність продажів	5,0	Збільшення
2. Рентабельність власного капіталу	15,0	Збільшення
3. Рентабельність сукупного капіталу	Індекс інфляції	Збільшення

Джерело: розраховано автором

Вихідною передумовою формування системи показників-індикаторів фінансової безпеки підприємства обрано ідентифікацію основних загроз втрати фінансової безпеки.

На наступному етапі зроблено розрахунок відхилень фактичних значень показників від граничних за формулами (1), (2). Результати розрахунку відхилень представлені в табл. 2.

Таблиця 2

**Показники-індикатори фінансової безпеки
ТДВ «Трембіта» і їх відхилення від граничних значень, 2017 – 2018 рр.**

Показники	2017 р.	Відхилення	2018 р.	Відхилення
Показники ліквідності				
1. Коефіцієнт поточної ліквідності	0,46	0,23	0,98	0,49
2. Коефіцієнт швидкої ліквідності	0,34	0,34	0,82	0,82
3. Коефіцієнт абсолютної ліквідності	0,02	0,1	0,03	0,15
Показники фінансової стійкості				
1. Коефіцієнт покриття оборотних коштів власними джерелами формування	1,15	11,5	0,02	5,0
2. Коефіцієнт фінансової стійкості	0,009	50	0,45	1,11
3. Коефіцієнт фінансової активності	107,06	107,06	1,21	1,21
Показники ділової активності				
1. Темп зростання прибутку	0,9	0,8	-29,2	-6,8
2. Темп зростання виручки	1,1	1,1	4,3	4,3
3. Темп зростання активів	0,5	0,5	1,1	1,1
4. Оборотноість дебіторської заборгованості	1,6	7,5	4,5	2,7
5. Оборотноість кредиторської заборгованості	0,74	0,16	4,8	2,5
6. Диверсифікація покупців	0,25	0,4	0,22	0,45
Показники ефективності діяльності				
1. Чиста рентабельність продажів	0,01	0,2	-0,11	-2,2
2. Рентабельність власного капіталу	0,94	6,26	-0,47	-3,1
3. Рентабельність сукупного капіталу	0,009	0,18	-0,21	-4,2

Джерело: розраховано автором

Потім була розрахована інтегральна оцінка фінансової безпеки підприємства за формулою (2). Результати наведені в табл. 3.

Таблиця 3

Розрахунок інтегральної оцінки рівня фінансової безпеки ТДВ «Трембіта», 2017 – 2018 рр.

Показники	2017 р.	2018 р.
1. Інтегральний показник ліквідності	0,67	1,46
2. Інтегральний показник фінансової стійкості	168,56	7,32
3. Інтегральний показник ділової активності	10,46	4,25
4. Інтегральний показник ефективності діяльності	6,64	-9,5
5. Сукупна інтегральна оцінка рівня фінансової безпеки	186,33	3,53

Джерело: розраховано автором

В цілому за 2018 р. рівень фінансової безпеки ТДВ «Трембіта» не перевищує граничний (який дорівнює 15).

Але варто зазначити, що не всі індикатори, які беруть участь в аналізі, досягають граничного рівня. Протягом досліджуваного періоду спостерігається негативна тенденція зниження загального інтегрального показника фінансової безпеки підприємства (табл. 3). Значне зниження загального інтегрального показника фінансової безпеки підприємства відбулося в 2018 р. в результаті зниження інтегральних показників за трьома складовими: фінансової стійкості, ділової активності та ефективності діяльності. Загрозою фінансовій безпеці підприємства є:

1. Втрата ліквідності підприємства. У 2018 р. всі коефіцієнти ліквідності, які беруть участь в розрахунку інтегрального показника фінансової безпеки, знижуються. Такі відчутні зміни даних показників 2018 р. в порівнянні з 2017 р. відбулися, перш за все, через зростання кредиторської заборгованості та зниження величини найбільш ліквідних активів.

2. Зниження ефективності діяльності підприємства, можливість втрати його прибутковості і здатності до самоокупності та розвитку. До 2018 р. всі коефіцієнти, що характеризують ефективність діяльності підприємства, не досягають навіть половини від рекомендованих граничних значень. Несприятлива тенденція зниження їх величин пов'язана, перш за все, з зменшенням суми прибутку.

3. Нестійкий розвиток підприємства в результаті недотримання «золотого правила економіки». Співвідношення темпів зростання активів, виручки і прибутку не дотримувалося ні в одному з аналізованих періодів, проте в 2017 р. підприємство було найближче до виконання правила. У 2018 р. величина прибутку лише зменшувалася, що є несприятливою тенденцією для підприємства, що вимагає вживання заходів з боку його керівництва.

4. Збільшення боргів через уповільнення оборотності дебіторської заборгованості. Така ситуація виникає, перш за все, в силу специфіки діяльності підприємства, так як оплата клієнтами готової продукції здійснюється недостатньо ритмічно. Необхідно відзначити, що в 2018 р. оборотність дебіторської заборгованості вище, ніж кредиторської заборгованості, що є сприятливим моментом для функціонування підприємства. Проте підприємство має боржників, заборгованість яких перевищує 12 місяців.

Проведені дослідження показують, що якісне володіння методикою діагностики банкрутства менеджерами всіх рівнів підприємства є складовою частиною їх професійної підготовки, що забезпечує ефективне застосування методів економічного дослідження, системного комплексного макроекономічного аналізу. Володіючи такою технікою, менеджери підприємства мають можливість завчасно спрогнозувати зниження фінансової активності підприємства та передбачити негативні тенденції в його розвитку.

Отже, ефективно побудована система фінансового планування, яка базується на аналізі фінансової діяльності підприємства, дозволяє зберегти стійке фінансове становище.

Так як фінансовий стан є найважливішою характеристикою економічної діяльності підприємства, то воно визначає конкурентоспроможність підприємства в обраному сегменті ринку, його потенціал в діловому співробітництві з партнерами і служить оцінкою ступеня гарантованості економічних інтересів самого підприємства і його партнерів по фінансовим і іншим відносинам. Стійкість фінансового положення формується в ході здійснення всієї господарської діяльності підприємства. Визначення положення підприємства на ту чи іншу дату відповідає на питання, наскільки ефективно воно управляє фінансовими ресурсами.

У складних умовах сьогодення перед суб'єктами господарювання стоїть непроста задача, яка полягає у тому, щоб сформувати дієву систему попередження зовнішніх і внутрішніх загроз діяльності підприємства. Впровадження попереджувальних заходів дасть змогу чітко діагностувати, контролювати та нейтралізувати негативні фактори, тому розробка дієвої стратегії фінансової безпеки підприємства є необхідною складовою і потребує комплексного подальшого вивчення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Список використаних джерел до розділу 1.

Підрозділ 1.1.

1. Бланк И. А. Финансовый менеджмент. К.: МП «ИТЕМ ЛТД», «Юнайтед Лондон Трейд Лимитед», 1995. 448 с.
2. Громадська організація «Інститут Реформ та інновацій». URL: <https://iri.pp.ua/> (дата звернення 29.10.2019 року).
3. Іртищева І. О., Крамаренко І. С. Інвестиційна привабливість економіки: міжрегіональні асиметрії. *Регіональна економіка*. 2014. № 2 (72). С. 84 – 95.
4. Коренюк П., Копил О. Концептуальні підходи та методи визначення інвестиційної привабливості національної економіки. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2018. № 2. С. 57 – 62.
5. Крамаренко І. С. Ефективність використання інвестиційного потенціалу національної економіки у контексті впливу на економічне зростання. *Вісник ХНАУ*. 2019. № 1. С. 403 – 413.
6. Крамаренко І. С. Інвестиційне забезпечення агропродовольчої сфери України: сучасний стан та перспективи розвитку. *Інвестиції: практика та досвід*. 2013. № 5. С. 30 – 33.
7. Лучко М. Прямые иностранные инвестиции: движение и значение. *Экономист*. 2002. № 3. С. 22 – 32.
8. Методика інтегральної оцінки інвестиційної привабливості підприємств та організацій : [затв. наказом Агентства з питань запобігання банкрутству № 22 від 23.11.1998 р.]. Державний інформаційний бюлетень про приватизацію. 1998. № 7. С. 18 – 28.
9. Носова О. В. Оцінка інвестиційної привабливості України: основні підходи. *Економіка та прогнозування*. 2003. № 3. С. 119 – 137.
10. Ольшанський О. В. Рейтингова оцінка інвестиційної привабливості регіону. URL: <http://intkonf.org/olshanskiy-ov-reytingova-otsinka-investitsynouy-privablivosti-regionu/> (дата звернення 29.10.2019 року).
11. Про затвердження Методики розрахунку інтегральних регіональних індексів економічного розвитку: наказ Держкомстату України від 15 квітня 2003 року № 114. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0114202-03> (дата звернення 29.10.2019 року).
12. Экономические и информационно-аналитические основы управления инвестиционными объектами: монография / под. ред. К. В. Балдина. М. : Издательство Московского психолого-социального института, 2004. 296 с.
13. Index of economic freedom in 1999. Washington D. C. / ed. K. R. Holmes, Johnson. The Heritage Foundation. The Wall Street Journal. Washington D. C.: New York. 1999. P. 9.
14. New scoreboard of Economic Intelligence Union ranks business climate across the world. *Transition Newsletter*. 2001. Vol. 12. № 3. P. 47 – 48.

Підрозділ 1.2.

1. Аналітична економіка: макроекономіка і мікроекономіка: підручник: у 2 кн. / С. М. Панчишин, І. В. Грабинська, Г. Я. Стеблій та ін.; за ред. С. М. Панчишина і П. І. Островерха. 3-тє вид., виправл. і доп. Л. : Апріорі, 2017. Кн. 1: Вступ до аналітичної економіки. Макроекономіка. 567 с.
2. Крупка М. І. Фінансово-кредитний механізм інноваційного розвитку економіки України. Львів: Видавничий центр Львівського національного університету ім. Івана Франка, 2001. 608 с.
3. A Financial System That Creates Economic Opportunities Banks and Credit Unions, 2017. 149 p. URL: <https://www.treasury.gov/press-center/pressreleases/Documents/A%20Financial%20System.pdf>.
4. Financial System Stability Assessment On Japan. International Monetary Fund, 2017. 55 p. URL: <https://www.imf.org>.
5. Raport o stabilności systemu finansowe, 2017. 152 p. URL: <https://www.nbp.pl/systemfinansowy/rsf062017.pdf>.

Підрозділ 1.3.

1. Kryvoruchko O. S., Kraus N. M. The imperatives of formation and dominant of the development of digital economy in modern paradigmatic context. *Zbirka dopovidei na III Mizhnarodnii nauково-praktychnii konferentsii, Paradyhmalni zrushennia v ekonomichnii teorii XIX st.* KNU named by T. Shevchenko, Kyiv, Ukraine. 2018. pp. 681 – 685.
2. Kraus N. M., Kraus K. M. Innovative scoreboard of Ukraine. *Skhidna Yevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnia*. 2017. URL: <http://www.easterneurope-ebm.in.ua/6-2017-ukr> (Accessed 27 Jun 2017).
3. Kit L. Evoliutsiia merezhevoi ekonomiky. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky*. 2018. T. 2. S. 187 – 194. URL: <http://odec.org.uk/theconcept-of-a-digital-economy>.
4. Войнарченко М. П. Мережеві інструменти капіталізації інформаційно-інтелектуального потенціалу та інновацій. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2018. № 3. Т. 3. С. 18 – 24.
5. Данніков О., Січкаренко К. Концептуальні засади цифровізації економіки України. URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2018/17_2018_ukr/15.pdf.

Список використаних джерел

6. Веретюк С., Пілінський В. Визначення пріоритетних напрямків розвитку цифрової економіки в Україні. *Фінансовий простір*. 2017. № 3 (27). С. 51 – 58.
7. Коляденко С. Цифрова економіка: передумови та етапи становлення в Україні і у світі. *Економіка. Фінанси. Менеджмент*. 2018. № 6. С. 106 – 107.
8. Юткін Г. Д. Синергетика та управління інноваційними процесами. *Економіка. Фінанси. Право*. 2018. № 5 (31). С. 21 – 23.
9. Карчева Г. Т., Огородня Д. В., Опенько В. А. Цифрова економіка та її вплив на розвиток національної та міжнародної економіки. *Фінансовий простір*. 2017. № 3 (27). С. 13 – 21.

Підрозділ 1.4.

1. Бережна Л. В., Снитюк О. І. Економіко-математичні методи та моделі в фінансах: навч. посібн. К.: Кондор, 2009. 301 с.
2. Данько М. С. Методологічні особливості оцінки рівня трансакційних витрат у науково-інноваційній сфері. *Економіка і прогнозування*. 2004. № 1. С. 86 – 97.
3. Дем'яненко С. В. Менеджмент виробничих витрат у сільському господарстві. URL: <https://clck.ru/F5aJd> (дата звернення: 16.10.2019).
4. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 25.10.2019).
5. Зеленський А. В. Фінансове регулювання аграрного сектору економіки України. URL: <https://clck.ru/F5Y2n> (дата звернення: 20.10.2019).
6. Зовнішньоторговельний обіг продукції АПК. URL: <https://clck.ru/Ehehp> (дата звернення: 17.10.2019).
7. Курило Л. І. Про посилення організаційної складової в управлінні аграрною економікою. URL: <https://clck.ru/F5aLn> (дата звернення: 15.10.2019).
8. Офіційний портал Міністерства аграрної політики та продовольства України. URL: <https://clck.ru/EeaXu> (дата звернення: 10.10.2019).
9. Рейтинг регіонів по виробництву продукції сільського господарства. URL: <https://clck.ru/EeTT8> (дата звернення: 20.10.2019).
10. Саблук П. Т. Стан і напрями розвитку аграрної реформи. URL: <http://eapk.org.ua/ru/contents/2015/02/10> (дата звернення: 28.10.2019).
11. Український клуб аграрного бізнесу. URL: <https://clck.ru/F5aPK> (дата звернення: 20.10.2019).
12. Федоров М. М. Стратегічні напрями розвитку аграрного сектору економіки України. URL: <https://clck.ru/F5aGV> (дата звернення: 20.10.2019).
13. Sirenko N., Burkovska A., Lunkina T., Mikulyak K. Prospects for organic production development in the market environment. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*. 2019. vol. 41. no. 3. p. 318 – 331.

Підрозділ 1.5.

1. Стратегія розвитку малого і середнього підприємництва в Україні на період до 2020 року. URL: <http://www.me.gov.ua/Documents>.
2. Ілляшенко С. М., Шипуліна Ю. С., Ілляшенко Н. С., Комарницька А. О. Управління знаннями в системі інноваційного розвитку організації. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2017. № 1. С. 231 – 241.
3. Кокорев А. С. Финансирование инновационных проектов на промышленных предприятиях. *Инновации и инвестиции*. 2017. № 6. С. 6 – 9.
4. Інвестиційний клімат в Україні. Офіційний веб-портал Міністерства закордонних справ України. URL: <http://mfa.gov.ua/ua>.
5. Сментина Н. В., Муратов О. М. Основні стратегічні завдання державної регіональної політики з підтримки розвитку підприємницького середовища. *Економічні інновації: зб. наук. пр.* Одеса: ІПРЕД НАН України. 2015. Вип. 59. С. 310 – 316.
6. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
7. Князева О. А., Скоробогатов Г. С. Інвестиційне забезпечення інноваційної діяльності малих та середніх підприємств. *Фінанс.-кредит. діяльність: проблеми теорії та практики: зб. наук. пр.* 2018. Вип. 1. С. 131 – 139.
8. Kickstarter. URL: www.kickstarter.com.

Список використаних джерел до розділу 2.

Підрозділи 2.1.

1. Звіт про фінансову стабільність. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=32236491.
2. Комплексна програма розвитку фінансового сектору України до 2020 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0391500-15>.
3. Офіційний сайт Асоціації українських банків. URL: <https://www.aub.org.ua>.
4. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
5. Офіційний сайт інформаційного агентства «Уніан». URL: <http://www.economics.unian.net>.
6. Офіційний сайт Міністерства фінансів. URL: <https://minfin.com.ua/ua/2019/06/05/37991508>.
7. Офіційний сайт Національного банку України. URL: <https://www.bank.gov.ua/control/uk/index>.

8. Стратегія макропруденційної політики. URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=83019081>.
9. Стратегія розвитку банківської системи 2016 – 2020: «Синергія розвитку банків та індустріалізації економіки». URL: https://kneu.edu.ua › userfiles › afedra+bankspravu › proekt_strategi.
10. Стратегія Національного банку України. Програма дій 2019. URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=86050888>.
11. Сидорова О. В., Демченко А. М. Ринок банківських послуг в Україні та механізми його дослідження. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2017. Том 2, № 23. С. 60 – 67.

Підрозділи 2.2.

1. Eurostat. Environmental protection expenditure in Europe: [сайт]. URL: <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu>.
2. Eurostat. GDP and main components (output, expenditure and income): [сайт]. URL: <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu>.
3. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 р. №2456-VI, зі змінами та доповненнями. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.
4. Державна служба статистики України: [сайт]. URL: <http://ukrstat.gov.ua>.
5. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25.06.1991 № 1264-XII, зі змінами та доповненнями. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.
6. Звіти про виконання державного бюджету за 2011 – 2018 роки. Державна казначейська служба України: [сайт]. URL: <http://www.treasury.gov.ua>.
7. Канонішена-Коваленко К. Екологічний податок від А до Я. Київ: Фундація «Відкрите Суспільство», 2017. 108 с.
8. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI, зі змінами та доповненнями. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2755-17>.

Підрозділи 2.3.

1. Дмитрієв І. А., Майборода Ю. В. Соціально-економічна сутність малого підприємництва, проблеми його розвитку в Україні. *Проблеми і перспективи розвитку підприємництва*. 2012. № 1. С. 35 – 38.
2. Крисоватий А. І., Мельник В. М. Податкові трансформації в ЄС та податкова політика України в контексті євроінтеграції: монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2014. 236 с.
3. Крисоватий А. І., Федосов В., Яренко Г. Оподаткування багатства: виклик для України. *Журнал європейської економіки*. 2015. № 2. Т. 14. С. 183 – 205.
4. Швець Ю. О., Завальнюк А. О. Податкові реформи в країнах ЄС: переваги, недоліки їх впровадження в податкову систему України. *Європейський вектор економічного розвитку*. 2016. №2 (21). С. 126 – 134.
5. Doingbusiness-2018. Україна в рейтингу світового банку легкості ведення бізнесу): сайт. URL: <http://edclub.com.ua/analytika/doing-business-2018-ukrayina-v-reytingu-svitovogo-banku-legkosti-vedennya-biznesu> (дата звернення: 17.09.2019).

Підрозділи 2.4.

1. Баклан О. В. Закордонний досвід державного регулювання економіки та підприємництва деяких країн Європейського Союзу. *Зовнішня торгівля: право та економіка*. 2010. № 3. С. 126 – 132.
2. Duliba Ye. Development of state's fiscal function in the context of globalization. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2017. Issue 2, part 2. С. 83 – 87.
3. Duliba Ye., Ilkiv O. Relevant problems of Ukraine's integration into global economy. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2017. Vol. 3 Num. 5. Riga: Publishing House «Baltija Publishing». P. 146 – 150.
4. Дуліба Є. В. Особливості формування та реалізації фіскальної політики держави. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. № 2. С. 164 – 168.
5. Дуліба Є. В. Фіскальна функція держави: адміністративно-правовий аспект: монографія; під заг. ред. д. ю. н., професора, заслуженого юриста України В. І. Курила. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2018. 355 с.
6. Жаліло Я. А. Теорія та практика формування ефективної економічної стратегії держави: монографія. Київ: НІСД, 2009. 336 с.
7. Зимовець В. В. Державна фінансова політика економічного розвитку: НАН України; Ін-т екон. та прогнозув. Київ. 2010. 356 с.
8. Луніна І. О. Баліцька В. В., Короткевич О. В., Фролова Н. Б. Шляхи мінімізації впливу фінансової кризи на бюджет України. *Фінанси України*. 2008. № 12. С. 25 – 34.
9. Молдован О. О. Державні фінанси України: досвід та перспективи реформ: монографія. Київ: НІСД, 2011. 380 с.
10. Налоговые системы. Методология развития: монографія / под ред. И. А. Майбутова, Ю. Б. Иванова. Москва: Юнити-Дана, 2012. 463 с.
11. Основні напрями економічної політики України: постанова Верховної Ради України від 25 жовтня 1991 року. Дата оновлення 09.02.1993. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1698%D0%B0-12> (дата звернення 15.10.2019).

Список використаних джерел

12. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики: Закон України від 01.07.2010 № 2411-VI. Дата оновлення: 08.07.2018. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17> (дата звернення 15.10.2019).
13. Про Основні положення податкової політики в Україні: постанова Верховної Ради України від 04.12.1996 № 561/96-ВР. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/561/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення 15.10.2019).
14. Про податкову політику в Україні та заходи щодо удосконалення податкового законодавства: постанова Верховної Ради України від 12.05.1999 URL: № 641-XIV <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/641-14> (дата звернення 15.10.2019).

Підрозділи 2.5.

1. Виконання місцевих бюджетів на основі положень бюджетного кодексу України: навчальний посібник. За заг. ред. Мельник С. І. К.: Міленіум, 2002. 280 с.
2. Клименко О. М. Переваги та недоліки фінансової децентралізації. Децентралізація влади, проведення реформ в Україні. Сучасний стан та проблеми підготовки кадрів для об'єднаних територіальних громад : матеріали II Міжнародної науково-методичної конференції 13 – 14 грудня 2018 р. Рівне : НУВГП, 2018. С. 81.
3. Коритько Т. Ю. Методи оцінки фінансової стійкості місцевих бюджетів. *Економічний простір*. 2008. № 12. С. 140 – 145. URL: http://nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ekpr/2008_12/1/koritko.pdf.
4. Мацук З. А. Фіскальний федералізм як децентралізована модель формування бюджетного регулювання в Україні. *Фінанси, облік і аудит*. 2014. Вип. 1. С. 81 – 94. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Foa_2014_1_9.pdf. [дата звернення: 05.11.2019].
5. Овчаренко Т., Бочі А., Поворозник В. Особливості формування та виконання бюджету об'єднаних територіальних громад. МЦПД. К, 2017. С.14 – 17.
6. Офіційний сайт Державної казначейської служби України. URL: <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir=146477>.
7. Патицька Х. О. Фінансова децентралізація як основа формування самодостатніх територіальних громад. *Ефективна економіка*. 2015. № 10. URL: www.economy.nayka.com.ua/pdf/10_2015/57.pdf. [дата звернення: 05.11.2019].
8. Перошук З. І. Деякі правові питання бюджетів та їх складових елементів в умовах бюджетної децентралізації. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: «Юриспруденція»*. 2014. № 11, том 1. С. 154 – 157.
9. Проект з регіонального врядування та розвитку України «Фіскальна децентралізація в Україні: поточний стан та не обхідність реформ». URL: http://www.rgd.org.ua/resources/publications_list/Fiscal_decentralization_in_Ukraine_UKR.pdf. [дата звернення: 05.11.2019].
10. Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про регулювання діяльності органів місцевого самоврядування» № 6403 від 21.04.2017. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61676.
11. Створення об'єднаних територіальних громад в Україні 2015 – 2017. Аналітична доповідь від громадськості у форматі Shadow Report. Київ, 2018. С. 27 – 30.
12. Сторонянська І. З., Пелехатий А. О. Фінансове забезпечення розвитку територіальних громад у контексті адміністративно-територіальної реформи. *Регіональна економіка*. 2014. № 3 (73). С. 228 – 238.
13. Усков І. В. Децентралізація як основа становлення фінансово самостійних місцевих органів влади. *Бізнес Інформ. Серія «Регіональна економіка»*, 2012. Вип. 3. С. 107 – 110.
14. Територіальний розвиток та регіональна політика в Україні: актуальні проблеми, ризики та перспективи адміністративно-фінансової децентралізації / НАН України. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України»; наук. редактор В. С. Кравців. Львів, 2017. 120 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»).
15. Форум «Децентралізація – основа формування нової системи управління та місцевого розвитку в Тернопільській області за участі Прем'єр-міністра України Володимира Гройсмана. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=uEPfqHaBV10>.
16. Міністерство фінансів України. URL: <http://minfin.gov.ua/news/bjudzhet/ptsm>.
17. Інститут бюджету та соціально-економічних досліджень. URL: <http://www.ibser.org.ua>.

Список використаних джерел до розділу 3.

Підрозділи 3.1.

1. Сахнацкий А. Особенности осуществления факторинговых операций. URL: http://www.prostopravo.com.ua/prava_biznesa/dogovornye_otnosheniya/stati/osobennosti_osuschestvleni_ya_faktoringovyh_operatsiy.
2. World Factoring Yearbook 2012. URL: <http://bcrpub.co.uk/publications/wfy-12#>.
3. Definition of the two-factor system. URL: http://www.ifgroup.com/index.php?language=2&action=gen_page&menu_left=true&idx=111&curr_sec=110.
4. The Factoring & Commercial Finance Industry in 2012. URL: http://www.ifgroup.com/index.php?language=2&language=2&action=gen_page&idx=206&curr_sec=165&item=354.
5. European Trade Finance Yearbook 2012/2013. URL: <http://bcrpub.co.uk/publications/etfy-12#>.

Підрозділи 3.2.

1. Білик О. І. Перспективи реформування вітчизняної системи соціального страхування. *Ефективна економіка*. 2014. № 7. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3182>.
2. Кириченко А. В. Розвиток соціального страхування в Україні: монографія. Київ : ЦП «КОМПРИНТ», 2017. 197 с.
3. Клименко В. О., Сокирко О. С. Сегментація ринку особистого страхування на сучасному етапі. *Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України*. 2012. № 2. С. 168 – 173.
4. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
5. Офіційний сайт Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. URL: <http://www.nfp.gov.ua>.
6. Пурій Г. М. Страхувальний ринок України: сучасний стан та проблеми розвитку. *Ефективна економіка*. 2018. № 10. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6609>.
7. Рудь І. Ю., Кондрацька К. В. Страхувальний ринок України: аналіз та перспективи розвитку. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2019. Випуск 23, частина 2. С. 87 – 91.
8. Фесенко Н. В., Яремченко Л. М. Стан та перспективи функціонування страхового ринку України в умовах глобалізації. *Економіка та держава*. 2019. № 8. С. 28 – 34.
9. Фрич А. Напрями вдосконалення ринку особистого страхування в Україні. *Економічний аналіз*. 2015. № 1. Том 21, С. 276 – 283.
10. Штепенко К. П., Борисова Т. І. Стан добровільного медичного страхування в контексті розгляду діяльності страхових компаній. *Ефективна економіка*. 2019. № 2. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6893>.

Підрозділи 3.3.

1. Алексеенко Л. М., Кулина Г. М. Модернізація фінансових технологій на ринку страхових послуг в умовах розвитку Інтернет-страхування. *Економічний простір*. 2018. № 135. С. 150 – 161.
2. ВВП. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp>.
3. Огляд страхового ринку. URL: <https://www.nfp.gov.ua/ua/Ohliad-strakhovoho-rynku.html>.
4. Big Data: Boosting Insurance Development and Innovation. URL: https://www.swissre.com/china/big_data_boosting_insurance_development_and_innovation.html.
5. Determining key strategies for revolutionizing the insurance industry. URL: http://www.akinsure.com/images/Industry_Overview_Study-Strategies_to_grow_the_insurance_industry.pdf.
6. Njegomira V., Marović B. Contemporary trends in the global insurance industry. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*. 2012. № 44. P. 134 – 142.
7. Sadhak Dr. H. Globalisation and life insurance. *Bima Quest*. 2005. Vol. V Issue 1. P. 20 – 32.
8. World insurance in 2017: solid, but mature life markets weigh on growth. URL: https://www.swissre.com/dam/jcr:a160725c-d746-4140-961b-ea0d206e9574/sigma3_2018_en.pdf.

Список використаних джерел до розділу 4.**Підрозділи 4.1.**

1. Барановський О. І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення). К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т. 2004. 759 с.
2. Васильчишин О. Б. Фінансова безпека банківської системи України: дис. на здобуття наукового ступеня док. екон. наук за спеціальністю 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит. Тернопільський національний економічний університет. 2018. 529 с.
3. Герасимов П. А. Экономическая безопасность банка: концептуальный поход. *Банковские услуги*. 2006. № 4. С. 20 – 30.
4. Жовтанецька Я. В. Антикризисное управління у системі забезпечення фінансової безпеки банків. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2017. Вип. 15. С. 525 – 528.
5. Зверьяков М. І., Коваленко В. В., Сергеева О. С. Управління фінансовою стійкістю банків: підручник. Київ: «Центр учбової літератури». 2016. 520 с.
6. Індикатори фінансової стійкості. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=58001&cat_id=44444.
7. Коваленко В. В. Філософія безпеки банків в умовах структурних дисбалансів економіки України. *Економічний форум*. 2016. № 1. С. 256 – 262.
8. Коваленко В. В., Болгар Т. М., Сергеева О. С. Фінансова безпека банківської системи – проблеми виміру та забезпечення. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики: збірник наукових праць*. 2018. № 3 (26). С. 38 – 45.
9. Кредити, надані депозитними корпораціями (крім Національного банку України). URL: http://bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=44579.
10. Методика розрахунку рівня економічної безпеки України : методика, затверджена Наказом Міністерства економіки України № 60 від 02.03.2007 р. URL: http://www.me.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=97980&cat_id=38738.

11. Показники фінансової звітності банків України. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34661442&cat_id=34798.593.

12. Фінансова безпека підприємств і банківських установ: монографія / за заг. редакцією д-ра екон. наук, проф. А. О. Єпіфанова, [А. О. Єпіфанов, О. Л. Пластун, В. С. Домбровський та ін.]. Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ». 2009. 295 с.

Підрозділи 4.2.

1. Biener C., Eling M., Wirfs J. Insurability of Cyber Risk: An Empirical Analysis. *Geneva Papers on Risk and Insurance: Issues and Practice*. 2015. Vol. 40. № 1. P. 131 – 158. DOI: 10.1057/gpp.2014.19.

2. Bouveret A. Cyber Risk for the Financial Sector: A Framework for Quantitative Assessment; IMF Working Papers. 2018. URL: <https://clck.ru/F2gS8> (Last accessed: 16 December 2018).

3. Cebula J. J., Young L. R. A taxonomy of Operational Cyber Security Risks; Software Engineering Institute, Carnegie Mellon University. 2010. URL: <https://clck.ru/F2gRC> (Last accessed: 16 December 2018).

4. Mossburg E., Gelinne J., Calzada H. Beneath the Surface of a Cyberattack; Deloitte Development LLC, U.S.A. URL: <https://clck.ru/F2gWs> (Last accessed: 16 December 2018).

5. DTCC Systemic Risk Barometer: results overview. 2017. URL: <https://clck.ru/F2gBJ> (Last accessed: 16 December 2018).

6. E-Governance Academy Foundation (2018), National Cyber Security Index. URL: <https://ncsi.ega.ee/> (Last accessed: 16 December 2018).

7. Eling M., Wirfs J. H. Cyber Risk: Too Big to Insure? Risk Transfer Options for a Mercurial Risk Class; Institute of Insurance Economics, University of St. Gallen. 2016. URL: <https://clck.ru/F2gdj> (Last accessed: 16 December 2018).

8. IMF cyber risk paper uses ORX News data. URL: <https://managingrisktogether.orx.org/news-and-blogs/imf-cyber-risk-paper-uses-orx-news-data> (Last accessed: 16 December 2018).

9. Global Cybersecurity Index (GCI) 2017, International Communication Unit. 2017. URL: <https://clck.ru/F2gg3> (Last accessed: 16 December 2018).

10. Kopp E., Kaffenberger L., Wilson C. Cyber Risk, Market Failures, and Financial Stability. IMF Working Paper No. 17/185. 2017. URL: <https://clck.ru/F2ghM> (Last accessed: 16 December 2018).

11. Безсусідня Ю. Соціальна зумовленість криміналізації кібернетичних атак як суспільно небезпечного діяння проти національної безпеки України. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 8. С. 149 – 153.

12. Бурячок В. Л. Сучасні системи виявлення атак в інформаційно-телекомунікаційних системах і мережах. Модель вибору раціонального варіанта реагування на прояви стороннього кібернетичного впливу. *Інформаційна безпека*. 2013. № 1. С. 33 – 40.

13. Гайдош Т. Киберпреступність приоброетає індустріальний характер. *Фінанси и развитие*. 2018 (Іюнь). С. 22 – 25.

14. Копп Е., Каффенбергер Л., Уилсон К. Киберзащита должна иметь глобальный характер. *IMFBlog*. 2018. URL: <https://goo.gl/PyqgYF> (Дата звернення: 21.12.2018).

15. Лагард К. Оценка кибер-риска для финансового сектора. *IMFBlog*. 2018. URL: <https://goo.gl/1zGYrB> (Дата звернення: 21.12.2018).

16. Ліпкан В., Діордіца І. Національна система кібербезпеки як складова частина системи забезпечення національної безпеки України. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 5. С. 174 – 180.

17. Панченко В. М. Співвідношення понять: інформаційна та кібернетична безпека. *Інформаційна безпека людини, суспільства, держави*. 2013. № 2. С. 20 – 23.

18. Підхонний О. М. Фінансова безпека України: методологія аналізу та стратегічні орієнтири: дис. д-ра екон. наук: 08.00.08 / Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2015. 455 с.

19. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України: Закон України від 05.10.2017 р. № 2163-VIII. Дата оновлення: 21.06.2018. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2163-19> (дата звернення: 21.12.2018).

20. Толюпа С., Толюпа Є., Агапова Є. Вплив кібернетичних атак на інформаційну систему. *Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи*. 2017. Вип. 2. С. 83 – 87.

21. Фурашев В. М. Кіберпростір та інформаційний простір, кібербезпека та інформаційна безпека: сутність, визначення, відмінності. *Інформація і право*. 2012. № 2. С. 162 – 169.

22. Шеломенцев В. П. Поняття та сутність кібернетичної атаки. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2011. Вип. 25 – 26. С. 337 – 344.

23. Ясенко О. Бази даних як об'єкт кібертерористичних атак. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2011. Вип. 95(2). С. 170 – 172.

Підрозділи 4.3.

1. Барановський О. І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення): монографія. К.: КНТЕУ, 2004. 759 с.

2. Богма О. С. Сутність бюджетної безпеки в системі забезпечення національних інтересів. *Економіка і суспільство*. 2016. Випуск № 4. С. 282 – 285.

3. Бюджетна політика у контексті стратегії соціально-економічного розвитку України: у б т / [Ред. кол. М. Азаров (голова) та ін.]. Київ: НДФІ, 2004. Т. 2: Соціальна спрямованість бюджетної політики. 376 с.

4. Бюджетная система России: учебник для студентов вузов, обучающихся по экономическим специальностям / под ред. Г. Б. Поляка. 2-е изд., перераб. и доп. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 2008. 703 с.
5. Васильчишин О. Б. Економічна сутність фінансової безпеки банківської системи: проблема плюралізму підходів. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. зб. наук. пр.* Одеса. Серія, Економіка і менеджмент. 2017. Вип. 28. С. 159 – 166.
6. Головченко О. М. Економічна безпека регіону в гарантуванні стабільності національної економіки: монографія. Одеса, 2008. 398с.
7. Економічна безпека : навч. посіб. / за ред. З. С. Варналія. Київ : Знання, 2009. 647 с.
8. Зачосова Н. В. Бибики А. М. Напрями забезпечення фінансової безпеки суб'єктів господарської діяльності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство.* 2017. Випуск 15, частина 1. С. 25 – 28.
9. Кануннікова О. Р. Панфілова Я. О. Правові аспекти фінансової безпеки України: реалії і перспективи децентралізації. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. Серія Економічні науки. Науковий журнал.* 2012. № 3. С. 276 – 284.
10. Каргузов Є. П. Визначення фінансової безпеки підприємства: поняття, зміст, значення і функціональні аспекти. *Актуальні проблеми економіки.* 2012. № 8 (134). С. 172 – 181.
11. Кишакевич Б. Ю. Формування системи фінансової безпеки України в умовах глобалізації. *Науковий вісник НЛТУ України.* Вип. 22.7. 2012. С. 202 – 207.
12. Лисяк Л. В., Журавель М. О. Бюджетна політика як інструмент забезпечення фінансової безпеки України. *Modern economics.* 2018. № 9. С. 53 – 59.
13. Макачук І. Н., Виноградня В. М., Малишко В. В. Оцінка і шляхи забезпечення бюджетної безпеки України. *Науковий вісник Мукачівського державного університету.* № 12. 2017. С. 560 – 565.
14. Микитюк І. С. Теоретичні основи збалансованості бюджетної системи України. *Економічний вісник університету.* 2013. Вип. 20(1). С. 162 – 167.
15. Патарідзе-Вишинська М. В. Генезис нормативно-правового забезпечення фінансової безпеки. *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу.* 2016. Вип. 1 (34). С. 169 – 189.
16. Перекрестова Л. В. Папехин Р. С. Внешние и внутренние угрозы финансовой безопасности предприятия. *Финансы и кредит.* 2009. № 16. С. 68 – 75.
17. Ревак І. О. Механізм забезпечення фінансової безпеки України: теоретичний аспект. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ.* 2009. № 2. С. 241.
18. Розвиток зовнішньої торгівлі України та її економічна безпека. [В. Г. Андрійчук, О. С. Власюк, А. І. Мокій, В. П. Тігаренко]. Київ : НІСД, 1996. 148 с.
19. Савицька О. І. Оцінка та шляхи забезпечення фінансової безпеки України. *Економічний форум.* 2012. № 3. С.17.
20. Сапачук Ю. М. Фінансова безпека складова сучасної фінансової політики. *Теоретичні та прикладні питання економіки. Збірник наукових праць.* К.: ВПЦ «Київський університет», 2010. Випуск 23. С.257 – 265.
21. Указ Президента України Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020». URL: <https://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.
22. Бланк И. А. Управление финансовой безопасностью предприятия: учеб. Киев.: Эльга, 2009. 776 с.
23. Яценко Н. М. Поняття та структура фінансової безпеки. *Економічний простір.* 2008. №13. С.170 – 174.

Підрозділи 4.4.

1. Ukraina voshla v trojku blizkih k defoltu stran. Business Insider. URL: <http://uapress.info/ru/news/show/90888>. (Дата звернення 09.10.2019 р.).
2. Андрусів Р. Р. Боргова безпека як складова сучасної економічної безпеки. *Проблеми управління економічною безпекою суб'єктів господарювання: матеріали між кафедрального науково-практичного семінару 17 вересня 2010 року.* Львів: ЛьвДУВС, 2010. С. 3 – 5.
3. Базилевич В. Д., Баластрик Л. О. Державні фінанси. К.: Атіка, 2002. 368 с.
4. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 р. № 2456-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2456-17/page>. (дата звернення 10.10.2019 р.).
5. Варналій З. С. Економічна безпека. Навчальний посібник. К.: Знання, 2009. 647 с.
6. Василенко Д. А. Боргова безпека України – сучасний стан і напрямки покращення. Науковий блог. URL: <http://naub.ua.edu.ua/2014/borhova-bezpeka-ukrajiny-suchasnyj-stan-i-napryamky-pokraschennya>. (дата звернення 09.10.2019 р.).
7. Вінічук М. В. Боргова безпека України в системі зміцнення економічної безпеки держави. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ.* Львів: ЛьвДУВС, 2017. Вип. 1. С. 46 – 62.
8. Долиновська О. Я. Співпраця України з міжнародним валютним фондом та перспективи розвитку економіки держави. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua>. (Дата звернення 09.10.2019 р.).
9. Досвід і перспективи співпраці України і Міжнародного валютного фонду. URL: http://pidruchniki.com/17360414/finans/dosvid_perspektivi_spivpratsi_ukrayini_mizhnarodnogo_valyutnogo_fondu. (дата звернення 09.10.2019 р.).
10. Єрмошенко М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення. К.: КНТЕУ, 2001. 309 с.

11. Жиленко С. М. Боргова політика України: тенденції та перспективи. URL: <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/paukrpaci/economy/2012/189-177-4.pdf>. (Дата звернення 09.10.2019 р.).
12. Офіційна веб-сторінка Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>. (Дата звернення 09.10.2019 р.).
13. Офіційна сторінка Міністерства фінансів України. URL: <http://www.minfin.gov.ua>. (дата звернення 09.10.2019 р.).
14. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України: Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 р. № 1277. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13>. (дата звернення 09.10.2019 р.).
15. Сенчагов В. К. Экономическая безопасность России: Общий курс. Учебник. М. : БИНОМ. Лабораторія знаній, 2010. 815 с.
16. Сударікова К. Г. Проблеми державного боргу та оптимізація боргової політики України. URL: http://www.rusnauka.com/1_KAND_2010/Economics/3_57231.doc.htm. (дата звернення 09.10.2019 р.).
17. Сухоруков А. І., Мошенський С. З., Петрук О. М. Національна економічна безпека. Навчальний посібник. Житомир: ПП «Рута», 2010. 384 с.
18. Сухорукова А. І. Система економічної безпеки держави. К.: ВД «Стилос», 2009. 685 с.
19. Тенденції тіньової економіки в Україні у II кварталі 2019 р. Офіційна веб-сторінка Міністерства економіки та економічного розвитку і торгівлі. URL: <http://www.me.gov.ua>. (дата звернення 09.10.2019 р.).
20. Штефано А. П. Співпраця України з Міжнародним валютним фондом: реалії та перспективи. URL: http://www.rusnauka.com/16_ADEN_2010/Economics/68489.doc.htm. (дата звернення 09.10.2019 р.).

Підрозділ 4.5.

1. Двісті найбільших компаній України 2018 року. Бізнес цензор : веб-сайт. URL: <https://biz.censor.net.ua/contacts>.
2. Державна служба статистики України: веб-сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
3. Детермінанти соціально-економічного розвитку України в умовах трансформаційних зрушень: колективна монографія. / За заг. ред. Ільчука В. П. Чернігів, 2018. 431 с.
4. Мних Є. В., Барабаш Н. С. Фінансовий аналіз : підручник. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2014. 535 с.
5. Мних Є. В. Економічний аналіз : підручник. Київ : Знання, 2014. 630 с.
6. Україна у цифрах 2017. Статистичний збірник / За ред. Вернера І. Є. Київ : Державна служба статистики України, 2018. 240 с.

Підрозділ 4.6.

1. Єлецьких С., Петрищева К. Фінансова безпека підприємства в управлінні грошовими коштами. *Економічний вісник Донбасу*. 2017. № 3. С. 101 – 106.
2. Зварич М. Фінансова безпека домогосподарства: чинники впливу і загрози. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2017. Вип. 2. С. 29 – 33.
3. Картузов Є. Визначення фінансової безпеки підприємства: поняття, зміст, значення і функціональні аспекти. *Актуальні проблеми економіки*. 2012. № 8. С. 172 – 181.
4. Краснокутська Н., Коптева Г. Дефініція поняття «фінансова безпека підприємства»: основні підходи та особливості. *Бізнес Інформ*. 2019. № 7. С. 14 – 19.
5. Кулиняк І., Глянцева О. Фінансова безпека підприємства: сутність та оцінювання її рівня. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2015. Вип. 25.1. С. 289 – 297.
6. Майборода А. Фінансова безпека підприємства: теоретичні особливості її системи і місце у структурі економічної безпеки. *Вісник Університету банківської справи*. 2018. № 3. С. 58 – 65.
7. Мельник С. Фінансова безпека підприємства: сутність та сучасні проблеми забезпечення. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2019. Вип. 1(2). С. 7 – 12.
8. Михаліцька Н., Цвайг Х. Фінансова безпека у торговельному підприємстві. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія економічна. 2014. Вип. 2. С. 330 – 342.
9. Сташук О. Фінансова безпека акціонерних товариств: історико-аналітичний аспект. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2018. № 1. С. 134 – 141.
10. Шуміло О., Савченко К. Взаємозв'язок категорій «фінансова безпека підприємства» і «фінансова стійкість підприємства». *Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2017. Вип. 2 (2). С. 38 – 42.

Наукове видання

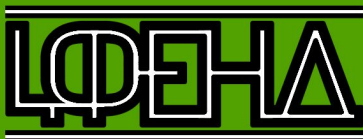
СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ФІНАНСОВО-КРЕДИТНОЇ СИСТЕМИ: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА

Колективна монографія

Надруковано у ПП «Астрая»
Свідоцтво про державну реєстрацію
серія ДК № 5599 від 19.09.2017 р.
36014, м. Полтава, вул. Шведська, 20-Б, кв. 4
Підписано до друку 24.12.2019 р.
Формат 60x84/16. Папір офсетний. Гарнітура ШРИФТ.
Друк різнографічний. Умовн. друк. арк. 9,37.
Наклад 500 шт. Замовлення 2019-46

Видавництво ПП «Астрая»
36014, м. Полтава, вул. Шведська, 20, кв. 4
Тел.: +38 (0532) 509-167, 611-694
E-mail: astraya.pl.ua@gmail.com, веб-сайт: astraya.pl.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 5599 від 19.09.2017 р.

Друк ПП «Астрая»
36014, м. Полтава, вул. Шведська, 20, кв. 4
Тел.: +38 (0532) 509-167, 611-694
Дата державної реєстрації та номер запису в ЄДР
14.12.1999 р. № 1 588 120 0000 010089

ЦЕНТР
ФІНАНСОВО-
ЕКОНОМІЧНИХ
НАУКОВИХ
ДОСЛІДЖЕНЬ

Офіційний сайт:
<http://www.economics.in.ua>